

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΒΑΡΝΑΒΑΣ

Ἐπίσημο περιοδικὸ
τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΕΤΑΡΤΗ

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ - ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2021

ΤΟΥ ΟΓΔΟΗΚΟΣΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΤΟΜΟΥ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΝ ΤΗΣ Γ' ΤΑΚΤΙΚΗΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ	507
ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΠΡΟΥ κ.κ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ Β': ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗΣ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑΕΤΗΡΙΑ ΤΗΣ Α.Θ.Π. ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ κ.κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ	509
ΟΜΙΛΙΑ ΤΗΣ Α.Θ. ΠΑΝΑΓΙΟΤΗΤΟΣ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ κ.κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗΝ ΚΑΙ ΣΥΝΟΔΙΚΗΝ ΘΕΙΑΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΝ ΕΠΙ ΤΗΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΗΣ ΕΠΕΤΕΙΩ ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΚΛΟΓΗΣ ΤΟΥ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΑΝΣΕΠΤΟΝ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΘΡΟΝΟΝ	513
ΓΕΡΟΝΤΟΣ ΠΡΩΗΝ ΑΜΕΡΙΚΗΣ κ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ: Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΥΤΕΡΗ ΕΥΡΩΠΗ. ΟΡΑΜΑΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ	520
ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΠΡΟΥ κ.κ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ Β': ΜΗΝΥΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ	528
ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΠΡΟΥ κ.κ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ Β': ΜΗΝΥΜΑ ΜΕ ΤΗΝ ΕΝΑΡΞΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΧΡΟΝΙΑΣ 2021-2022	532
ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΠΡΟΥ κ.κ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ Β': ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΛΗΡΙΚΟΛΑΪΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΑΣ-ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΥ	535
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΜΑΝΗΣ κ.κ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ Γ': Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΣΤΗ ΔΙΑΙΩΝΙΣΗ ΤΗΣ ΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ	537
ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΔΗΔΑΡΑΣ κ. ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ: ΜΕΓΑΛΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΜΑΜΑΝΤΟΣ ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΚΑΙ ΙΚΕΣΙΑ	540
ΕΚ ΤΟΥ ΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΜΕΣΑΟΡΙΑΣ κ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ: Ζ' ΣΥΝΑΞΗ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ ΤΩΝ ΚΑΤΕΧΟΜΕΝΩΝ ΕΝΟΡΙΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΙΚΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΣΕ ΘΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΣΤΟΝ ΚΑΘΕΔΡΙΚΟ ΝΑΟ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΒΑΡΝΑΒΑ	545
ΑΡΧΙΜ. ΤΡΙΦΥΛΛΙΟΥ ΟΝΗΣΙΦΟΡΟΥ: Ο ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΤΙΣΕΩΣ	549
ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΣΚΙΑΔΑΡΕΣΗ: ΟΙ ΚΑΙΝΟΔΙΑΘΗΚΙΚΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΚΛΗΤΟΥ ΑΝΔΡΕΑ: Ο ΣΤΑΥΡΙΚΟΣ ΚΑΙ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑΚΟΣ ΤΡΟΠΙΣΜΟΣ ΤΟΥΣ - Α' ΜΕΡΟΣ	554
ΑΝΤΡΕΑ Κ. ΦΥΛΑΚΤΟΥ: ΔΟΪΖΟΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΚΑΙ ΚΥΠΡΙΟΙ ΑΓΩΝΙΣΤΕΣ ΤΗΣ ΕΘΝΕΓΕΡΣΙΑΣ	564
ΠΕΤΡΟΥ ΠΑΠΑΠΟΥΛΒΙΟΥ: Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1821 ΚΑΙ ΣΤΟΥΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΥΣ ΠΟΛΕΜΟΥΣ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ	579
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΧΟΛΕΒΑ: ΠΕΝΤΕ ΦΩΤΕΙΝΟΙ ΦΑΡΟΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ	588
ΔΡΟΣ ΜΑΡΙΑΣ - ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΓΙΑΤΡΑΚΟΥ: Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΝΑΡΗΣ (1793-1877) ΚΑΙ ΤΑ ΗΡΩΙΚΑ ΤΟΥ ΚΑΤΟΡΘΩΜΑΤΑ	595
ΚΩΣΤΗ ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑ: Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ (1909-1916) ΚΥΡΙΛΛΟΣ Β'	601
ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ ΜΑΣ: Ο ΕΠΑΝΑΠΑΤΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΒΗΜΟΘΥΡΩΝ ΤΟΥ ΕΙΚΟΝΟΣΤΑΣΙΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΤΗΣ ΚΑΤΕΧΟΜΕΝΗΣ ΠΕΡΙΣΤΕΡΩΝΟΠΗΓΗΣ - ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΥ	610
ΔΡΟΣ ΣΟΛΩΝΟΣ Ι. ΧΑΤΖΗΣΟΛΩΜΟΥ: Η ΔΟΞΟΛΟΓΙΑ ΣΤΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ	617
ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ ΜΑΣ: Ο ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΝΔΟΞΗΣ ΕΠΕΤΕΙΟΥ ΤΟΥ ΟΧΙ	625

Τὸ περιοδικὸ "ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΒΑΡΝΑΒΑΣ" εἶναι τὸ ἐκφραστικὸ ἔντυπο τῆς Ἁγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου. Οἱ πρωταρχικοὶ του στόχοι εἶναι ἡ θρησκευτικὴ διαφώτιση τοῦ ποιμνίου τῆς καὶ ἡ κωδικοποίηση τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων τῆς. Ἐκδίδεται προνοία τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου κ. κ. Χρυσοστόμου Β' καὶ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου. Γραφεῖα: Ἱερά Ἀρχιεπισκοπὴ Κύπρου, Λευκωσία, τηλ. 22-554-691, Τηλεμοιότυπο 22-346-307. E-mail: apostolosvarnavas@hotmail.com Ἐτήσια συνδρομὴ: Γιά τὴν Κύπρο €20.00. Γιά τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Εὐρώπη €30.00. Γιά τίς ἄλλες χώρες £30 – ἢ \$50. – ISSN 1012 – 7151 ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ: ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ. ΑΡΙΘΜΟΣ Κ.Ε.Τ.: 119-01-014943-01 IBAN: CY13 0050 0119 0001 1901 0149 4301 SWIFT: HEBACY2N

ΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΟΥ ΤΕΥΧΟΥΣ ΔΗΜΟΣΙΕΥΟΝΤΑΙ ΜΕ ΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΤΟΥΣ, ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΚΑΙ ΤΗ ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΜΟΡΦΗ. Η ΣΥΝΤΑΞΗ ΕΠΙΦΥΛΑΣΣΕΙ ΣΤΟΝ ΕΑΥΤΟ ΤΗΣ ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΝΑ ΣΥΝΤΕΜΝΕΙ ΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ Ή ΝΑ ΕΝΘΕΤΕΙ ΟΠΟΙΟΝΔΗΠΟΤΕ ΠΙΝΑΚΑ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗΣ Ή ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΚΡΙΝΕΙ, ΠΡΟΚΕΙΜΕΝΟΥ ΝΑ ΕΣΥΨΗΡΕΤΗΘΟΥΝ ΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ ΜΑΣ.

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΥΠΡΟΥ
ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΝ
ΤΗΣ Γ' ΤΑΚΤΙΚΗΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣ
ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου συνήλθε σήμερα, Πέμπτη, 9 Σεπτεμβρίου 2021, στήν τρίτη τοῦ ἔτους τακτική συνεδρία, ὑπό τήν προεδρία τῆς Α.Μ. τοῦ Ἀρχιεπισκόπου κ.κ. Χρυσοστόμου καί ἐργάσθηκε ὡς ἑξῆς:

Ἀσχολήθηκε μέ θέματα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἐκκλησίας Κύπρου καί τῆς Ἱερατικῆς Σχολῆς «Ἀπόστολος Βαρνάβας», ἐν ᾧψει τῆς ἔναρξης τῆς νέας σχολικῆς χρονιάς:

α) Ἐνημερώθηκε ἀπό τοὺς Διευθυντὲς τῶν Σχολῶν, Πρωτοπρεσβύτερο Κυπριανὸ Κουντούρη καί Ἀρχιμανδρίτη Βενέδικτο Ἰωάννου ἀντιστοιχῶς, γιὰ διάφορα θέματα τῶν Σχολῶν τους.

β) Ἐνέκρινε τὸν κατάλογο τῶν νεοεισακτέων σπουδαστῶν τῆς Ἱερατικῆς Σχολῆς «Ἀπόστολος Βαρνάβας», γιὰ τὸ ἀκαδημαϊκὸ ἔτος 2021-2022.

2) Ἐπαναβεβαίωσε παλαιότερη ἀπόφασή της, ὅσον ἀφορᾷ στὸ θέμα τῆς ἀντιμετώπισης τῆς πανδημίας τοῦ κορωνοϊοῦ καί στὸ θέμα τῶν ἐμβολιασμῶν καί κάλεσε ὅλους, ἱεράρχες, ἱερεῖς καί λαϊκοὺς σὲ συμμόρφωση πρὸς Αὐτήν!

Τὰ μέλη τῆς Ἱερᾶς Συνόδου δήλωσαν ὑποστήριξη στὴν ἀπόφαση Αὐτῆς.

Ἐκκκληση πρὸς ὅλους ἀπηύθυνε καὶ ὁ Πρόεδρος τῆς Κυπριακῆς Δημοκρατίας, ὅπως βοηθήσουν στὴν προσπάθεια τῆς Κυβέρνησης γιὰ ἀντιμετώπιση τῆς πανδημίας.

3) Ἐνημερώθηκε ἀπὸ τὴν Α.Ε. τὸν Πρόεδρο τῆς Κυπριακῆς Δημοκρατίας, ὁ ὁποῖος ἀνταποκρίθηκε σὲ σχετικὴ πρόσκληση τοῦ Μακαριωτάτου, γιὰ τὴ σημερινή θέση στὸ ἐθνικὸ μας θέμα. Ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας ἀπήντησε σὲ ἐρωτήσεις τῶν μελῶν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου.

4) Ἐπαναβεβαίωσε τὴν ἀπόφαση τῆς περασμένης συνεδρίας περὶ καταργήσεως τῆς ἐκπροσώπησης τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου στὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἐνωση καὶ κλείσιμο τοῦ γραφείου στὶς Βρυξέλλες.

5) Ὅρισε, μὲ κλήρωση, τὰ μέλη τοῦ Πενταμελοῦς Συνοδικοῦ Δικαστηρίου γιὰ τὸ νέο ἔτος.

α) **Μέλη:** Οἱ Μητροπολίτες Μόρφου, Κωνσταντίας, Ταμασοῦ καὶ οἱ Ἐπίσκοποι Καρπασίας καὶ Ἄρσινόςης.

β) **Ἀναπληρωτές:** Οἱ Μητροπολίτες Κιτίου, Κυρηνείας, Λεμεσοῦ, Τριμυθούντος καὶ ὁ Ἐπίσκοπος Ἀμαθοῦντος.

Ἱερὰ Ἀρχιεπισκοπὴ Κύπρου,
9 Σεπτεμβρίου 2021.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ Α.Μ. ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ
ΚΥΠΡΟΥ κ.κ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ
ΕΠΙ ΤΗ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΙ
ΤΗΣ Α.Θ.Π. ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ
κ.κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ

Παναγιώτατε Αρχιεπίσκοπε Κωνσταντινουπόλεως και Οικουμενικέ Πατριάρχα κύριε, κύριε Βαρθολομαίε,

Σεβασμιώτατοι Έκπρόσωποι τών Αγιωτάτων Όρθοδόξων Έκκλησιών, Άγιοι Άρχιερείς,

Μέ αισθήματα βαθυτάτης συγκινήσεως, πνευματικής αγαλλιάσεως και άπεράντου εύγνωμοσύνης πρὸς τὸν Θεόν, ὁ ὁποῖος μᾶς ἠξίωσε νὰ συμμετάσχωμεν διὰ τῶν ἐκπροσώπων ἡμῶν, ἀδελφοῦ ἐν Χριστῷ και συλλειτουργοῦ Μητροπολίτου Κυρηναίας κ. Χρυσοστόμου και τοῦ Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἱερᾶς Συνόδου Ἀρχιμανδρίτου κ. Γεωργίου, εἰς τὴν ἐόρτιον ταύτην σύναξιν ἐπὶ τῇ τριακονταετηρίδι τῆς ἀγλαοκάρπου διακονίας εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον τῆς Ὑμετέρας θεοτιμήτου κορυφῆς, ἐκφράζομεν τὰς ἐκ μυχιῶν εἰλικρινεῖς ἡμῶν εὐχὰς, ἀδελφικοῦ σεβασμοῦ και φιλίας χάριν, ὅπως ὑγιαίνητε πάντοτε, εἰς ἔδρασμα πολλῶν, εἰς σφραγιδα πίστεως, εἰς ἔπαινον Χριστοῦ, εἰς κλέος ὅλης τῆς οἰκουμένης.

Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐπεφύλαξεν εἰς ἡμᾶς τὴν ἐξάαιρετον τιμὴν νὰ γνωρίσωμεν τὴν Ὑμετέραν φιλάτην Παναγιότητα ἀπὸ χρόνων ἰκανῶν. Καθ' ὅλον τὸ μακρὸν τοῦτο διάστημα τῆς γνωριμίας ἡμῶν, εἶχομεν τὴν δυνατότητα νὰ γνωρίσωμεν ἐκ τοῦ σύνεγγυς και νὰ θαυμάσωμεν τοὺς ὑψηλόφρονες ἐκκλησιαστι-

κούς Ὑμῶν στόχους, οἱ ὁποῖοι ἦσαν καρπὸς τῆς λεπταισθήτου χριστιανικῆς Σας συνειδήσεως, τῆς εὐρυτάτης ἐκκλησιαστικῆς καὶ τῆς θύραθεν παιδείας Ὑμῶν.

Κάτοχος πολλῶν γλωσσῶν καὶ ἰδιαίτερως τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, ἔχετε τὴν δυνατότητα νὰ μελετᾶτε καὶ νὰ ἀφομοιώνητε μετὰ μεγάλης ἀνέσεως τὰ θεόπνευστα πατερικὰ κείμενα καὶ νὰ καλλιεργεῖτε τὴν ψυχρὸν σύνθεσιν Ὑμῶν συμφῶνως πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν Πατέρων τῆς ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας.

Νοῦς ὀξύδερκῆς, διορατικὸς, ὀραματιστῆς, ἀκαταπόνητος καὶ πρὸ πάντων ἀκέραιος εἰς τὸ ἦθος καὶ ἀγωνιστικὸς εἰς τὸν χαρακτήρα, γνωρίζετε νὰ συνδυάζετε ἄριστα τὸ ἐφικτὸν μετὰ τοῦ ἰδεατοῦ καὶ εἰς τὴν συνέχειαν νὰ ἀνάγητε τὸ ἐφικτὸν πρὸς τὸ ἰδεατόν.

Θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐντὸς Ὑμῶν βιοῦτε εἰς ὄλον τῆς τὸ βάθος τὴν διάπυρον «μέριμναν» τοῦ θείου Παύλου [ὑπὲρ] «πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν» (Β΄ Κορ 11:28). Διὰ τοῦτο καὶ ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς ἐκλογῆς Ὑμῶν ὡς Προκαθημένου τῆς Ὁρθοδοξίας, «ἔθετε τὴν χεῖρα ἐπ' ἄροτρον» καὶ ἠκολούθησατε πολὺπον καὶ πολὺπλευρον ἐκκλησιαστικὴν δρᾶσιν προκειμένου νὰ πραγματοποιήσητε τοὺς ἰδεατοὺς ἐν Χριστῷ Ὑμῶν ὀραματισμούς.

Τῷ ἐνθέῳ καὶ πεπυρωμένῳ ζήλῳ, ὡς καὶ τῇ ἀκαμάτῳ δραστηριότητι Ὑμῶν, ἀνεδείχθητε εἰς τὴν συνειδήσιν πάντων, τῶν ἐγγύς καὶ τῶν μακρὰν, ὡς πολυέδρος ἀδάμας καὶ ὡς πολὺκαρπος καὶ κλυτόκαρπος ἐργάτης τοῦ ἀμπελώνος τοῦ Κυρίου.

Τὸ ἐκκλησιαστικὸν Ὑμῶν ἔργον κατὰ τὴν διαρρεύσασαν τριακονταετιᾶν ὑπῆρξεν - καὶ συνεχίζει νὰ εἶναι - πολὺμορφον, πολυσχιδές, ρηξικέλευθον καὶ πολυσήμαντον. Ἡ ἀναδιοργάνωσις τῶν ἀπανταχοῦ Ἐπαρχιῶν τοῦ Θρόνου, ἡ συντονισμένη προώθησις τῶν διαχριστιανικῶν καὶ διαθρησκευτικῶν διαλόγων, ἡ ἀγιοκατάταξις τῶν νέων εὐσεβεστάτων μοναστικῶν λειτουργῶν τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν εἶναι μερικαὶ μόνον πτυχαὶ τῆς ἀκαμάτου δραστηριότητος τῆς Ὑμετέρας Σεπτῆς Κορυφῆς, **αἱ ὁποῖαι προσέδωκαν παγκόσμιον αἴγλην εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ ἀνέδειξαν τὴν Ὁρθοδοξίαν ἀληθῶς ἀγλαόθρονον**. Καί, ἀσφαλῶς, δὲν δυνάμεθα νὰ ἀναφερθῶμεν ἐκτενῶς εἰς ἀπάσας, καθ' ὅτι «ἐπιλείψει γὰρ ἡμᾶς διηγούμενος ὁ χρόνος» (Εβρ. 11, 32).

Ἔχομεν, ὅμως, τὴν πεποίθησιν ὅτι ἀνάμεσα εἰς τὰ μέγιστα ἐκκλησιαστικὰ ἐπιτεύγματα Ὑμῶν, ἅτινα ἐπετύχετε, καὶ τὴν σφραγίδα Ὑμῶν ἔθετε, τρία ἐξ αὐτῶν κατέχουσιν ἐξέχουσιν θέσιν.

Τὸ πρῶτον εἶναι ἡ παγκόσμιος εὐαισθητοποιήσις διὰ τὴν διάσωσιν τῆς

δημιουργίας τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν τοῦ περιβάλλοντος ἡμᾶς κόσμου. Ἐκτοτε ἡ πρώτη ἡμέρα τῆς Ἰνδικτιῶνος, ἦτοι ἡ πρώτη τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου καθιερώθη ὡς **«ΗΜΕΡΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ»**. Καὶ πολὺ ὀρθῶς, διότι *«Αἰ ρίζαι τῆς οἰκολογικῆς κρίσεως εἶναι πνευματικαὶ καὶ ἠθικαί. Αὐτὴ ἡ κρίσις ἐπιδεινοῦται... (καὶ ἐκδηλοῦται) μὲ τὴν κλιματικὴν ἀλλαγὴν, ἡ ὁποία πλέον ἀπειλεῖ εἰς μεγάλον βαθμὸν τὸ φυσικὸν περιβάλλον, τὸν κοινὸν ἡμῶν «οἶκον».* (Ἀπόσπασμα τῆς Ἐγκυκλίου τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου)

Τὸ δεῦτερον λαμπρὸν ἐπίτευγμά Σας, Παναγιώτατε, εἶναι ἡ ἀνασυγκρότησις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς τὴν Ἀλβανίαν. Ἡ ἐπιλογή τοῦ ἀκαμάτου ἐργάτου τοῦ ἀμπελώνος τοῦ Κυρίου μας καὶ νῦν Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας κ. Ἀναστασίου καὶ ἡ Χάρις τοῦ Θεοῦ συνετέλεσαν, ὥστε νὰ ἐπιτευχθεῖ ὁ ἐφετὸς αὐτὸς στόχος καὶ ὅλοι σήμερον ὁμιλοῦν γιὰ ἓνα ἐπιτελεσθέν **«ἐκκλησιαστικὸν θαῦμα»**.

Καὶ τὸ τρίτον ἱστορικὸν ἐπίτευγμα τῆς Ὑμετέρας Θειοτάτης Παναγιότητος ἀποτελεῖ ἡ ἀπ' αἰῶνων προσδοκωμένη, σύγκλησις καὶ πραγμάτωσις **τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου**.

Εὐστόχως ἐτονίσαμεν τότε, καὶ μετ' ἐμφάσεως λέγομεν καὶ τώρα: «Ὅσο καὶ ἂν ἡ σύγκλησις τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου εἶναι ἔργον συλλογικόν, ὀφείλομεν, ἀπὸ τὴν ἀρχὴν, νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἰθύνων νοῦς καὶ ὁδηγῶν ἐγκέφαλος τῆς ὅλης προσπάθειας κατέστη ἡ Ὑμετέρα Παναγιότης. Ἐδώκατε μορφήν καὶ κατεύθυνσιν εἰς τὰς πολυχρόνους προσπάθειας καὶ ἐρρίψατε τὰς πολλαπλὰς καὶ φυγοκέντρους, πολλάκις, τάσεις εἰς τὴν ἀποτελεσματικὴν καὶ σωτήριον κοίτην των. Εἰς τὸ ψηφιδωτὸν τῆς προετοιμασίας καὶ συγκλήσεως τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου, ἐκάστη Ἐκκλησία, ἕκαστος Προκαθήμενος καὶ ἕκαστος Ἱεράρχης, ἔχουν τὴν θέσιν των. **Εἰς τὸ κέντρον, ὅμως, δεσπόζει ἡ ἐπιβλητικὴ μορφή τῆς Ὑμετέρας Παναγιότητος. Ἕνας μέγας Ἄνθρωπος σὲ μία μεγάλη ὥρα τῆς Ἱστορίας! Σὰς εὐχαριστοῦμε Παναγιώτατε»**.

Πιστεύομεν, ἀκραδάντως, ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν Σας, ἡ Ὁρθοδοξία ἠδυνήθη νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς ὑψηλὸν βαθμὸν εἰς τὰ ἀγωνιώδη κελεύσματα τῶν καιρῶν, διὸ καὶ ἐνέπνευσε τὴν πίστιν εἰς τὴν Θεῖαν τοῦ Κυρίου Πρόνοιαν, προσέδωκε πνευματικὴν κατάφασιν καὶ αἰσιοδοξίαν εἰς τὴν **ἰδιοπροσωπίαν τῶν λαῶν καὶ τοῦ ἀνθρώπου** ὡς μέλους τῆς κοινωνίας καὶ, ἰδιαίτερος, ὡς Προσώπου, τουτέστιν ὡς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ.

Ἀλλὰ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ὄραματισμοὶ τῆς Ὑμετέρας Παναγιότητος δὲν ὠλοκληρώθησαν. Συνεχίζονται μὲ τὴν ἴδιαν πίστιν καὶ μὲ τὸ ἴδιον ἀγωνιστικὸν

πνεῦμα. Ὑψίστη φροντίς Ὑμῶν εἶναι ἡ διαφύλαξις καὶ προστασία τῆς ἐπιβαλλομένης καὶ πολυποθήτου ἐνότητος ἐν τοῖς κόλποις τῆς καθόλου Ὁρθοδοξίας, τηρουμένης ἐν ταυτῷ καὶ τῆς κανονικῆς τάξεως, συνωδὰ τοῖς ἱεροῖς κανόσι.

Εἰς ἅπαντα τὰ ἐν ἐξελίξει θέματα, ὡς κλυτόνους Πατριάρχης, οἰακοστροφεῖτε δεξιῶς τὴν νοητὴν ὁλκάδα τοῦ Κυρίου, διὸ καὶ πιστεύομεν εἰς τὴν αἰσίαν ἔκβασιν αὐτῶν.

Συνελόντ' εἰπεῖν, διὰ τῆς ὅλης συνειδητῆς καὶ ἐργώδους διακονίας Ὑμῶν, καὶ διὰ τῆς ἀγωνιστικῆς δράσεως πρὸς πραγμάτωσιν τῶν ὑψηλῶν ἐκκλησιαστικῶν ὀραματισμῶν Σας, κατωρθώσατε ἐν τῷ προσώπῳ Ὑμῶν νὰ ἐκπροσωπῆται καὶ νὰ γίνεται σεβαστὴ, παγκοσμίως, ἡ πατρῴα ἐκκλησιαστικὴ τάξις καὶ παράδοσις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως καὶ κυρίως ἡ τῆς ἀγλαοθρόνου Ὁρθοδοξίας πληρότης καὶ ἀλήθεια.

Ὀλοψύχως συγχαίροντες Ὑμᾶς, Παναγιώτατε, διὰ τὴν λαμπρὰν ταύτην ἐπέτειον τῆς τριακονταετοῦς διακονίας Σας ἐν τῷ οἰκουμενικῷ θρόνῳ, δεόμεθα ἐκ βαθέων τοῦ Παναγάρχου Θεοῦ, ἵνα διαφυλάττῃ Ὑμᾶς ἐν ὑγιεῖα ἀμφιλαφεῖ καὶ ἀδιαπτῶτῳ ἐπὶ χρόνον μῆκιστον, χαρίζηται δὲ πλουσίας τὰς εὐλογίας Αὐτοῦ καὶ ἐνισχύῃ τῇ Ὑμετέρᾳ Θειοτάτῃ Παναγιότητι ἐν τῇ ἱερωτάτῃ διακονίᾳ Αὐτῆς, ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ ἀνὰ τὴν οἰκουμένην διάγοντος εὐσεβοῦς ποιμνίου καὶ συμπάσης τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Μετ' ἀδελφικῶν ἀσπασμῶν,

Ὁ Κύπρος χρυσόστομος

Ἐν τῇ Ἱερᾷ Ἀρχιεπισκοπῇ Κύπρου,
τῇ 21ῃ Ὀκτωβρίου 2021.

ΟΜΙΛΙΑ ΤΗΣ Α.Θ. ΠΑΝΑΓΙΟΤΗΤΟΣ
ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ
κ.κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗΝ
ΚΑΙ ΣΥΝΟΔΙΚΗΝ ΘΕΙΑΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΝ
ΕΠΙ ΤΗ ΤΡΙΑΚΟΣΤΗ ΕΠΕΤΕΙΩΙ ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΚΛΟΓΗΣ ΤΟΥ
ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΑΝΣΕΠΤΟΝ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΘΡΟΝΟΝ

(Π. Πατριαρχικός Ναός, 22 Ὀκτωβρίου 2021)

Ἱερώτατοι ἅγιοι Ἀδελφοί,
Λοιποὶ ἀδελφοὶ ἐκ τοῦ ἱεροῦ καταλόγου,
Ἐξοχώτατοι,
Ἐντιμολογιώτατοι Ἄρχοντες ὀφφικιάλιοι, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Μέγαν
Λογοθέτην κ. Ἀγγελόπουλον,
Τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά!

«Δόξα Σοι, Πάτερ ἄναρχε! Δόξα Σοι, Υἱὲ συνάναρχε! Δόξα Σοι, τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, τὸ ὁμοούσιον καὶ ὁμόθρονον, Τριάς Ἁγία, δόξα Σοι! Δόξα Σοι, ὁ Θεός. Ἀλληλουϊά!» Ὡς πολὺ τὸ πλῆθος τῆς χρηστότητός Σου, Κύριε!, λέγομεν, ἀρχόμενοι τῆς ταπεινῆς ἐπετειακῆς ὁμιλίας τῆς ἡμετέρας Μετριοτήτος ἐπὶ τῇ συμπληρώσει τριακονταετίας αὐτῆς ἐπὶ τοῦ πανσέπτου Οἰκουμενικοῦ τούτου Θρόνου. Καὶ τὸν δοξαζόμεν τὸν ἅγιον Τριαδικὸν Θεὸν τῶν πατέρων ἡμῶν, διότι τῷ ἀπείρῳ ἐλέει Αὐτοῦ ἠὲ δόκησε νὰ φθάσωμεν εἰς τὸν σπάνιον τοῦτον σταθμὸν τῆς πρωθιεραρχικῆς διακονίας πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ Γένος, πρὸς «τὰ καθ' ἡμᾶς σεμνοθέσμια», καίτοι τὰ τριάκοντα ἔτη εἶναι σταγῶν μόνον ἐντὸς τοῦ ὠκεανοῦ τῆς φλεγομένης καὶ μὴ κατακαιομένης βάτου τῆς οἰκουμενικῆς πατριαρχίας. Ναί! Σταγῶν ἐν τῷ ὠκεανῷ, τὸν ὁποῖον οἱ αἰοίδιμοι προκάτοχοι ἡμῶν δὲν διήλθον – οὔτε ἡμεῖς διερχόμεθα – «ἀβρόχως», ὡς ποτε τὸν βυθὸν ὁ Ἰσραήλ.

Ἐνθυμούμεθα ἐν συγκινήσει τὰς ἀπαρχάς, τὴν ἀφετηρίαν, τοῦ μακροῦ τούτου δολίχου: Ὁ ταπεινὸς καὶ καθαρὸς τῇ καρδίᾳ Πατριάρχης Δημήτριος, ὁ ἀπὸ Ἰμβρου καὶ Τενέδου, εἶχε κοιμηθῆ καὶ παραδοθῆ εἰς τὴν αἰωνιότητα. Καὶ καθὼς ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας συνεχίζεται ἀνεξαρτήτως ἡμῶν τῶν προσώπων, συνεδρίαζεν ἡμέραν τινὰ τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1991 ἡ Ἐνδημοῦσα Σύνοδος ὑπὸ τὴν προεδρίαν ἡμῶν, ὅτε εἰδοποιήθημεν ὅτι εἶναι εἰς τὴν διάθεσιν τῆς Ἐκκλησίας ὁ φάκελλος μὲ τὰ ἐγκεκριμένα ὑπὸ τῶν ἐφ' ἡμᾶς τεταγμένων ἀρχῶν ὀνόματα ὑποψηφίων διὰ τὸν Θρόνον. Ἐλήφθη καὶ ἠνοίχθη ὁ φάκελλος, ἐγένετο αὐθημερὸν ἡ ἐκλογή καὶ ὁ κληρὸς διὰ τῆς λίαν τιμητικῆς ψήφου τῆς σεβασμίας Ἱεραρχίας ἔλαχεν ἐπὶ τὸν ὁμιλοῦντα Μαθίαν, διὰ νὰ γίνῃ ὁ Ἐπίσκοπος τῆς «προκαθεζομένης πόλεως τῆς Εὐρώπης», ἵνα κατὰ τὸν θεολόγον Γρηγόριον εἴπωμεν. Καὶ εἴπομεν τότε μετὰ τοῦ Ἡσαΐου: Κύριε, «ἰδοὺ ἐγὼ εἰμι· ἀπόστειλόν με» (Ἡσ. στ', 8). Καὶ τοῦτο οὐχὶ ἄνευ συστολῆς καὶ ἀμηχανίας.

Ἡ εὐμενὴς πρὸς τὸν ἕως τότε Μητροπολίτην Χαλκηδόνος Βαρθολομαῖον ψῆφος τῶν ἁγίων Ἀδελφῶν, ὁμολογοῦμεν ὅτι, παρὰ τὴν ἐπὶ δύο σχεδὸν δεκαετίας ἀδιάκοπον διακονίαν ἡμῶν εἰς τὸ Σεπτὸν Κέντρον καὶ καθημερινὴν τριβὴν εἰς τὰ τῆς διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας, ὑπὸ τὰς πτέρυγας τῆς πατρικῆς ἀγάπης τοῦ σεπτοῦ Προκατόχου ἡμῶν καὶ τὴν πολυετῆ παιδαγωγίαν καὶ δεξιὰν καθοδήγησιν τοῦ πολλοῦ τὴν σύνεσιν καὶ τὴν σοφίαν καὶ πολυπείρου Γέροντος ἡμῶν, ἀειμνήστου Μητροπολίτου Χαλκηδόνος Μελίτωνος, τοῦ μεγάλου ἐκείνου στόλου τῆς Ἐσταυρωμένης Μητρὸς Ἐκκλησίας, ἡ ἐκλογή ἡμῶν, λέγομεν, προὔξενησεν εἰς ἡμᾶς πρὸς στιγμὴν φόβον καὶ δέος! Ἐγνωρίζαμεν ἐκ τοῦ πλησίον τὸ πολυεύθυνον καὶ πολύπονον τοῦ πράγματος. Εἴχομεν πλήρη

αἴσθησιν τοῦ βάρους τῆς μακρᾶς ἱστορίας τοῦ ἱερωτάτου θεσμοῦ. Ἐφθάνεν εἰς τὰ ὤτα ἡμῶν ἡ φωνὴ τῶν προσδοκιῶν διὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον, τόσον τοῦ ἀμέσου ποιμνίου τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς καὶ τοῦ ὄλου ἐν Τουρκία πληρώματος, ὅσον καὶ τῶν ἀνὰ τὴν οἰκουμένην προσφιλῶν τέκνων τοῦ Θρόνου, καὶ μάλιστα τῆς νέας γενεᾶς, καὶ ἠσθάνθημεν ἰσχυρὸν ψυχικὸν κλονισμόν. Στρέψαντες τότε ἐταστικῶς τὸ βλέμμα, εἶδομεν εἰς τὰ σεβάσματα πρόσωπα τῶν ἐκλεξάντων ἡμᾶς ἀγίων Ἀδελφῶν Μητροπολιτῶν ἔκτυπον τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι θὰ εὐρίσκωνται παρ' ἡμῖν, πρόθυμοι συγκυρηναῖοι εἰς τὴν καθ' ἡμέραν ἄρσιν τοῦ Πατριαρχικοῦ σταυροῦ, εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ καὶ φιλότιμοι συνεργάται εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν, οἰκοδομητικὸν τῆς Ἐκκλησίας, φιλογενές, ἀντάξιον τῆς ἱερᾶς καὶ μακραίωνος παρακαταθήκης τῶν ἀοιδίμων Προκατόχων ἡμῶν, τὸ ὁποῖον πρὸς δόξαν Θεοῦ ἠθέλομεν ἀναλάβει, καθὼς καὶ ὅτι θὰ εἶναι αὐτονοήτως βέβαιοι συναντιλήπτορες εἰς πᾶσαν δυσκολίαν, πάντα πειρασμὸν καὶ κίνδυνον. Οὕτως ἐστερεώθη ἀρκούντως ἡ καρδία ἡμῶν καὶ εἴπομεν: *Γεννηθήτω τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου!* Ὑπ' αὐτὰς τὰς συνθήκας καὶ προοπτικάς, ἐκύψαμεν ἐν ὑπακοῇ τὸν αὐχένα, μὲ πλήρη συναίσθησιν ὅτι, παρὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν δυνάμεων ἡμῶν, παρὰ τὰς ἐλλείψεις, ἠλεήθημεν καὶ ἐκλήθημεν Θεόθεν νὰ ἀναλάβωμεν τὰς βαρυτάτας εὐθύνas τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους, καὶ νὰ προχωρήσωμεν μετὰ τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς σωτηρίας καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τοῦ Πραιτωρίου μέχρι τοῦ Γολγοθᾶ καὶ ἐκεῖ νὰ συσταυρωθῶμεν μετ' Αὐτοῦ διὰ τὴν ἀγάπην τῶν τέκνων Του! Διὰ νὰ βαστάσωμεν τὸν σταυρὸν τῆς ἱστορίας. Τοιοῦτοτρόπως ἀνέβημεν, Ἀδελφοὶ καὶ τέκνα ἐν Κυρίῳ, τὰς βαθμίδas τοῦ πανιέρου τούτου Θρόνου τῶν Χρυσοστόμων, τῶν Γρηγορίων καὶ τῶν Φωτίων καὶ ἐθέσαμεν τὰς χεῖρας ἐπὶ τοὺς οἶακας τῆς Θεοτεύκτου Νηός. Μὲ χαρὰν καὶ μὲ φόβον! Μὲ ὀραματισμοὺς καὶ ἐλπίδας! Μὲ προσευχὴν καὶ μὲ προσοχὴν! Μὲ ὀλοκληρωτικὴν παράθεσιν πάσης τῆς ζωῆς ἡμῶν Χριστῷ τῷ Θεῷ! Μὲ ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν μητρικὴν προστασίαν καὶ βοήθειαν τῆς Παμμακαρίστου Ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ εἰς τὰς ὑπὲρ ἡμῶν πρεσβείας τοῦ Πρωτοκλήτου Ἀποστόλου Ἀνδρέου καὶ τῶν ἐκ τῶν Προκατόχων ἡμῶν μεγάλων ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων καὶ Διδασκάλων, Ὁσίων, Ὁμολογητῶν καὶ Ἱερομαρτύρων Ἀρχιεπισκόπων Κωνσταντινουπόλεως. Μὲ ἀπόλυτον ἀποφασιστικότητα νὰ ἐκδικήσωμεν τὸν τόπον ἡμῶν, ἦτοι τὰ «οἰκουμενικοῖς καὶ συνοδικοῖς ψηφίσμασι» κατωχρωμένα ἀπαράγραπτα κανονικὰ δίκαια τοῦ ἱερωτάτου Θεσμοῦ, ἐν πάσῃ ἐπιμελείᾳ, κατὰ Ἰγνάτιον τὸν Θεοφόρον, καὶ νὰ σταθῶμεν ἐδραῖοι ὡς ἄκμων τυπτόμενος (Πρὸς Πολύκαρπον, I, III), ἀψηφοῦντες τὰς θυελλώδεις συστροφὰς τῶν περιστάσεων, τῶν ἔξωθεν καὶ τῶν ἔσωθεν, ἀφορῶντες μόνον εἰς τὰ ἱερά συμφέροντα τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ εὐσεβοῦς ἡμῶν Γένους καὶ τοῦ Γένους

τῶν Ὁρθοδόξων, καθὼς καὶ εἰς τὴν διαφύλαξιν καὶ αὐξησιν τῆς πιστευθείσης ἡμῖν τιμαλφεστάτης ἱεραῆς παρακαταθήκης.

Καὶ παρῆλθον ἔκτοτε, ἀγαπητοί, τριάκοντα ὀλόκληρα ἔτη! Συγκινούμεθα βαθύτατα ἀναλογιζόμενοι ὅτι εἴμεθα ὁ μόνος μετὰ τὴν Ἄλωσιν Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ὁ ὁποῖος ἐπατριάρχευσεν ἐπὶ τόσα συναπτὰ ἔτη, πρὸ δὲ τῆς Ἀλώσεως ὑπῆρξεν εἷς καὶ μόνον Προκάτοχος ἡμῶν, καὶ δὴ ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων, ἀζιωθεὶς παρομοίας εὐλογίας, οὗτος δὲ ἦτο ὁ Ἐπίσκοπος Βυζαντίου Τίτος, κρατήσας τῆς ἀρχῆς ἀπὸ τοῦ ἔτους 242 ἕως τοῦ ἔτους 272. Ἀκριβῶς ἐπὶ τριάκοντα ἔτη!

Κατὰ τὰ τριάκοντα αὐτὰ ἔτη τῆς ταπεινῆς Πατριαρχίας ἡμῶν προσεπαθήσαμεν φιλοτίμως καὶ ἐν εὐθύτητι καρδίας, «ὡς ὑπῆρέτης Χριστοῦ καὶ οἰκονόμος μυστηρίων Θεοῦ» (πρβλ. Α΄ Κορ. δ΄, 1), νὰ πράξωμεν πᾶν τὸ δυνατόν διὰ τὴν εὐστάθειαν καὶ ἐπισύστασιν τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τὴν φύλαξιν τῆς παρακαταθήκης. Διὰ τὴν πιστὴν συνέχειαν τῆς παραδόσεως. Διὰ τὴν διεύρυνσιν τῆς Ἁγίας καὶ Ἱεραῆς περὶ ἡμᾶς Συνόδου, ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι ὁ συνοδικὸς θεσμὸς εἶναι ἔκφρασις ὁμαλῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως εἰς κάθε Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Διὰ τὴν συντήρησιν καὶ τὸν ἐξωραϊσμὸν ὅλων σχεδὸν τῶν ἱερῶν σεβασμάτων μας. Διὰ τὸν διαρκῆ ἀνεφοδιασμὸν τῆς ἱεραῆς Λυχνίας μὲ ἔλαιον νέων καὶ προσοντούχων προσώπων πρὸς διακονίαν τῶν ἀναγκῶν τοῦ Σεπτοῦ Κέντρου, ὥστε νὰ δύναται νὰ φέγγῃ πάντοτε τὸ Φανάριον καὶ νὰ ἐξακτινῶνῃ λαμπρῶς τὸ φῶς τῆς ἀμωμήτου Ὁρθοδόξου ἡμῶν Πίστεως καὶ τῆς εὐγενείας τοῦ Γένους εἰς τὸν κόσμον ὡς ἡ φωταγωγὸς λυχνία αὐτοῦ. Διὰ τὴν ἀνάστασιν πολλῶν πεπτωκυῶν σκηνῶν-Μητροπόλεων εἰς διάφορα μέρη τῆς Χώρας. Διὰ τὴν ἐπ'ἀνδρωσιν καὶ εὐρυθμον λειτουργίαν καὶ ἀνάπτυξιν τόσον τῶν ἐνταῦθα, ὅσον καὶ τῶν ἐν τῷ Ἐξωτερικῷ Ἐπαρχιῶν τοῦ Θρόνου. Διὰ τὴν εὐκαιριακὴν λειτουργίαν ἀρχαίων σεβασμάτων, ὅπου κάποτε ἐκαίετο ἄφθονον τὸ θυμίαμα τῆς καθαρᾶς λατρείας τῶν πατέρων μας. Διὰ τὴν ἀνάδειξιν καὶ ἀναγνώρισιν τῶν νέων Ἁγίων τῶν ἡμερῶν μας, πρὸς στηριγμὸν καὶ παρηγορίαν τοῦ χριστωνύμου λαοῦ, ἀλλὰ καὶ πρὸς διαβεβαίωσιν πάντων ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα διαρκῶς, εἰς πᾶσαν ἐποχὴν, ἐργάζεται καὶ ἀναδεικνύει θεοειδεῖς ἀνθρώπους καὶ Ἁγίους, ἐκ πάσης τάξεως, οἱ ὁποῖοι κοσμοῦν, βοηθοῦν καὶ στηρίζουν τοὺς ἀδελφούς των Χριστιανούς καὶ ὅλην τὴν Ἐκκλησίαν! Ἀκόμη, διὰ τὴν σύσφιγξιν τῶν δεσμῶν μετὰ τῶν ἀδελφῶν κατὰ τόπους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, διὰ τὴν ὁποίαν καθιερώσαμεν τὰς Συνάξεις τῶν Ὁρθοδόξων Προκαθημένων ἅμα τῇ ἀναρρήσει ἡμῶν εἰς τὸν Θρόνον, καὶ πρὸς ἐνίας ἐκ τῶν ὁποίων Ὁρθοδόξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν δὲν παρελείψαμεν νὰ προσφέρωμεν χεῖρα βοηθείας

πρὸς ὑπέρβασις ἐπαχθῶν ἐσωτερικῶν αὐτῶν προβλημάτων. Διὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ποιμνίου, τοῦ ἐγγύς καὶ τοῦ μακρὰν ἕως τῶν ἀπωτάτων ἐσχατιῶν τῆς γῆς. Διὰ τὴν πραγμάτων τοῦ ὄνειρου ἑκατονταετίας ὅλης πρὸς σύγκλησιν τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου, ἡ ὁποία θὰ ἔδιδε τὴν φωνὴν τῆς Ἐκκλησίας καθαρὰν, ἀπερίτμητον καὶ σύγχρονον εἰς τὸν ἐν συγχύσει κόσμον τῶν ἡμερῶν μας. Διὰ τὴν δι' ἐκδόσεως Τόμων Ἀυτονομίας ἢ Ἀυτοκεφαλίας ἐπίλυσιν πολυχρονίων προβλημάτων ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν. Διὰ τὴν ἀφύπνισιν συνόλου τῆς ἀνθρωπότητος εἰς τὰ καίρια θέματα τοῦ σεβασμοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, τῆς ἐπειγούσης ἀντιμετωπίσεως τῆς κλιματικῆς ἀλλαγῆς καὶ τῆς ἐκ παραλλήλου προστασίας τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, τῆς εἰρήνης τῶν λαῶν, τῆς καταλλαγῆς, τῆς καλλιέργειας φιλικῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ Αἰγαίου Χωρῶν, τῆς διὰ διαλόγου διεκκλησιαστικοῦ καὶ διαθρησκειακοῦ ἀλληλογνωριμίας καὶ ἀλληλοκατανοήσεως, τῆς ἀντιμετωπίσεως τῆς κοινωνικῆς ἀδικίας, τῆς συγχρόνου δουλείας, τῆς πτωχείας καὶ τῆς πείνης, διότι δὲν δικαιούμεθα νὰ εὐτυχώμεν μόνον ἡμεῖς, καί, συνελόντι εἰπεῖν, διὰ τὴν δόξαν τοῦ παναγίου Ὄνόματος τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τὴν εὐκλείαν τοῦ Θρόνου! Διὰ τοῦ Χριστοῦ τὴν πίστιν τὴν ἁγίαν. Διὰ τὸ Φανάρι, «τὸ ἱερώτερον σημεῖον τῆς Εὐρώπης», ὡς ἔλεγεν ὁ πολὺς ἠγούμενος τῆς Διονυσίου Γαβριήλ.

Καὶ ταῦτα πάντα «οὐκ ἐν δυνάμει μεγάλη οὐδὲ ἐν ἰσχύϊ, ἀλλ' ἢ ἐν πνεύματι Κυρίου Παντοκράτορος» (Ζαχ. δ', 6). Τί ἐπετύχομεν; Πόσα κατωρθώσαμεν; Ποίαν συνέχειαν, διάρκειαν ἢ ἐξέλιξιν θὰ ἔχουν; Ὁ Κύριος οἶδεν! «Ὁ Κύριος τοῦ ἔργου». Ὁ Κύριος τοῦ ἀμπελώνος. Ὁ Κύριος τῆς δόξης. Ἡμεῖς δὲν ἐπιτρέπομεν εἰς ἑαυτὸν οὔτε κρίσιν οὔτε ἐγκαύχησιν! Πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ἐφ' ὅσον μάλιστα, παρὰ τὰς πολλὰς ἡμῶν προσπαθείας, εἰς ἐκ τῶν πρώτων στόχων τῆς Πατριαρχίας ἡμῶν, ἤτοι ἢ ἐπαναλειτουργία τῆς ἐν Χάλκῃ Ἱερᾶς καὶ σεβασμίας Θεολογικῆς ἡμῶν Σχολῆς, κρίμασιν οἷς οἶδεν ὁ Κύριος, μέχρι σήμερον δυστυχῶς δὲν ἐπετεύχθη! Ἄλλωστε, μᾶς συνέχουν ὅσα ὁ οὐρανοβάμων καὶ πολὺς τὰ θεῖα Ἀπόστολος Παῦλος προειδοποιεῖ: «ἐκάστου τὸ ἔργον φανερόν γενήσεται· ἢ γὰρ ἡμέρα δηλώσει· ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται· καὶ ἐκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι τὸ πῦρ δοκιμάσει. Εἴ τις τὸ ἔργον μενεῖ ὃ ἐπωκοδόμησε, μισθὸν λήψεται· εἴ τις τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται, αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτως δὲ ὡς διὰ πυρός». (Α' Κορ. γ', 13-15). Εὐχόμεθα μόνον καὶ προσευχόμεθα τὸ ἐπιτελεσθὲν ἔργον νὰ μείνῃ, νὰ ἔχῃ συνέχειαν καὶ αὐξησιν εἰς τὸ μέλλον διὰ τῆς εὐλογίας καὶ προνοίας καὶ χάριτος τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅλοι ἀπὸ κοινοῦ νὰ ἔχωμεν μισθὸν παρὰ Κυρίου!

Εἰσερχόμενοι λοιπὸν σήμερον εἰς τὴν τετάρτην δεκαετίαν ἡμῶν ἐπὶ τοῦ

πανσέπτου Ἀποστολικοῦ καὶ Πατριαρχικοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου καὶ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπικαλούμεθα ἀπλῶς τὸ ἔλεος τοῦ Κυρίου καὶ λέγομεν: *Κύριε, ὅπως Σὺ θέλεις, ἐὰν θέλῃς, καὶ ἐφ' ὅσον χρόνον θέλεις! Σὺ οἶδας! Σὺ γινώσκεις, Σὺ φιλεῖς τὴν Ἐκκλησίαν Σου καὶ τὸ Γένος ἡμῶν! Σὺ εἶσαι «ὁ τῶν κρυπτῶν ἔφορος Θεός». Μόνον κράτει τοῦ βραχίονος ἡμῶν, Κύριε, καὶ ἐνίσχυε εἰς τὴν πρόθυμον καρποφόρον ἐργασίαν τοῦ θελήματός Σου, πάσας τὰς ἐπιλοίπους ἡμέρας τοῦ βίου ἡμῶν, μέσα εἰς τὴν δροσοβόλον ταύτην κάμινον.*

Ἐπὶ τούτοις, ἐπιθυμοῦμεν νὰ εὐχαριστήσωμεν πάντας ὅσους ἔδωκαν δεξιὰν χεῖρα βοήθειας εἰς τὸ ἔργον ἡμῶν καθ' ὅλην τὴν διαρρεύσασαν τριακονταετία. Πρωτίστως τοὺς προσφιλεῖς ἀγίους Ἀδελφοὺς Ἀρχιερεῖς, καὶ μάλιστα ὅσους ἀνέλαβον κατὰ καιροὺς Συνοδικὰ καθήκοντα. «Ἡ δάφνη τῆς νίκης δὲν ἀνήκει μόνον εἰς τὸν ἀρχηγόν, εἶναι κτῆμα ὅλων τῶν ἀγωνιστῶν». Εὐγνώμονας ἐκφράζομεν εὐχαριστίας πρὸς τοὺς τιμῶντας ἡμᾶς σήμερον τιμιωτάτους ἐκπροσώπους τῶν Ἀγιωτάτων Ἐκκλησιῶν Ἀλεξανδρείας, Ἱεροσολύμων, Ρουμανίας, Κύπρου καὶ Οὐκρανίας καὶ πρὸς τοὺς ἀποστείλαντας αὐτοὺς Μακαριωτάτους ἀδελφοὺς Προκαθημένους καὶ δεόμεθα ὑπὲρ τῆς μακροημερεύσεως αὐτῶν. Εὐχαριστοῦμεν τὰ παλαιότερα καὶ τὰ νῦν ἀφωσιωμένα μέλη τῆς Πατριαρχικῆς ἡμῶν Αὐλῆς. Τὸν εὐαγῆ Ἱερὸν ἡμῶν Κλῆρον, τὸν ἐνταῦθα καὶ τὸν ἀνὰ τὸν κόσμον. Τοὺς στηρίζοντας καὶ στηρίζοντας ἡμᾶς διὰ τῶν ἀγίων προσευχῶν των Μοναχούς, καὶ διὰ τοὺς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, καὶ τὰς Μοναχάς. Τοὺς κοσμήσαντας καὶ κοσμοῦντας τὰ Πατριαρχικὰ ἀναλόγια Πρωτοψάλτας, Λαμπαδαρίους καὶ λοιποὺς Ἱεροψάλτας μας. Τοὺς Ἐντιμολογιωτάτους Ἄρχοντας ὀφφικιαλίου τῆς Μεγάλῃς Ἐκκλησίας. Τοὺς Ἐλλογιμωτάτους ἐκπαιδευτικοὺς τῶν ὁμογενειακῶν σχολῶν μας, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τοὺς ἐξ Ἴμβρου ἐλθόντας διδασκάλους, κληρικοὺς καὶ λίαν ἀγαπητοὺς μαθητάς-τὰ Ἴμβριωτικά. Τοὺς λογάδας τοῦ Γένους. Τοὺς Μεγάλους Εὐεργέτας καὶ Εὐεργέτας τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας καὶ τῶν εὐαγῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν Καθιδρυμάτων ἡμῶν, καὶ πάντας τοὺς ἀνὰ τὸν κόσμον νομικοὺς καὶ οἰκονομικοὺς ὑποστηρικτάς καὶ πολιτικοὺς φίλους τοῦ Πατριαρχείου, μάλιστα δὲ τὴν Ἐντιμον Ἑλληνικὴν Πολιτείαν, τὴν πάντοτε στοργικῶς ἐνδιαφερομένην διὰ τὸν ὕπατον θεσμόν τοῦ Γένους καὶ ἐπισήμως ἐκπροσωπούμενην σήμερον ὑπὸ τοῦ Ὑφυπουργοῦ Ἐξωτερικῶν Ἐξοχωτάτου κ. Ἀνδρέου Κατσανιώτη.

Καὶ διὰ μὲν τοὺς ἤδη ἀπελθόντας εἰς τὰς αἰωνίους μονὰς ἰκετεύομεν τὸν Κύριον τῆς Ζωῆς καὶ εὐχόμεθα μακαρίαν ἀνάπαυσιν αὐτῶν ἐν Χώρα Ζώντων, ἐν τῷ ἀνεσπέρῳ Φωτὶ τῆς Δόξης τῆς Τρισηλίου Θεότητος. Τοὺς δὲ εἰσέτι εὐτυχῶς μεθ' ἡμῶν ὄντας καὶ συμπορευομένους τὴν ἀνάτη ὁδὸν τῆς ἐκκλησια-

στικῆς διοικήσεως, πάντας ὑμᾶς, πολῦτιμοι συνεργοὶ καὶ λίαν ἀγαπητοὶ ἐν Κυρίῳ Ἀδελφοί, ἕνα ἕκαστον ὀνομασί, ευχαριστοῦντες καὶ περιπτυσσό-μενοι, παρακαλοῦμεν ὅπως καὶ τοῦ λοιποῦ, ἕκαστος εἰς τὸν τομέα τῆς εὐθύνης του, «πᾶν ὃ,τι ἐὰν ποιῆτε, ἐκ ψυχῆς ἐργάζεσθε, ὡς τῷ Κυρίῳ καὶ οὐκ ἀνθρώποις, εἰδότες ὅτι ἀπὸ Κυρίου ἀπολήψεσθε τὴν ἀνταπόδοσιν τῆς κληρονομίας· τῷ γὰρ Κυρίῳ Χριστῷ δουλεύετε» (Κολ. γ', 23-24) καὶ ὄχι τῷ προσώπῳ τοῦ Πατριάρχου. Διὰ δὲ αὐτὸν τοῦτον τὸν ὀμιλοῦντα, ταπεινῶς παρακαλοῦμεν μετὰ Κλήμεντος Ρώμης: «Δεήθητε τοῦ Θεοῦ ἵνα τηρήσῃ με σοφὸν εἰς τὸ ἀγαθόν, ἀκέραιον δὲ εἰς τὸ κακόν, μόνης τῆς Ἐκκλησίας τὴν φροντίδα ἔχοντα, πρὸς δὲ τὸ διοικεῖν αὐτὴν καλῶς καὶ τοὺς τῆς ἀληθείας λόγους παρέχειν, σκοπεῖν τοὺς τὰς διχοστασίας καὶ τὰ σκάνδαλα βιοῦντας, λειτουργοῦντα ἀμέμπτως τῷ ποιμνίῳ τοῦ Χριστοῦ μετὰ ταπεινοφροσύνης, ἡσύχως καὶ ἀβαναύσως», ὥστε «οὐκ ἐλάττω παραδώσωμεν» τῶν ὅσων παρελάβομεν.

Ἀδελφοὶ καὶ τέκνα ἐν Κυρίῳ! Σᾶς ευχαριστοῦμεν ἀπὸ καρδίας διὰ τὴν τιμητικὴν παρουσίαν καὶ τὴν ἐνισχυτικὴν συμπροσευχὴν σας κατὰ τὴν εὐσημον αὐτὴν ἡμέραν καὶ σᾶς εὐχόμεθα τὰ ἄριστα καὶ τὰ τῷ Θεῷ φίλα. Ὁ Χριστὸς ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν! Καὶ ἔστι καὶ ἔσται πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ἡμῶν. Ἀμήν.

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΥΤΕΡΗ ΕΥΡΩΠΗ ΟΡΑΜΑΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

ΓΕΡΟΝΤΟΣ ΠΡΩΗΝ ΑΜΕΡΙΚΗΣ κ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Τό θέμα μας είναι μεγάλο και πολύπλοκο, όμως η παρουσίαση του θά είναι σύντομη, έπιλεκτική και περιορισμένη. Τό άρθρο αυτό άπλά στοχεύει στό νά έπικεντρώσει τήν προσοχή σ' ένα άριθμό σημαντικών θεμάτων ύψηλοϋ ενδιαφέροντος για τή σύγχρονη Εϋρώπη και στόν ρόλο πού θά μπορούσε νά διαδραματίσει ή Όρθόδοξη Έκκλησία στην έπίλυση τών συναφών μέ τά θέματα αυτά προβλημάτων.

Ό όρος «εϋρύτερη Εϋρώπη», πού έμφανίζεται στόν τίτλο τοϋ άρθρου, χρησιμοποιήθηκε για νά προσδιορίσει όλες τις γεωγραφικές ή έθνικές όντότητες πού ανήκουν κατά τόν ένα ή άλλο τρόπο στην Εϋρώπη, πέρα από τις χώρες πού συναποτελοϋν τήν Εϋρωπαϊκή Ένωση.

Άς προχωρήσουμε, λοιπόν, έστιάζοντας τήν προσοχή σέ τέσσερεις σημαντικές περιοχές ενδιαφέροντος και στην αντίστοιχη συνεισφορά τής Όρθόδοξου Έκκλησίας.

1. ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΕΩΝ

Η Εϋρώπη, ειδικά ή εϋρύτερη Εϋρώπη, παρουσιάζει μιά έντονη διαφοροποίηση σέ έθνικά, πολιτισμικά και θρησκευτικά ζητήματα. Μιά τέτοια διαφοροποίηση άποτελεί φυσιολογικό φαινόμενο, τό όποιο συμβαδίζει μέ τή στενή και ειλικρινή συνεργασία μεταξύ τών εϋρωπαϊκών χωρών, τήν ειρηνική και άρμονική συνύπαρξη και τις συντονισμένες κοινές προσπάθειες για άνάπτυξη, πρόοδο και εϋημερία.

Διάφοροι σημαντικοί παράγοντες, όπως επί παραδείγματι τὰ οικονομικά συμφέροντα, ἡ ἄνιση πληθυσμιακὴ ἀνάπτυξη, ἡ μαζικὴ μετανάστευση, οἱ ἐξω-ευρωπαϊκὲς ἐπιρροές, τὸ παιχνίδι τῆς ἐξουσίας ἢ ὅποιοιδήποτε ἄλλοι προβλεπόμενοι καὶ μὴ παράγοντες, θὰ μπορούσαν νὰ μετατρέψουν τὴ διαφοροποίηση σὲ ἐχθρότητα. Οἱ ἐθνικὲς, πολιτισμικὲς ἢ θρησκευτικὲς διαφορὲς μπορούν, κάτω ἀπὸ ἀντίξοες συνθήκες, νὰ ἐξελιχθοῦν σὲ πικροὺς ἀνταγωνισμοὺς ἢ κέντρα διαμάχης, διχασμοῦ, πολέμου καὶ καταστροφῆς. Μποροῦν νὰ καταστρέψουν κάθε εὐγενικό ὄραμα καὶ πραγματικότητα γιὰ εὐρωπαϊκὴ ἐνότητα καὶ κοινὴ πορεία πρὸς μεγαλύτερα ἐπιτεύγματα σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα τῆς διεθνούς, ἐθνικῆς, κοινωνικῆς ἢ ἀτομικῆς ζωῆς.

Στὸ σημεῖο αὐτό, ὁ ρόλος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἶναι πολὺ θετικός καὶ ἐποικοδομητικός. Σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς μακρᾶς, ἀδιάκοπης καὶ ἐπιβιβαιωμένης ἀπὸ τὴν πραγματικότητα δισχιλιετοῦς ἱστορίας της, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, εἰδικότερα τὸ κέντρο της, τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ἔχει ἐπιδείξει συνεχῶς, συστηματικῶς καὶ χωρὶς ἐνδοιασμοὺς ἓνα βαθὺ σεβασμὸ γιὰ τὴν πολιτισμικὴ, ἐθνικὴ καὶ θρησκευτικὴ ταυτότητα τῶν λαῶν πού βρίσκονται διεσπαρμένοι στίς διάφορες χῶρες ὅλου τοῦ κόσμου. Ἡ Ὁρθοδοξία ποτέ δὲν ἐπεδοκίμασε τὴν πίεση, τὸν ἐξαναγκασμὸ ἢ τὴ βία στὰ παραπάνω θέματα. **Γιὰ τὴν Ἐκκλησία μας, ἡ ἐθνικὴ, πολιτισμικὴ καὶ θρησκευτικὴ ποικιλότητα πού ὑπάρχει στὴν εὐρύτερη Εὐρώπη εἶναι μιὰ βασικὴ δεδεμένη πραγματικότητα πού πρέπει μὲ κάθε τρόπο νὰ γίνῃ σεβαστὴ.**

Ταυτόχρονα, ἡ Ἐκκλησία ἀντιλαμβάνομενη μὲ πόνο τοὺς κινδύνους πού ἐλλοχεοῦν, καταβάλλει κάθε δυνατὴ προσπάθεια νὰ διατηρήσει ζωντανὴ καὶ ἀναλόγως νὰ ἐφαρμόσει ὡς καθοδηγητικὴ ἀρχὴ τὴ διακήρυξη τοῦ ἀποστόλου Παύλου πρὸς τοὺς Γαλάτες, ὅτι, ὑπὸ τὴν χριστιανικὴ προοπτικὴ, «οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἶς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Γαλ. 3:28). Αὐτὴ ἡ διατύπωση, ἐνῶ ἀναγνωρίζει καθαρὰ τίς ὑπάρχουσες διαφορὲς, προχωρεῖ πέρα ἀπὸ αὐτὲς καὶ τίς ὑπερβαίνει. Οἱ ἐθνικὲς, πολιτισμικὲς, θρησκευτικὲς διαφορὲς ὑπάρχουν ὡς τμῆμα μιᾶς ὑγιοῦς ἀνθρώπινης ταυτότητας, συγχρόνως ὅμως διαμορφώνεται μιὰ νέα συνείδηση. Οἱ ἀδιάκοπες προσπάθειες τῆς Ἐκκλησίας συνεχῶς μορφοποιοῦν ἓνα νέο ἄνθρωπο, ἄνδρα ἢ γυναῖκα, ὁ ὁποῖος θὰ μπορούσε νὰ ὀνομασθεῖ οἰκουμενικός μὲ τὴν πραγματικὴ ἔννοια τῆς λέξεως. Ἡ διαφοροποίηση παραμένει ἓνας παράγοντας ἀμοιβαίου ἐμπλουτισμοῦ, ταυτόχρονα ὅμως δημιουργεῖται καὶ μιὰ νέα ἀνθρώπινη συνείδηση παγκόσμιας ποιότητας καὶ τῆς δραστηριότητος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐντὸς τῆς εὐρύτερης Εὐρώπης κατὰ τὸν παρόντα καιρὸ καὶ τὰ μελλοντικὰ χρόνια.

2. ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΕΝΙΣΧΥΣΕΩΣ ΚΑΙ ΕΝΔΥΝΑΜΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Ἡ δημοκρατία καί οἱ δημοκρατικοί θεσμοί ἀποτελοῦν τήν πραγματική καρδιά τῆς εὐρύτερης Εὐρώπης καί τόν πιό ἀγαπητό θησαυρό, ἐπίτευγμα καί κληρονομιά της.

Παρ' ὅλα αὐτά, ὑπάρχει μία μόνιμη ἀνησυχία, ἄν ὄχι φόβος, ὅτι ἡ δημοκρατία θά μπορούσε νά καταστεῖ δύσκαμπτη, ἀρτηριοσκληρωτική καί παραμορφωμένη, ἢ, ἀκόμη χειρότερα, κάτι πού εἶναι δυνατό νά ἐκμεταλλευθοῦν ἢ καί νά ἀδρανοποιήσουν οἱ διάφορες σκοτεινές δυνάμεις. Στήν περίπτωση αὐτή, καταλήγουμε σέ ἓνα ὁμοίωμα, μιᾶ ψευδαίσθηση τῆς δημοκρατίας, ἐνῶ ἡ πραγματική ἐννοιά της ἔχει τραγικά ἐκφυλισθεῖ. Δέν χρειάζεται νά ἀναφέρουμε συγκεκριμένα παραδείγματα πάνω σ' αὐτό τό θέμα. Ἡ ἱστορία τῆς Εὐρώπης, κατά τή διάρκεια τοῦ αἵωνα μας, παρέχει ἀνησυχητικές μαρτυρίες οἱ ὁποῖες ἐπιβεβαιώνουν τά λεγόμενα.

Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία εἶναι ἀποφασισμένη νά προσφέρει, ταπεινά ἀλλά μέ ζήλο καί ἐνθουσιασμό, τίς ὑπηρεσίες της στή σημαντική αὐτή ὑπόθεση πού ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρει τή δημοκρατική Εὐρώπη. Καί αὐτό τό κάνει πάλι ὡς συνέχεια τῆς μακρᾶς παραδόσεως καί πρακτικῆς της.

Ὁ ρόλος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας στήν περίπτωση αὐτή **εἶναι διπλός. Πρῶτο**, μέ τή ἀνυποχώρητη θέση της γιά τήν ἀνάγκη ἀπόλυτου καί ἀνεπιφύλακτου σεβασμοῦ πρὸς τήν ἀνθρώπινη ἐλευθερία, τά ἀνθρώπινα δικαιώματα καί τό ἀνθρώπινο πρόσωπο, ἡ Ἐκκλησία γίνεται αὐτόματα πρωτοπόρος στόν ἀγώνα γιά μιᾶ γνήσια καί ὀλοκληρωμένη δημοκρατία, πραγματικός ὑποστηρικτής καί προστάτης τῶν ἀληθινῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν. Ἡ βασική καί κεντρική πίστη της στό μοναδικό καί ἱερό χαρακτήρα τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου εἶναι πού κάνει τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία νά συμπαρίσταται μέ ἐνθουσιασμό στίς εὐγενεῖς προσπάθειες γιά τή διατήρηση, ἐνδυνάμωση καί ἐνίσχυση τῆς δημοκρατίας κάτω ἀπό τίς δεδομένες συνθηκες.

Ἡ δεύτερη σημαντική συνεισφορά τῆς Ὁρθοδοξίας πάνω στό ἴδιο θέμα εἶναι ἡ μεγάλη ἔμφαση στήν κοινότητα. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι μιᾶ κατ' ἐξοχή κοινότητα καί ἀγωνίζεται γιά τήν ἀνάπτυξη τοῦ πνεύματος καί φρονήματος τῆς κοινότητος σέ ὅλα τά ἐπίπεδα τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρξεως καί κοινωνικῆς διαμορφώσεως. **Ἡ ἐννοια τῆς κοινότητος, στήν πλήρη καί τέλεια ἔκφρασή της, μπορεῖ ἐντυπωσιακά νά ἐμπνεύσει τούς δημοκρατικούς θεσμούς στήν**

Ευρώπη και άλλου. Άλλωστε, τό έχει ήδη κάνει αυτό. Είναι ενδιαφέρον νά σημειώσουμε ότι ή ίδια ή λέξη «έκκλησία», πού σημαίνει συγκέντρωση, συνάντηση, αποτελούσε κεντρικό όρο τής ζωής τής αρχαίας αθηναϊκής δημοκρατίας. Ο ίδιος ακριβώς όρος «έκκλησία», ecclesia στά λατινικά, αποτελεί τό βασικό όνομά της πού προσδιορίζει τήν ίδια τή φύση της καί τελικά τήν αποστολή της στόν κόσμο ως υπερασπιστού τής αληθινής κοινότητας καί αγάπης μεταξύ τών ανθρώπων.

Μέ τό νά μεταγγίζει ή Όρθόδοξη Έκκλησία τήν εκκλησιαστική διάσταση καί τό πνεύμα τής αληθινής καί ολοκληρωμένης κοινότητας στήν ιδέα τής δημοκρατίας, πιστεύουμε ότι εμπλουτίζει καί ενισχύει τή δημοκρατία καί αναζωογονεί ένα θεμελιώδη ανθρώπινο θεσμό. Τέλος, προσθέτει στήν έννοια του πολίτη μιās δημοκρατίας **τήν έννοια του αδελφου μιās κοινότητας.** Η σημασία καί οί θετικές επιπτώσεις μιās τέτοιας σημαντικής προσθήκης είναι ολοφάνερες. Η Όρθόδοξη Έκκλησία έχει ένα όραμα καί μιá προοπτική γιά τήν ευρύτερη Ευρώπη, ως τόπο όχι μόνο τής δημοκρατίας **άλλά τής δημοκρατίας πού μεταμορφώνεται σέ αληθινή καί όμορφη ανθρώπινη κοινότητα, στήν όποία ό άνθρωπος καρποφορεί καί διακρίνεται.**

3. ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΟΔΟΣ ΚΑΙ ΣΥΝΑΦΗ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Η γρήγορη καί δραματική πρόοδος τής τεχνολογίας στήν ευρύτερη Ευρώπη αποτελεί θετική ανάπτυξη πού δημιουργεί αυξανόμενες έλπίδες γιά βελτίωση τής ζωής στήν ήπειρό μας καί γενικά σέ όλο τόν κόσμο.

Υπάρχει, όμως, ένας αριθμός σοβαρών έρωτημάτων πού σχετίζονται μέ τήν καλπάζουσα τεχνολογική πρόοδο. Έδώ βέβαια δέν είναι ό κατάλληλος τόπος καί χρόνος γιά νά παρουσιαστούν καί νά αναλυθούν όλα αυτά τά έρωτήματα. Παρ' όλα αυτά, θά ήταν χρήσιμο, γιά λόγους σαφήνειας καί βαθύτερης κατανόησης, νά αναφέρουμε πολύ συνοπτικά μερικά από αυτά:

α. Η τεχνολογική πρόοδος περιλαμβάνει τόν τεράστιο χώρο τής βιοτεχνολογίας. Έδώ, δυνατότητες όπως ή έπεξεργασία του DNA, ό ανασυνδυασμός τών γονιδίων, ή τροποποίηση τών κληρονομικών μηχανισμών κ.λπ. δημιουργούν σοβαρά προβλήματα σχετικά μέ τήν ήθική καί τό δίκαιο.

β. Η ανεξέλεγκτη παραγωγή πληροφοριών μέσω πολύ έξειδικευμένων συστημάτων ηλεκτρονικών υπολογιστών κ.λπ., πού είναι μιá άλλη συνέπεια τής ραγδαίας τεχνολογικής εξέλιξης, θά μπορούσε δραστικά καί άρνητικά νά επέμβει στίς βασικές διαδικασίες τής γνώσεως καί τής αποκτήσεως τής

ἀλήθειας. Καί σ' αὐτό τό σημείο ὑπάρχουν ἀναπόφευκτα ἐρωτήματα.

γ. Ἡ αὐξημένη κυριαρχία τῆς τεχνολογίας ἀσκεῖ μιά καταλυτική ἐπιρροή πάνω στήν οἰκονομία. Ἐδῶ συναντοῦμε ἐρωτήματα γιά τήν ἀναπτυσσόμενη ἀνεργία, τήν ἐξαναγκασμένη μαζική μετακίνηση τῶν ἀνθρώπων, τήν κοινωνικο-πολιτική ἀστάθεια καί ἀνησυχία, τό βαρῦ ἄγχος λόγῳ τοῦ βίαιου καί σκληροῦ ἀνταγωνισμοῦ κ.λπ.

δ. Μιά ἄλλη πτυχή τῆς ἀπότομης τεχνολογικῆς προόδου πού γεννᾷ ἐρωτήματα εἶναι ἡ αὐξανόμενη ἐξουσία τῶν τεχνοκρατῶν, ἡ κυριαρχία τῆς τεχνοκρατικῆς νοοτροπίας καί ἡ συνακόλουθη ἐπιχειρηματική προσέγγιση ὄλων τῶν θεμάτων. Ὁ κίνδυνος ἐδῶ τῆς ἐπιβολῆς ἀσφυκτικῶν, τεχνητῶν καί μηχανιστικῶν ὄρων στήν ἀνθρώπινη ζωή, ἐργασία καί δραστηριότητες εἶναι φανερός.

Ὁ ρόλος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας σ' ὅλα αὐτά τά πολύπλοκα καί δύσκολα θέματα πού ἀντιμετωπίζει σήμερα ἡ εὐρύτερη Εὐρώπη εἶναι πολύπλευρος.

Στήν παρούσα περίπτωση, ἡ Ἐκκλησία ἔχει μιά καθοριστική συνεισφορά μέ τό νά ἐμμένει σέ ἕνα ἀπαρέγκλιτο κριτήριον καί μιά ρυθμιστική ἀρχή, δηλαδή, **τήν προτεραιότητα τοῦ ἀνθρώπου**. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὁ πρῶτος καί ὁ τελευταῖος, εἶναι αὐτός τόν ὁποῖο ὑπηρετεῖ ἡ τεχνολογία. Σύμφωνα μέ ἕνα χωρίο τῆς Ἁγίας Γραφῆς - φυσικά ἐλεύθερα μεταφρασμένο - ἡ τεχνολογία δημιουργήθηκε γιά τόν ἄνθρωπο καί ὄχι ὁ ἄνθρωπος γιά τήν τεχνολογία.

Ἡ Ἐκκλησία δέν θά σταματήσει νά διακηρύσσει καί νά διδάσκει μέ ὅλα τά μέσα πού διαθέτει ὅτι τυχόν ἀντιστροφή αὐτῆς τῆς τάξεως θά λειτουργοῦσε καταστροφικά καί γιά τήν Εὐρώπη καί γιά τόν κόσμον ὅλο. Ὁ ἄνθρωπος κατέχει τήν προτεραιότητα. Καθετί ἄλλο, συμπεριλαμβανομένης καί τῆς τεχνολογίας, ἀκολουθεῖ.

Ἡ Ἐκκλησία συμπαρίσταται στό θέμα τῆς τεχνολογίας μέ τήν ἀπόλυτη καί ὀλόθερμη ὑποστήριξη τῆς τεχνολογικῆς προόδου πού σχετίζεται μέ τή διατήρηση καί διάσωση τοῦ περιβάλλοντος. Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἔχει εὐρέως ἀσχοληθεῖ μέ τά θέματα τῆς περιβαλλοντικῆς προστασίας. Συγκεκριμένα, ὁ ἴδιος ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης κ.κ. Βαρθολομαῖος ἔχει ἀναλάβει σημαντικές πρωτοβουλίες γιά τήν προώθηση δραστηριοτήτων πού ἀποσκοποῦν στή χρήση ὄλων τῶν ὑπαρχόντων τεχνολογικῶν μέσων **γιά τόν πραγματικά ἱερό καί ἐπείγοντα σκοπό τῆς διασώσεως τοῦ περιβάλλοντος**. Καί στήν περίπτωση αὐτή, ἡ Ὁρθοδοξία εἰσφέρει μέ τήν πλήρη ὑποστήριξή της στήν πρόοδο τῆς τεχνολογίας.

Τέλος, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, μαζί μέ ἄλλες Ἐκκλησίες, ἤδη μελετᾶ καί κοινοποιεῖ ἀπόψεις καί ιδέες της σχετικές μέ θέματα ἠθικῆς πού συνδέονται μέ τή βιοτεχνολογία. Θά συνεχίσουμε νά ἐργαζόμαστε σέ αὐτό τόν καίριο τομέα πού ἄμεσα ἐπηρεάζει τή ζωή καί τόν προορισμό ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων στήν Εὐρώπη καί σέ ὅλο τόν κόσμο καί πού, σέ ἕνα σημαντικό βαθμό, εἶναι ὑπεύθυνος γιά τό μέλλον καί τήν ποιότητα τῆς ζωῆς.

4. ΕΙΔΙΚΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΣΧΕΤΙΖΟΜΕΝΑ ΜΕ ΤΙΣ ΣΗΜΕΡΙΝΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

Οἱ σύγχρονοι ἄνθρωποι πού εἶναι μέλη τεχνολογικά προηγμένων καί πλουσίων κοινωνιῶν καί χωρῶν, ὅπως οἱ εὐρωπαϊκές, ἀντιμετωπίζουν ἕνα ἀριθμό συγκεκριμένων προβλημάτων πού σχετίζονται εἰδικά καί αἰτιολογικά μέ τή σημερινή ἐποχή καί τίς παρούσες συνθήκες. Εἶναι προβλήματα πού συνοδεύουν τή μοντέρνα καί μεταμοντέρνα ἐποχή.

Ὡς ἐνδεικτικά παραδείγματα θά μπορούσε κάποιος νά ἀναφέρει τά ἑξῆς:

α. Τό πρόβλημα τῆς πλήρους ἐμπιστοσύνης, ἂν ὄχι ἔμμονης ιδέας, στό ὄρατό, τό ἀπτό, τό στατιστικά πιστοποιούμενο, μόνο αὐτό πού οἱ αἰσθήσεις μας πλησιάζουν, ἀγκαλιάζουν καί ἀπολαμβάνουν.

β. Τό πρόβλημα τῆς ἀποκλειστικῆς ἐπικεντρώσεως τοῦ ἐνδιαφέροντος στό ἄμεσο παρόν, ἀφενός, καί τήν τέλεια λήθη τοῦ παρελθόντος καί τῆς ἱστορίας τῶν πρὶν ἀπό μᾶς γενεῶν, ἀφετέρου.

γ. Τό πρόβλημα τῆς δυσανάλογης ἀναπτύξεως μιᾶς νοοτροπίας ἀντιπαλότητας, ἐνός ἀνταγωνιστικοῦ ἤθους, ὡς μοναδικοῦ ὄπλου ἐπιτυχίας πού ὀδηγεῖ καθὼς γνωρίζουμε σέ ἔντονο ἄγχος, κατάθλιψη καί ἀτέλειωτες διαμάχες καί συγκρούσεις.

Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἔχει μιᾶ ἰδιαίτερη εὐαισθησία σέ αὐτοῦ τοῦ εἴδους τά προβλήματα, πού πολιορκοῦν τά μέλη τῶν σύγχρονων εὐρωπαϊκῶν κοινωνιῶν, καί παραμένει πιστή στό καθῆκον της νά συνεχίσει νά προσφέρει τό μέγιστο καί τό βέλτιστο, τό καλύτερο καί τό περισσότερο, ἐπιδιώκουσα νά ἀνακουφίσει τούς πόνους καί νά καταπραῖνει τίς δοκιμασίες τῶν ἀνθρώπων. Αὐτό εἶναι κάτι πού προσπαθοῦμε νά πετύχουμε μέ ὅλο τό πολυδιάστατο ἔργο τῆς Ἐκκλησίας. Ὑπάρχουν, ὅμως, καί περιπτώσεις πιό συγκεκριμένης συνεισφορᾶς στίς παραπάνω προβληματικές καταστάσεις. Ἄς ἀναφέρω σύντομα μερικές ἀπό αὐτές.

α. Στο πρόβλημα τῆς αιχμαλωσίας στό ὄρατό, στό ὑλικό, στό φθαρτό, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία προσφέρει τή συνεχή ἐμπειρία τοῦ ὑπερβατικοῦ, τοῦ αἰώνιου, τοῦ ἄπειρου. **Ὁ ζῶν Θεός, τό κέντρο τῆς ζωῆς καί τῆς ἐμπειρίας τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ἡ ἀπάντηση.** Μιά ἀπάντηση πού προσφέρεται μέ τή μορφή τῆς λατρείας. Ἡ πολύ πλούσια λειτουργική καί πνευματική ζωή τῆς Ὁρθοδοξίας ἀποτελεῖ ἕνα ἐκπληκτικό ἄνοιγμα στόν ἀπέραντο, ἀόρατο ἀλλά ἀληθινό κόσμο, μία ἀπελευθερωτική δύναμη πού σπάει τούς ἀσφυκτικούς δεσμούς τῆς αιχμαλωσίας τῶν αἰσθήσεων, τοῦ ἐφήμερου καί τοῦ παροδικοῦ.

β. Στο πρόβλημα τῆς τυραννίας τοῦ ἄμεσου παρόντος, τοῦ ἐδῶ καί τώρα, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, μέσα ἀπό τή ζωντανή παράδοσή της, προσφέρει τή φυσική διασύνδεση μέ τό παρελθόν. Οἱ γενιές τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα, καθώς καί οἱ γενιές τοῦ δέκατου πέμπτου, ἡ τῶν πρώτων αἰώνων μ.Χ. καθίστανται ἀναπόσπαστα μέρη τῆς ζωῆς τῶν σύγχρονων ἀνθρώπων στήν εὐρύτερη Εὐρώπη. Οἱ μάρτυρες καί ἅγιοι, οἱ πατέρες καί διδάσκαλοι μεταφέρονται ἀπό τίς σκοτεινιές τῆς παρελθούσης ἱστορίας στό φωτεινό ἐπίκεντρο τοῦ σήμερα καί δημιουργοῦν μία φυσική γέφυρα μεταξύ τοῦ ἄμεσου παρόντος καί τοῦ ἀπομακροῦ παρελθόντος. Μόνο οἱ ἄνθρωποι πού εἶχαν τήν ἐμπειρία τῆς υἰγιοῦς καί ἐπωφελοῦς συνειδήσεως τῆς ροῆς τοῦ χρόνου μποροῦν ἀληθινά νά ἐκτιμήσουν τήν τεράστια διαφορά ἀνάμεσα στή φτώχεια καί θλίψη πού προξενεῖ ἡ αιχμαλωσία στό ἐδῶ καί τώρα, ἀφενός, καί στόν πλοῦτο καί τή χαρά πού προκαλεῖ τό ἄνοιγμα σέ ἕνα συναρπαστικό παρελθόν μέσα ἀπό τή θαυμάσια παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, ἀφετέρου.

γ. Ἡ Ὁρθοδοξία, κατ' ἀρχή, δέν εἶναι ἐναντίον τοῦ πνεύματος τῆς ἀνταγωνιστικότητας. Οὐσα μία Ἐκκλησία μαρτύρων καί συνεχῶν δοκιμασιῶν, γνωρίζει καλά τήν ἀξία τοῦ καλοῦ ἀγώνα καί ἀνταγωνισμοῦ. Ἡ Ὁρθοδοξία, ὅμως, εἶναι ἀντίθετη μέ τό σκληρό καί ἀδίστακτο ἀνταγωνισμό πού ὑποκινεῖται ἀπό τήν τυφλή ἀπληστία καί τήν ἀκόρεστη δίψα γιά ἐξουσία. Εἶναι ἀντίθετη μέ τό ὑπερτροφικό πνεῦμα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ πού καταστρέφει τήν ἀνθρώπινη ζωή καί ρίχνει τούς ἀνθρώπους στό ξέφρενο κυνηγητό τῶν ψευδαισθήσεων τοῦ πλούτου, τῆς ἐξουσίας καί τῆς ἐπιτυχίας. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἀπλά προσφέρει μία ἰσορροπημένη προσέγγιση, ἡ ὁποία ἐνσωματώνει ὅλες τίς ἀξίες, ἐλέγχει τίς τάσεις πού ὀδηγοῦν σέ μία τερατώδη ἀνταγωνιστικότητα καί βοηθεῖ τούς σύγχρονους Εὐρωπαίους στίς προσπάθειές τους νά οἰκοδομήσουν μία ζωή πού νά ἀξίζει. Μιά ζωή μέ τίς σωστές προτεραιότητες, τίς ἀληθινές ἀξίες καί τήν ἀρμονική ἀνάπτυξη ὅλων τῶν ἀνθρώπινων πτυχῶν καί δυνατοτήτων, «ἵνα ἄρτιος ᾖ ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος, πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρτι-

σμένος», όπως είπε ο Απόστολος Παῦλος (Β΄ Τιμ. 3:17).

Σίγουρα ο ρόλος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας στους τέσσερις αὐτούς σημαντικότερους τομείς εἶναι πολύ δύσκολος, σχεδόν ἐγγίζει τὰ ὅρια τοῦ ἀδυνατάτου. Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ὅμως, γνωρίζει καλά τή σκληρή δουλειά καί τίς μεγάλες θυσίες πού ἀπαιτεῖ ἡ διακονία καί ἀποστολή τοῦ Εὐαγγελίου. Οὕτως ἢ ἄλλως, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία πιστεύει ἀκράδαντα καί ἀκολουθεῖ πιστά τή δήλωση-ὑπόσχεση τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ: «**Τὰ ἀδύνατα παρὰ ἀνθρώποις δυνατὰ παρὰ τῷ Θεῷ ἐστίν**» (Λουκ. 18:27). Εἰδικά, ὅταν ἔχουμε νά κάνουμε μέ τίς τεράστιες δυνατότητες γιά ζωή καί δημιουργία πού ἀνοίγονται στήν εὐρύτερη Εὐρώπη, ὅταν ἔχουμε νά κάνουμε μέ ὁράματα καί προοπτικές πού καλύπτουν τόν χῶρο καί τόν χρόνο ἀπό τώρα μέχρι τήν αἰωνιότητα.

† Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ Β΄

ΜΗΝΥΜΑ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΠΡΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

+ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ Β΄

ἐλέω Θεοῦ, Ἀρχιεπίσκοπος Νέας Ἰουστινιανῆς καί πάσης Κύπρου,
Παντί τῷ Χριστεπωνύμῳ Πληρώματι τῆς Ἁγιωτάτης Ἀποστολικῆς
Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου.

Ἡ χάρις καί ἡ εὐλογία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετά πάντων ὑμῶν.

Τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά,

Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καί Θεολογία, ἀπέναντι στοῦ ὀξύτατο περιβαλλοντικό πρόβλημα, δέν μένει ποτέ ἀσυγκίνητη καί ἀδιάφορη. Ἦδη, ἐδῶ καί ἀρκετά χρόνια, ἡ καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησία τῆς Κύπρου ὄρισε ὅπως τήν πρώτη Κυριακή τοῦ Σεπτεμβρίου, ἀναπέμπονται δεήσεις πρὸς τὸν Θεόν «*ὑπὲρ τοῦ περιβάλλοντος ἡμᾶς στοιχείου καὶ εὐσταθείας πάσης τῆς κτίσεως*». Δηλαδή, γιὰ νὰ μᾶς προστατεύει, ὄχι μόνον ἀπὸ τὰ διάφορα φυσικὰ καί ἀπρόβλεπτα φαινόμενα, ἀλλὰ γιὰ νὰ μᾶς ἀποτρέπει ἀπὸ τὶς καταστροφές, τὶς ὁποῖες ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος προξενεῖ στοῦ φυσικὸ περιβάλλον του.

Ἡ θεολογία τῆς Ἐκκλησίας μας δέν ἀντιλαμβάνεται τὸν ἀνθρώπινο πολιτισμὸ καί τὸ περιβάλλον στοιχεῖο του μακριὰ ἢ ἀποκομμένο ἀπὸ τὸ ζωντανὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖο εἶναι συγχρόνως καί «*Σῶμα ζῶντος Χριστοῦ*». Αὐτὸ πού οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας, σὲ πλῆθος συγγραμμάτων τους ὑπο-

στηρίζουν έμφαντικά, είναι ότι ολόκληρη ή δημιουργία «έκτίσθη διά τόν άνθρωπον» και «ταῦτα πάντα, άνθρωπε διά σέ»¹.

Άρχή όλων είναι ότι ο άνθρωπος προήλθε από τόν Θεό και Αυτόν εικονίζει ή ύπαρξή του. Το χάρισμα του «κατ' εικόνα», πού αποτελεί κοινό γνώρισμα όλων τών ανθρώπων και σημαίνει την προίκα, την όποία έλαβε ο άνθρωπος από τή δημιουργία του, ποτέ δέν χάνεται έντελώς και δέν καταστρέφεται, αφού «εικών έστι τής άρρήτου δόξης Του, ει και στίγματα φέρει πταισμάτων»².

Όστόσο, ή άμαρτία του προπάτορος Άδάμ έγκαινίασε μία κατάσταση φθοράς και θανάτου, αφού, έξαιτίας τής παρακοής του ένός, προσεβλήθη ολόκληρη ή ανθρώπινη φύση και κατέστη άρρωστη· «νενόσηκεν ή φύσις τή άμαρτία», «ήρρώστησεν ή ανθρώπινη φύσις έν Άδάμ»³.

Σ' αυτή τήν κατάσταση τής φθοράς και του θανάτου δέν ύποτάχθηκε μόνον ο άνθρωπος αλλά και ή κτίση ολόκληρη. Όμως, τελικά, κάθε μία από τίς συνέπειες τής πτώσεως χωριστά και όλες μαζί αίρονται και καταργούνται με τó σωτηριώδες έργο του Χριστού. Ο άνθρωπος όφείλει να άντικρίσει τόν κόσμο ως δώρο του Θεού προς αυτόν, για να κατορθώσει, ως «θεός κεκελευσμένος»⁴ και συνάμα ιερέας τής κτίσεως, να τόν προστατεύσει και συγχρόνως να τόν επιστρέψει εύχαριστιακά και δοξολογικά προς Αυτόν. Αυτό τó εύχαριστιακό, λειτουργικό και άσκητικό ήθος από τή μεριά του ανθρώπου έναντι του φυσικού περιβάλλοντος, άπορρέει από τήν όρθή και άρμονική σχέση μεταξύ Θεού - ανθρώπου - κόσμου.

Οί τελευταίες δεκαετίες μαρτυρούν πώς σέ συνάρτηση με τήν έκπληκτική τεχνολογική άνέλίζή του, ο άνθρωπος, δυστυχώς, έχασε τήν αίσθηση του μέτρου, ξεπέρασε τά όριά του και ένεργεί αυθαίρετα ως έξουσιαστής και καταπατητής τής δημιουργίας του Θεού. Δέν άρκέστηκε στή χρήση. Προχώρησε στην κατάχρηση. Παρατηρείται, έτσι, σήμερα ένας βιασμός τής φύσεως για ίκανοποίηση όχι βασικών αναγκών, αλλά μιās σειράς όρέξεων και επιθυμιών του ανθρώπου, τίς όποιες ένθαρρύνει ο τρόπος ζωής και ή φιλοσοφία τής καταναλωτικής κοινωνίας.

Η συνεχιζόμενη υπεράντληση πετρελαίων και ή υπέρ τó δέον έξόρυξη με-

¹ Ιωάννου Χρυσοστόμου, Όμιλία εις τήν Γένεσιν 6· Του ίδιου, Έξήγησις εις τούς Ψαλμούς, Εις Ψαλμόν Η', 6.

² Έκ τών νεκρωσίμων Εύλογηταρίων.

³ Κυρίλλου Άλεξανδρείας, P.G. 74, 789.

⁴ Γρηγορίου Θεολόγου, P.G. 36, 506.

τάλλων και μεταλλευμάτων, που είναι μη ανανεώσιμα υλικά, θέτουν σε κίνδυνο την επιβίωση των μελλοντικών γενεών. Η υπέρμετρη ξύλευση και ο έμπρησμος δασικών εκτάσεων, με σκοπό την οικονομική εκμετάλλευση των νέων περιοχών, οδηγεί σε διάβρωση του εδάφους και σε όξυνση των προβλημάτων της ανομβρίας στον πλανήτη μας. Και από την άλλη, τα απόβλητα των ανεξέλεγκτων βιομηχανιών, οί ρύποι, που εκλύονται στην ατμόσφαιρα, οδηγούν όχι μόνο στην καταστροφή των μνημείων των προηγούμενων πολιτισμών, δια της όξινης βροχής, αλλά και στην εξαφάνιση πολλών ειδών, με τη μόλυνση των ποταμών και των υπογείων υδάτων, και στην πρόκληση με τη διευρυνόμενη όπη του όζοντος, με το φαινόμενο του θερμοκηπίου και με την άλλη δηλητηρίαση της ατμόσφαιρας, ποικίλων ασθενειών στον άνθρωπο.

Αν επιμετρήσει κανείς και την επιβάρυνση του περιβάλλοντος, παρόλες τις κοπιώδεις προσπάθειες της Πολιτείας, με την καθημερινή απόρριψη πλαστικών και άλλων μη βιοαποικοδομούμενων υλικών, καθώς και τον κίνδυνο των πυρηνικών αποβλήτων, καταλαβαίνει ότι η κατάσταση τείνει να γίνει ανεξέλεγκτη. Και αν συνεχίσουμε με τους ίδιους ρυθμούς και τον ίδιο τρόπο ζωής, σύντομα θα καταβάλουμε το τίμημα της αλαζονείας μας, που θα είναι η καταστροφή του πλανήτη μας.

Τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά,

Ὁ φυσικὸς κόσμος καὶ ἡ κτίσις ἐν γένει κατανοοῦνται μόνον ἐν Χριστῷ, διότι «ἐν αὐτῷ εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι καὶ δι' αὐτοῦ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτόν»⁵. Ἡ κτίσις, ὡς φυσικὸ περιβάλλον τοῦ ἀνθρώπου, μετέχει τόσο στὴν πτώση ὅσο καὶ στὸν ἀνακαινισμό του. Ὁ ἄνθρωπος βαδίζει πρὸς τὸν ἀνακαινισμό ἀπαραίτητα μέσα ἀπὸ τὴν κτίσις καὶ μαζί με αὐτήν.

Ἡ ριζικὴ ἀντιμετώπιση τῆς σύγχρονης οἰκολογικῆς κρίσης δὲν μπορεῖ νὰ προέλθει παρὰ μόνον μέσα ἀπὸ τὴν καλλιέργεια καὶ τὴν υἰοθέτηση ἑνὸς εὐχαριστιακοῦ οἰκολογικοῦ ἠθους. Γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ ὁμως αὐτὴ ἡ συμπαντικὴ - καθολικὴ μεταμόρφωση, ἀπαιτεῖται ἡ προσωπικὴ μας ἀλλαγὴ, ἡ ὁποία στὴ γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας μας ὀνομάζεται «μετάνοια»· καὶ ἀσφαλῶς ὄχι ἡ εὐκολὴ μετάθεση τῆς εὐθύνης στοὺς ἄλλους, στὴν κοινωνία καὶ τελικὰ στὸ ἀπρόσωπο σύστημα. Καὶ πάλιν, ὁ ἀνακαινισμὸς τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι μία ἔννοια

⁵ Κολ. 1, 16.

ἀπόλυτα ἀτομική καὶ ἀνθρωποκεντρική. Εἶναι μία πραγματικότητα καθολική, ἡ ὁποία περιλαμβάνει τὰ πάντα· «εἴ τις ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις· τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα»⁶.

Ὁ ἄνθρωπος, λοιπόν, στὸ μέτρο πὸν ἐγκαταλείπει τὸν ἐγωκεντρικό, τὸν αὐτόνομο καὶ τὸν κτητικὸ τρόπο ζωῆς, καθίσταται συμμετοχός, συνεργάτης καὶ συνδημιουργὸς τοῦ καινούριου -ἀναστάσιμου- πολιτισμοῦ, τὸν ὁποῖο ἐγκαινίασε ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς μὲ τὴν ἐνανθρώπησή Του.

Μὲ τὴ βεβαιότητα ὅτι ὅλοι κατανοεῖτε τὴν κρισιμότητα τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος, ὅπως τοῦτο ἐξελίσσεται ἐπικίνδυνα σήμερα, πιστεύουμε ὅτι ὁ καθένας θὰ ἀναθεωρήσει τὸν τρόπο σκέψης καὶ ζωῆς του, προκειμένου νὰ διαφυλαχθεῖ τὸ θεῖο δῶρο τῆς φυσικῆς δημιουργίας. Εἶναι τοῦτο, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ μία ἀπαραίτητη προϋπόθεση, γιὰ νὰ μπορέσουμε τόσο ἐμεῖς ὅσο καὶ οἱ μετὰ ἀπὸ μᾶς, νὰ ζήσουμε ἀσφαλεῖς στὸν πλανήτη, πὸν ἡ ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ μᾶς δώρισε γιὰ κατοικία μας.

Διάπυρος πρὸς Θεὸν εὐχέτης

ὁ κτῆρὸς χρυσόστομος

Ἰερά Ἀρχιεπισκοπή Κύπρου,

5 Σεπτεμβρίου 2021.

---

⁶ Β' Κορ. 5, 17.

ΜΗΝΥΜΑ
ΤΗΣ Α.Μ. ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΠΡΟΥ
κ.κ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ
ΜΕ ΤΗΝ ΕΝΑΡΞΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ
ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΧΡΟΝΙΑΣ 2021-2022

Αγαπητοί μου μαθητές και μαθήτριες,

Βρίσκεστε σήμερα μπροστά στην έναρξη μιας ακόμη σχολικής χρονιάς, η οποία, όπως και η προηγούμενη, χαρακτηρίζεται από την παρουσία της θανατηφόρας πανδημίας του κορωνοϊού, που άφησε έντονα τα θλιβερά της στίγματα στη ζωή μας.

Παρά ταύτα, με τον νεανικό ενθουσιασμό και τον δυναμικό παλμό που σας διακρίνουν, έχετε τη δυνατότητα να χαρείτε το ωραίο αυτό ταξίδι της γνώσης, ώστε η νέα χρονιά να είναι καρποφόρα για σας και στον γνωσιολογικό τομέα και ιδιαίτερα στον πνευματικό. Φτάνει να παραμείνετε προσηλωμένοι στους ευγενικούς σας στόχους, ώστε να εκπληρώσετε τόσο τους δικούς σας οραματισμούς όσο και τις υψηλές προσδοκίες των Γονέων και των Διδασκάλων σας.

Η ευσυνείδητη τήρηση των υγειονομικών μέτρων, που με τόση υπευθυνότητα και σεβασμό μας συστήνει η συσταθείσα για τον σκοπό αυτό επιστημονική συμβουλευτική ομάδα, είναι η μόνη οδός που θα μας παράσχει τη δυνατότητα, ώστε να περάσουμε τη χρονιά ομαλά και δημιουργικά. Η πιστή τήρηση των συμβουλών της μας ασκεί ταυτόχρονα και στην αρετή του αυτοσεβασμού και του ετεροσεβασμού. Μια αρετή η οποία επιβάλλεται να χαρακτηρίζει εσαεί τη ζωή μας σε όλα τα θέματα, διότι πάνω σ' αυτή την αρχή θεμελιώνεται και

προοδεύει το δημοκρατικό μας πολίτευμα.

Ο Απόστολος Παύλος μας προτρέπει: *«γίνεσθε οὖν φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστέραί»* (Ματθ.10,16). Χρησιμοποιεῖ παραδείγματα ἀπὸ το ζωικὸ βασιλεῖο καὶ μας συστήνει, ὅπως μπροστὰ στους μεγάλους κινδύνους, φροντίζουμε νὰ εἴμαστε συνετοὶ σαν τὰ φίδια καὶ νὰ μὴν ἐκθέτουμε τον εαυτὸ μας σε ἀνώφελους κινδύνους, καὶ τὴν ἴδια ὥρα νὰ εἴμαστε ἀκακοὶ καὶ ἀκέραιοι στὴ διαγωγὴ μας σαν τὰ περιστέρια.

Ἡ πιο πάνω συμβουλή μας υπενθυμίζει ὅτι στὸν ἀγῶνα τῆς ἀπόκτησης τῶν γνώσεων καὶ τῶν διαφόρων χρησίμων δεξιοτήτων, που ἡ σύγχρονη πραγματικότητα τῆς τεχνολογικῆς προόδου καὶ τῆς παγκοσμιοποίησης απαιτοῦν, δὲν πρέπει νὰ μας διαφεύγει καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ἀπόκτησης ἠθους καὶ ἀρετῆς. Ὁ ἀρχαῖος φιλόσοφος Πλάτωνας τονίζει πως *«πᾶσά τε ἐπιστήμη χωριζομένη δικαιοσύνης καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς πανουργία, οὐ σοφία φαίνεται»* (Πλάτωνος, Μενέξενος, 347a). Οἱ πειρασμοὶ που καραδοκοῦν εἶναι αρκετοὶ καὶ τὰ προβαλλόμενα ἀπὸ διάφορες πηγές ὡς πρότυπα ζωῆς δὲν εἶναι τὰ καλύτερα, ἀλλὰ οδηγοῦν τεχνηέντως στὴν αλλοτρίωση τῆς προσωπικότητάς μας.

Συνεπῶς, ἀς ἀντλήσουμε παραδείγματα καὶ πρότυπα ἀπὸ τὴν ἱστορία, τὴν παράδοση καὶ τὴν Ἐκκλησία μας. Οἱ ἀγῶνες καὶ οἱ θυσίες τῶν μαρτύρων τῆς πίστεώς μας, οἱ αυτοθυσιαστικοὶ ἡρωισμοὶ τῶν ἀγωνιστῶν τῆς ἐλευθερίας μας καὶ τῆς δημοκρατίας, ἀς γίνουν πρότυπα μίμησης καὶ γιὰ τον εαυτὸ μας. Ἡ ἀέναη καὶ ζωογόνος πηγὴ τοῦ γραμμένου στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα ἱεροῦ Ἐυαγγελίου, τὰ ἀπαράμιλλα ἔργα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας στὴν πίστη καὶ τὴ θεοσέβεια, καὶ τέλος, ἡ ἀστείρευτη λογοτεχνικὴ καὶ μουσικὴ τῶν Ἑλλήνων παράδοση, ἀς γίνουν τὰ εφόδια γιὰ τὴν πνευματικὴ μας ἀρτίωση καὶ ολοκλήρωση.

Ἀγαπητά μου παιδιά,

Οἱ δύσκολοι καιροὶ που διανύουμε δὲν μας προσφέρουν τὴν πολυτέλεια νὰ ζοῦμε ἀδιάφορα καὶ ἐπιπόλαια, χωρὶς σκοπὸ καὶ υψηλά ἰδανικά. Οἱ κίνδυνοι που ἐλλοχεοῦν γιὰ τὴν Πατρίδα μας ἀπὸ τὴν κατοχικὴ δύναμη, τὴν Τουρκία, εἶναι διαρκῶς ἐνώπιόν μας. Ὁ κίνδυνος τοῦ ὀριστικοῦ διαμελισμοῦ τῆς νήσου μας καὶ τῆς συνεπακόλουθης τουρκοποίησης τῆς κατεχόμενης γῆς μας ἐπιβάλλεται νὰ μας κρατεῖ σε διαρκὴ ἐθνικὴ καὶ πνευματικὴ ἐγρήγορση. Ἡ πατρίδα μας θὰ σωθεῖ καὶ θὰ προκόψει, μόνον ἀν εσεῖς, ἡ νέα γενιά παραμείνετε ἐνωμένοι καὶ διαρκῶς προσηλωμένοι στο μεγάλο ἱστορικὸ μας χρέος γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή της ἀπὸ τὶς κατακτητικὲς δυνάμεις τοῦ Ἀττίλα. Οἱ ἀγῶ-

νες για την ελευθερία είναι πάντα δύσκολοι αλλά όχι ακατόρθωτοι για τους νέους, οι οποίοι εμφορούνται από τα ευγενικά αυτά ιδανικά και πιστεύουν σ' αυτά. Μας το απέδειξαν οι άλκιμοι νέοι μας του απελευθερωτικού μας Αγώνα του 55-59.

Τελειώνοντας, με πολλή αγάπη σας καλούμε να παραμείνετε προσηλωμένοι στον Κύριό μας, τον θεάνθρωπο Ιησού Χριστό, ο οποίος θυσιάσε τον εαυτό του για τη σωτηρία του ανθρώπου και ο οποίος με τη θεία διδασκαλία του θέτει τις πιο υγιείς βάσεις για την επιτυχία, τη χαρά και την ευτυχία στη ζωή μας.

Συνεπώς, να ζητάτε πάντοτε τη βοήθεια του Κυρίου μας, μέσω των θερμών προσευχών σας, και Αυτός σίγουρα θα σας ενδυναμώνει στους προσωπικούς σας οραματισμούς και στους πνευματικούς σας αγώνες. Ο ίδιος, άλλωστε, μάς προέτρεψε με πατρική αγάπη «Αίτεϊτε, και δοθήσεται ὑμῖν» (Ματθ. ζ' 7).

Καλή και καρποφόρα σχολική χρονιά σε όλους σας. Ο Θεός ας ευλογεί το έργο σας.

Με πατρικές ευχές

ὁ Πάππας Χρυσόστομος

Ιερά Αρχιεπισκοπή Κύπρου,
6 Σεπτεμβρίου 2021.

† Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ Β΄

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ Δ.Μ.
ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΠΡΟΥ
κ.κ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ
ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΛΗΡΙΚΟΛΑΪΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ
ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΑΣ-ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΥ
(14/10/2021)

Αγαπητοί μας,

Με ιδιαίτερη χαρά απευθυνόμαστε προς τον αγαπητό μας εν Χριστώ αδελφό Πανιερώτατο Μητροπολίτη Κωνσταντίας-Αμμοχώστου κ. Βασίλειο, τους ικανούς και άξιους συνεργάτες του, ως και όλους τους συμμετέχοντες, συγχαίροντάς τους θερμά για τη διοργάνωση της ετήσιας Κληρικολαϊκής Συνέλευσης της Ιεράς Μητροπόλεως Κωνσταντίας-Αμμοχώστου, η οποία έχει πλέον καθιερωθεί ως εκκλησιαστικός θεσμός.

Πορτάζοντας και τιμώντας εφέτος τα διακόσια χρόνια της εθνικής μας παλιγγενεσίας, έχουμε ιερότατο χρέος να αναβιώνουμε συνεχώς, και μάλιστα κατά τρόπο πολύ έντονο, όλες εκείνες τις διαχρονικές αξίες, για τις οποίες οι πρόγονοί μας έχυσαν το αίμα τους και να συνεχίσουμε να αγωνιζόμαστε συνεχώς γι' αυτές, έως ότου η Δικαιοσύνη και η Ελευθερία διαλάμψουν και στους γλαυκούς ουρανούς της Πατρίδας μας. Ως εκ τούτου, θεωρούμε εύστοχη και διαχρονική την επιλογή του φετινού θέματος της Συνέλευσης της Ιεράς Μητροπόλεως Κωνσταντίας και Αμμοχώστου,

**«ΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ. 1821 – 2021:
ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ».**

Ιδιαίτερα, εμείς οι Έλληνες της Κύπρου, οι οποίοι δεχόμαστε συνεχώς απειλές από τον ίδιο βάρβαρο κατακτητή για τουρκοποίηση της πεφιλημένης

μας Πατρίδας, επιβάλλεται να κρατήσουμε το ελληνοχριστιανικό μας φρόνημα ακμαίο και κατακόρυφο, και με πίστη στα δίκαια του Αγώνα μας να αγωνιζόμαστε συνεχώς, ώστε να παραδώσουμε στις επόμενες γενεές μια πατρίδα ελεύθερη στην οποία οι κάτοικοί της να ζήσουν «με Αρετή, ως τίμιοι και αγαθοί άνθρωποι», προάγοντες όλες εκείνες τις αξίες του πολιτισμού, τις οποίες ως ελληνισμός δημιουργήσαμε και παραδώσαμε στην ανθρωπότητα.

Μέσα στη μνήμη των λαών, τα μεγάλα γεγονότα της Ιστορίας τους στέκουν ως φάροι λαμπροί προς τους οποίους ατενίζει το έθνος εμπνέεται, παραδειγματίζεται και αντλεί νέες δυνάμεις. Τέτοιος μεγαλειώδης ολόλαμπρος φάρος είναι για τους Έλληνες, η Επανάσταση του '21. Το αθάνατο έπος του '21 σφυρηλατεί ιδανικά, δημιουργεί παραδόσεις, ανοίγει νέους πνευματικούς και ηθικούς ορίζοντες, κατευθύνει τον ρουν της ιστορίας και του πολιτισμού, εμπνυχώνει άτομα, ανορθώνει συνειδήσεις.

Οφείλουμε, πρωτίστως εμείς, οι αλύτρωτοι Έλληνες της Κύπρου, να παραδειγματιστούμε από τα μηνύματά του. Τετρακόσια έτη δουλείας δεν μπόρεσαν να αποχαυνώσουν το έθνος. Αντίθετα, υπήρξαν τετρακόσια έτη συνεχούς προπαρασκευής για την πραγμάτωση της εθνικής του ιδέας. Ας μη μας πτοήσουν, λοιπόν, οι ταλαιπωρίες των 47 ετών κατοχής. Ας κρατηθούμε από τις αρχές και τα ιδανικά μας και θα έρθει και για μας η λύτρωση.

Θερμά συγχαίροντες και πάλι τον Πανιερώτατο Μητροπολίτη σας και αγαπητό εν Χριστώ αδελφό κ. Βασίλειο για την ωραία πρωτοβουλία του, επευλογούμε την Κληρικολαϊκή σας Συνέλευση και ευχόμαστε, όπως ο Τριαδικός Θεός μας, διά πρεσβειών του Αγίου Επιφανίου, σας ευλογεί και σας ενισχύει, ώστε να συνεχίσετε και στο μέλλον τη συμβολή σας στο έργο της Εκκλησίας, κάτω από την εμπνευσμένη πνευματική καθοδήγηση και τις ευλογίες του Πανιερωτάτου Μητροπολίτη σας, για το καλό της Εκκλησίας, της Πατρίδας, και του λαού μας.

Ο Θεός ας ευλογεί τα θεοφιλή σας έργα.

Μετ' ευχών εγκαρδιών

Ὁ ἁγίος Χρυσόστομος

Ιερά Αρχιεπισκοπή Κύπρου,
14 Οκτωβρίου 2021.

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΣΤΗ ΔΙΑΙΩΝΙΧΗ ΤΗΣ ΑΞΙΑΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΜΑΝΗΣ κ.κ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ Γ΄

Μέ αφορμή δημοσιεύματα σχετικά μέ τήν άξια καί χρησιμότητα τής Αρχαίας ελληνικής γλώσσας καί γενικότερα τής κλασικής παιδείας, τά όποια γράφτηκαν, μετά τή γνωστή άπόφαση του Πανεπιστημίου του Princeton, νά καταστήσει τά μαθήματα των Αρχαίων Έλληνικών καί των Λατινικών προαιρετικά, άξίζει νά παραθέσουμε μερικές σκέψεις για τήν συμβολή τής Έκκλησίας στη διαφύλαξη καί διάδοση τής αρχαίας ελληνικής γλώσσας άνά τους αιώνες.

Τυχάνει αναντίλεκτο γεγονός ότι ή Έκκλησία ήταν καί είναι ένα θερμοκήπιο τής αρχαίας ελληνικής γλώσσας. Άποδεικτικά στοιχεία αποτελούν:

α). Τό Έρω Εύαγγέλιο β). Οί Έλληνες Πατέρες γ). Η ύμνολογία δ). Οί αντιγραφείς των μοναστηρίων ε). Τά έπίσημα κείμενα τής Έρας Συνόδου τής Έκκλησίας.

Καί κατά πρώτον, ή γλώσσα των Έρωων Εύαγγελίων είναι ή «κοινή» ελληνική γλώσσα, ως έξέλιξη τής άττικής διαλέκτου, ή γλώσσα ή όποια χρησιμοποιείτο σ' όλα τά κέντρα του ελληνιστικού κόσμου. Καί τά άλλα βιβλία τής Καινης Διαθήκης, όπως π.χ. οί Πράξεις των Άποστόλων καί οί Έπιστολές του Άπ. Παύλου διακρίνονται για τήν έκφραστικότητα, τήν έλαστικότητα καί έν γένει τήν ώραιότητα τής ελληνικής γλώσσας.

Άποτελεί ύψιστο πνευματικό προνόμιο καί ευεργέτημα ότι έχουμε έμεις οί Έλληνες, πρώτοι, τό Έρω Εύαγγέλιο στη γλώσσα μας.

Ἐπειτα, ἐπί κεφαλῆς τῆς ὅλης παρατάξεως τῆς σπουδῆς καί γραφῆς τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἦσαν οἱ μεγάλοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι αὐτοί, οἱ ὁποῖοι μέ τις ἑλληνικές σπουδές τους, μέ τή βαθειά τους κλασική παιδεία διεμόρφωσαν κατ' ἄριστον τρόπον τήν καθόλου θύραθεν καί χριστιανική σύνθεση τοῦ ἀποκαλουμένου ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ. Ὡς ἔγραφε ὁ κορυφαῖος Ἄγγλος ἱστορικός, ὁ Macaulay, «τά συγγράμματα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἐφάμιλλα πρὸς ὅλην τήν ὑπάρχουσαν φιλολογία τῆς καλυτέρας ἐποχῆς τῆς Ἑλλάδος, ἀπό τοῦ Ὀμήρου μέχρι τοῦ Ἀριστοτέλους». (The life and letters of Lord, t. B', London 1876).

Ἔτσι ἀπό τό περίφημο ἔργο τοῦ Μεγ. Βασιλείου «Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων», τοὺς ὑπέροχους λόγους τοῦ Ἱεροῦ Χρυσοστόμου, τοῦ «Δημοσθένους τῆς Ἐκκλησίας», μέχρι τήν «Μυριόβιβλον» τοῦ Φωτίου, καθὼς καί τά πατερικά ἔργα τῶν κατοπινῶν αἰώνων, ἡ ἀρχαία ἑλληνική γλῶσσα βρῆκε τόν «φύλακα ἄγγελόν» τῆς στά πολύτιμα συγγράμματα, ὄλων τῶν εἰδῶν, τῶν θεοφόρων ἀγίων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Καί τοῦτο, γιατί ὅλοι τους, εἶχαν αἰσθανθεῖ τήν ἀκρίβεια, τή μορφή καί τό περιεχόμενο, **τοὔτέστιν τό μεγαλεῖο τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσας, τή μορφωτική δύναμή της, τήν διεύρυνση τοῦ πνεύματος, τήν βελτίωση τοῦ ἀνθρώπου, τήν κριτική σκέψη πού φέρουν τά ἀρχαία ἑλληνικά.**

Ἀπό κοντά καί ἡ ὕμνογραφία καί ἡ ὕμνολογία τῆς λατρείας τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὅλη ἐκκλησιαστική ποίηση, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἀπαύγασμα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσας. Αὐτό τό ἰδιαίτερο φιλολογικό εἶδος, οἱ ὕμνοι, ὅπως ἔχουν γραφεῖ καί ἀποτυπωθεῖ ἀπό τοὺς κατόχους τῆς κλασικῆς γλώσσας, κυριολεκτικά, ὄχι μόνον λειτουργοῦν ὡς φύλακες τῆς γλώσσας ἀλλά συνάμα ἔχουν τή δύναμη νά μιλοῦν στήν ψυχὴ τοῦ πιστοῦ. Καί τό θαυμαστό εἶναι ὅτι μπορεῖ ὁ πιστός νά εἶναι καί ἀγράμματος, ἀλλά ἡ ἐκκλησιαστικὴ αὐτὴ ποίηση κρύβει μέ τις λέξεις τῆς ἕνα μυστήριον πού συνέχει καί μυσταγωγεῖ τις ψυχές. Ἐχεις τήν πεποίθηση ὅτι ἔχουν πνευματοποιηθεῖ αὐτές οἱ λέξεις τῆς γλώσσας μας καί τελικά λειτουργοῦν ὡς μελωδία τῆς ψυχῆς, πού σέ ἀνάγει πρὸς τά Θεῖα.

Ἐνα ἄλλο ἀξιόλογο σημεῖο, τό ὁποῖο ἀξίζει νά ὑπενθυμίσουμε εἶναι ἡ μέ κάθε ἐμβρίθεια μελέτη καί ἀντιγραφὴ ἀπό τοὺς μοναχοὺς τῆς ὅλης κληρονομίᾳς τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος. Μέ ἄφθαστη ὑπομονή καί φιλεργία στίς Ἱερές Μονές περισυνελέγησαν ἀπό παντοῦ καί ἀντεγράφησαν μέ ἐξαιρετικὴ ἐπιμέλεια, πλείστα κείμενα τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων, ποιητῶν, ἱστορικῶν καί ἐν γένει συγγραφέων καί ἔτσι πλούτισαν πολλές βιβλιοθήκες, μελετήθηκαν οἱ

ἀρχαῖοι συγγραφεῖς καί διεσώθη ἡ ἑλληνική γλῶσσα. Παράλληλα, ὅλη αὐτή ἡ πνευματική ἐργασία ἀπετέλεσε τή βάση τῆς διανόησης καί τῶν νεοτέρων χρόνων καί δὴ τῆς Ἀναγεννήσεως. Ἐνδεικτικό παράδειγμα τυγχάνει ἡ περίφημη Μονή τοῦ Στουδίου, ὅπου λειτουργοῦσε ἐργαστήριο ἀντιγραφῆς κωδίκων ὑπὸ τῆ διεύθυνση τοῦ ἡγουμένου ὀσίου Θεοδώρου μέ τίς εἰδικότητες τῶν καλλιγράφων, ταχυγράφων, ὀξυγράφων καί χρυσογράφων.

Ἀξίζει, τέλος, νά σημειώσουμε, ὅτι ἡ ἀρχαία ἑλληνική γλῶσσα διεσώθη καί ἐπεβίωσε καί χάριν τῆς διατηρήσεώς της στά ἐπίσημα κείμενα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας. Πρόκειται κάθε φορά γιά κείμενα τά ὁποῖα τυγχάνουν δείγματα τῆς συζεύξεως ἀληθείας τῆς πίστεως τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας καί τῶν κλασικῶν γραμμάτων.

Τῷ ὄντι, τά ἀρχαῖα ἑλληνικά, ὡς πηγὴ ἐμπνεύσεως, ὡς γλωσσικό θυσάυρισμα, ὡς πολιτιστική ἰδιοπροσωπία μας, εἶναι ἀπολύτως δίκαιο νά ἰσχυρισθοῦμε ὅτι οὐδόλως εἶναι προγονοπληξία ἢ κάτι τό νεκρόν. Πικρὴ ἢ ἀλήθεια: Ὅποιος δέν γνωρίζει ἀρχαῖα ἑλληνικά δέν μπορεῖ νά βιώσει τό κάλλος τοῦ πολιτισμοῦ μας οὔτε τά λυτρωτικά μηνύματα τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί τῆς μελίρρυτης ὑμνολογίας τῆς Ἐκκλησίας μας.

Π' αὐτό καί συνιστᾷ οἰονεῖ ἔγκλημα ἢ προσπάθεια ποσοτικῆς καί ποιοτικῆς μειώσεως ἢ παραγκωνισμοῦ τῶν κλασικῶν σπουδῶν καί δὴ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσας.

Ἐνας βασικότατος λίθος τοῦ οἰκοδομήματος τῆς συνοχῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ, εἶναι καί ἡ ἐνιαία ἑλληνική γλῶσσα ἀπὸ τῆς ἀπωτάτης ἀρχαιότητος μέχρι σήμερα. Καί ἡ Ἐκκλησία, τά μέγιστα, συντελεῖ στή διατήρηση τοῦ λίθου αὐτοῦ.

Πιστεύουμε ἀκράδαντα ὅτι ἀποτελεῖ ἱερό χρέος καί τῆς Πολιτείας νά ἐδραιώσει τὴν Παιδεία μας πάνω στό κάλλος τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσας, μέσω τῆς ὁποίας θά διαποτίζονται οἱ ψυχές τῶν μαθητῶν μας μέ τίς διαχρονικῆς ἀνθρωποπλαστικῆς ἀξίες τῆς ζωῆς. Τότε καί τό μέλλον τοῦ Ἑλληνισμοῦ θά εἶναι πιό ἐλπιδοφόρο.

ΜΕΓΑΛΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΜΑΜΑΝΤΟΣ ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΚΑΙ ΙΚΕΣΙΑ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΛΗΔΡΑΣ κ. ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ,
ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΜΑΧΑΙΡΑ

Ο περικαλλέστατος ναός τοῦ Ἁγίου Μάμαντος στήν κατεχόμενη Μόρφου, ἐκκλησιαστικό κόσμημα καί ἐθνικό σύμβολο, συνάθροιζε τόν λαό τοῦ Θεοῦ κατ' ἔτος στό κάλεσμα τῆς ἐορτῆς τοῦ ἁγίου παιδομάρτυρος.

Ὁ ἅγιος Μάμας εἶναι ὁ οἰκοδεσπότης τῆς ἐορτῆς, διότι πάντες οἱ φιλέορτοι συναθροίζονταν στόν οἶκο τοῦ Θεοῦ ἐπ' ὄνοματί του, εἶναι δέ συνάμα καί ὁ ἐστιάτωρ, διότι μέσα ἀπό τὰ τροπάρια, τὰ ἀναγνώσματα καί τοὺς ὕμνους μᾶς παραθέτει, ὡς ἄλλα ἐδέσματα, τὰ παλαίσματα, τὰ βασανιστήρια, τοὺς ἄθλους καί ἐν γένει ἅπαντα τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ μαρτυρίου του.

Ὁ Ἅγιος συγκαλεῖ τὰ ἐκ τῶν τεσσάρων μερῶν τῆς νήσου μας, ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν καὶ ἀπὸ νότου ἕως βορρᾶ, διασκορπισμένα λογικὰ πρόβατα, ἀπὸ ὅπου πρὶν ἀπὸ πολλὰς δεκαετίες ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἀνάγκασε νὰ ἀποδράσουν. Καὶ δικαίως ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπῆλθεν ἐπ' αὐτῶν, διότι «ἡμάρτοσαν, ἠνόμησαν, ἠδίκησαν» (βλ. Δαν. θ' 5· ψαλμ. ρε' 6· Μέγας Κανὼν Ἁγ. Ἀνδρέου Κρήτης, εἰρμός ζ' ὠδῆς) ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Μάλιστα δέ, ἡ ἁμαρτία ἦταν τόσο μεγάλη διότι ἐδιχάστηκαν, κομματίστηκαν καὶ ἀδελφοκτόνησαν. Τραυμάτισαν μέσα τους θανάσιμα τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον. Προσέβαλαν τὴν Ἀγάπην, τὸν Θεόν. Τὸν ἐκδίωξαν ἀπὸ τὴν καρδίαν τους. Ἐγκατέλειψαν τὸν Θεὸν καὶ ἐστερήθησαν τὴν Χάριν Του, τὴν προστασίαν Του, τὴν πρόνοιάν Του. Ἔδωσαν δικαίωμα στὸν διάβολον νὰ τοὺς «σινιάσει ὡς τὸν σῖτον» (Λουκ. κβ' 31), νὰ τοὺς κοσκινίσει μέσα στοὺς πειρασμούς. Ἐφαρμόστηκε σὲ αὐτοὺς ὁ πνευματικὸς νόμος καὶ ἐκπληρώθηκε τὸ παλαιοδιαθηκικὸν λόγιον «καὶ τοῖς καταλειφθεῖσιν ἐξ ὑμῶν ἐπάξω δουλείαν εἰς τὴν καρδίαν αὐτῶν ἐν τῇ γῆ τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν, καὶ διώξεται αὐτοὺς φωνὴ φύλλου φερομένου, καὶ φεύξονται ὡς φεύγοντες ἀπὸ πολέμου, καὶ πεσοῦνται οὐδενὸς διώκοντος» (Λευ. κς' 36). Δηλαδή, ὁ Θεὸς μᾶς λέει ὅτι ἀπομακρυνόμενοι ἀπὸ ἐμένα, δὲν ὑπάρχει ὁ ὑπερασπιστὴς καὶ σωτῆρας σας, ἀλλὰ, τέτοιον φόβον καὶ τέτοιαν δειλίαν θὰ ἔχει ἡ καρδιά σας, ὥστε μόνον μὲ τὸ θρόϊσμα τοῦ φύλλου θὰ ἐξαφανίζεσθε χωρὶς νὰ σᾶς καταδιώκει κανένας.

Κατὰ τὴν δικαίαν κρίσιν τοῦ Θεοῦ ἐπῆλθεν ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀργὴ Του, «ἄγγελος σατᾶν, ἵνα αὐτοὺς κολαφίζῃ» (βλ. Β' Κορ. ιβ' 7), γιὰ νὰ τοὺς τιμωρεῖ, «ἵνα μὴ ὑπεραίρωνται» (αὐτόθι), γιὰ νὰ μὴν ὑπερηφανεύονται, ἀλλὰ γιὰ νὰ ταπεινωθοῦν. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα: ἔξωσις ἐκ τοῦ τόπου τους διότι ὁ Θεὸς εἶναι ἀπὼν καὶ δὲν ὑπάρχει ὁ δυνατός, ὁ ἰσχυρός, ὁ σώζων ἡμᾶς· πόνος, κλαυθμὸς καὶ ὀδυρμὸς διότι τοὺς ἀτίμωσαν, τοὺς ἐξευτέλισαν, τοὺς ἐμυκτήρισαν· δάκρυα καὶ πένθος γιὰ τὴν ἀπώλειαν προσφιλῶν καὶ ἀγαπημένων προσώπων· σκότος καὶ καταχνιὰ ψυχῆς ἀπὸ τὴν ἀπελπισία καὶ τὴν κατάθλιψη. Καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις, ἰσόβια κάθειρξις τῆς γῆς καὶ τῆς ψυχῆς τους. Καὶ ὡμοιώθησαν μὲ τὸν Ἰωνᾶν στὴν κοιλίαν τοῦ κήτους. Φεῦ τῆς τραγωδίας!

Ἀλλὰ καὶ πάλιν δόξα τῷ Θεῷ ποῦ ἀγαπᾶ πάντας ἀνθρώπους. Διότι ἐκεῖ μέσα στὸν δικὸν τους ἄδην, στὸ βάθος τῆς ταπεινώσεώς τους, θυμήθηκαν τὸν Κύριον τῆς δόξης, τὸν Θεὸν τῶν πατέρων ἡμῶν, καὶ ἐβόησαν ἐν θλίψει, καὶ ἐκέκραξαν ἐν στεναγμοῖς πρὸς Αὐτόν, καὶ Αὐτὸς ἐμνήσθη τῆς διαθήκης «ἦν διέθετο πρὸς τοὺς πατέρας» τους (Ιερ. ια' 10), καὶ ἐπικαμπτόμενος ἐκ τῶν παρακλήσεων καὶ ἰκεσιῶν τους, ἄλλαξε τὴν ποινήν. Τοὺς ἔδωσε χάριν καὶ τοὺς

ἀπάλλαξε τῆς βαρειᾶς ποινῆς. Οἰκτίρμων καὶ ἐλεήμων ὁ Κύριος, ἔκανε πέρα τὴν ὀργή, ἀπελευθέρωσε τῆς φυλακῆς, ἔδωσε τόπον ἐλευθερίας, ἔθραυσε τὶς πύλες τοῦ ἄδου, σκούπισε τὸ δάκρυ, ἀπάλυνε τὸν πόνον, παρηγόρησε τὴν καρδιά, ἀνέστησε τὸ πεπτωκός. Ἄφησε ὅμως, ὡς Ἀγάπη καὶ ἀγάπης ἔμπλεως γιὰ τὰ παιδιά του, καὶ θέλοντας νὰ τὰ προστατεύσει ἀπὸ χειρότερες πτώσεις, ἓνα μέρος τῆς ὀργῆς Του ἐπὶ τῶν κεφαλῶν τους. Κι αὐτὸ δὲν τὸ ἔκανε ἀπὸ θυμὸ ἢ ὀργή, ἀλλὰ ἀπὸ παιδαγωγία, γιὰ νὰ τοὺς συνετίσει, νὰ τοὺς διδάξει καὶ νὰ τοὺς ἀσφαλίσει στὴν ταπείνωση, ὥστε τὰ παθήματά τους νὰ τοὺς γίνουν μαθήματα.

Ἀλλά, ἀλίμονον! Ἀναλογιζόμενοι τὴ συνέχεια τῆς ἱστορίας, ἀντιλαμβανόμεστε ὅτι οὐκ ἐσυνετίσθησαν, «οὐδὲ συνετήρησαν, οὐδὲ ἐποίησαν» (βλ. Μέγας Κανὼν Ἁγ. Ἀνδρέου Κρήτης, εἰρμός ζ' ᾠδῆς) καθὼς ὁ δεσπότης Χριστὸς μᾶς παρήγγειλε. Οὔτε ἔμαθαν ἀπὸ τὰ παθήματά τους οὔτε ἐδιδάχθησαν ἀπὸ τὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ ἐβασίλευσεν ἐπ' αὐτοὺς ἡ διχόνοια, ἡ κομματικοποίησις, ἡ διάσπασις τῆς δύναμης.

Ἀπὸ τὴν ἄλλην, ὁ Ἐφιάλτης τῶν Θερμοπυλῶν ξανακτυπᾷ καὶ κλωνοποιεῖται μὲ γεωμετρικοὺς ρυθμούς, καὶ ὁ μέχρι πρό τινος δάκτυλος τῶν ξένων Δυνάμεων ἔγινε τώρα παλάμη ἰσχυρὰ στὴν ρύθμισιν τῶν ἐσωτερικῶν καὶ τῶν ἐξωτερικῶν μας ὑποθέσεων. Ἡ ἐπὶ κλησις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ ἀπὸ ἐπωνύμους ἢ καὶ ἀσήμους πολιτικοὺς καὶ πολιτειακοὺς ἐκπροσώπους, γίνεται εἴτε πρὸς παραπλάνησιν εἴτε πρὸς χλεύην εἴτε πρὸς τακτοποιήσιν τῶν ἐθνικῶν μας προβλημάτων «μαγικῶ τῷ τρόπῳ», εἴτε πρὸς ἰδίαν δόξαν.

Παρὰ ταῦτα ὅμως, ὁ Θεὸς εἶναι παρὼν καὶ ἐνεργεῖ ἀπερίγραπτα, ὑπέρλογα καὶ ταπεινά. Ἔχει μάλιστα ἐπιφορτίσει τοὺς ἀγίους Του μὲ τὴν διακονίαν τοῦ ποιμνίου Του. Ἐνας ἐξ αὐτῶν, ὁ ἅγιος Μάμας, εἶναι παρὼν ὁρατῶς καὶ ἀοράτως μαζὶ μὲ τὸ λογικὸν τοῦ Θεοῦ ποιμνιον. Ἐκδιώχθηκε καὶ αὐτός, ἀλλὰ ἐπέστρεψε πρῶτος, καὶ ἄνοιξε τὴν ὁδὸν τῆς εισόδου εἰς τὸν οἶκόν του, τὴν ὁδὸν τοῦ μαρτυρίου τῶν διασκορπισμένων. Ἦταν ὁ πρωτοστάτης καὶ πρωτεργάτης, ὥστε ἡ ἀπαρχὴ τῶν προσφερομένων ἀναιμάκτων θυσιῶν στὸν ἐσταυρωμένον τόπον τὸν κατεχόμενον ὑπὸ τοῦ Ἀττίλα, νὰ ἀρχίσουν ἀπὸ τὸν δικὸν του ναόν. Γιὰ πρώτη φορὰ ἀντήχησε ὁ θρίαμβος τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ στὸν βορρᾶν μὲ τὴν ἐκφώνησιν «*Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν*», στὸν ἱερὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ ἀφιερωμένον στὸν παιδομάρτυρα Μάμαντα, ἐν Μόρφου.

Ὅρμώμενα ἐκ τῶν τεσσάρων μερῶν τῆς νήσου Κύπρου, τὰ διασκορπισμέ-

να πρόβατα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἔρχονται στὸν ναόν του γιὰ νὰ τιμήσουν τὸν μεγαλομάρτυρα. Κι ἡ τιμὴ ποὺ ἐπιθυμοῦν νὰ καταθέσουν δὲν εἶναι μόνο ἓνα πράγμα, ἀλλὰ πολλά: εἶναι τὸ πρόσφορο καὶ τὸ νόμα γιὰ τὴ Θεία Λειτουργία· εἶναι τὸ πεντάρτι καὶ τὸ σιτάρι καὶ τὸ κρασί γιὰ τὴν ἀρτοκλασία· εἶναι τὰ κεριά γιὰ τὸ φῶς· εἶναι τὸ θυμίαμα γιὰ τὴν εὐωδία· εἶναι τὸ λάδι γιὰ τὰ καντήλια· εἶναι ἡ καρδιά τους καὶ τὸ περιεχόμενό της. Τί κρύβει αὐτὴ ἡ καρδιά τους! Τὰ βάσανα καὶ τοὺς καημοὺς μιᾶς ζωῆς, μιᾶς ζωῆς αἰώνων ἀδιάκοπης φυλακῆς καὶ βασάνων, ἔχοντας τὴ σπάθα τοῦ ἐξουσιαστῆ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τους καὶ ὑπομένοντας καρτερικὰ τὸ αὔριον, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ εἶναι καλύτερον τοῦ σήμερα.

Γνωρίζοντας δὲ ἐξ ἰδίας πείρας ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτῆς, οἱ μεγάλοι καὶ ἐξουσιαστὲς τοῦ κόσμου τούτου, οἱ ὁποῖοι συνεργάζονται μεταξύ τους καὶ τὰ βρίσκουν καὶ δὲν ὑπολογίζουν κανένα, εἰδικὰ τοὺς μικροὺς καὶ ἄσημους, κάνουν τὰ δικά τους προγράμματα ἐπὶ τῆς γῆς, προκρίνουν τὸ συμφέρον τους, ἀδιαφοροῦν γιὰ ὅλα καὶ ἀντιμετωπίζουν τοὺς συνανθρώπους τους ὡς ἀριθμοὺς, ξέρομε ὅτι εἶναι ἀδύνατο νὰ εἰσακούσουν ἔστω καὶ στὸ ἐλάχιστον τὴν θλίψη καὶ τὴν στεναχώρια τῆς καρδιάς τῶν πληγωμένων. Ἡ καρδιά τους τὸ ξέρει, ἀλλὰ ξέρει καὶ κάτι ἄλλο. Ξέρει ὅτι αὐτοὶ οἱ μεγάλοι καὶ ἐξουσιαστὲς, ὅσα προγράμματα καὶ ἂν κάνουν, ὅσους ὑπολογισμοὺς καὶ ἂν κάνουν, δὲν μποροῦν καὶ δὲν θὰ μπορέσουν ποτὲ νὰ ὑπολογίσουν τὸν Θεὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν Του. Κι αὐτὸ τὸ γνωρίζουν οἱ πονεμένοι.

Καὶ γνωρίζουν, ἐπίσης, ὅτι ὄλων αὐτῶν τῶν «μεγάλων» ὑπάρχει μεγαλύτερος, καὶ εἶναι ὁ Θεὸς τῆς δόξης, ὁ Βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων καὶ Κύριος τῶν κυριευόντων, ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὁ Κύριος καὶ Θεὸς τοῦ παντός. Καὶ Αὐτός, «οὐκ ἑάσει ὑμᾶς ὀρφανοὺς πώποτε». Λέει: «Μὴ ἐπιλήσεται γυνὴ τοῦ παιδίου αὐτῆς τοῦ μὴ ἐλεῆσαι τὰ ἔκγονα τῆς κοιλίας αὐτῆς; εἰ δὲ καὶ ταῦτα ἐπιλάθοιτο γυνή, ἀλλ' ἐγὼ οὐκ ἐπιλήσομαί σου» (Ἠσ. μθ' 15). Δὲν πρόκειται νὰ ἀφήσει ποτὲ ὀρφανοὺς τοὺς ἀνθρώπους του. Ἔστω καὶ ἐὰν ἡ γυναίκα ξεχάσει τὰ παιδιά της -πράγμα ἀδύνατον- ἐγὼ, ὁ Κύριος καὶ Θεὸς σας, δὲν ὑπάρχει περίπτωση νὰ σᾶς ξεχάσω. Ἀπόδειξις γιὰ κάθε μία ψυχὴ εἶναι καὶ τοῦτο: Ἡ δεσποτικὴ παρουσία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀνάμεσα στὸ πλῆθος διὰ τῆς ἀγίας καὶ ἱερᾶς του Εἰκόνας τοῦ Χρυσοσώτηρος τῆς Ἀκανθοῦς. Ἐξαιρετὴ δὲ ἀπόδειξις, ἡ ἐπιγραφή: «Σωτήρ». Δηλαδή, ὁ μόνος ποὺ μπορεῖ νὰ σώσει, εἶναι παρῶν καὶ τὸ διακηρύττει.

Πι' αὐτὸ καὶ ἐμεῖς, ἐπιστρέφοντες κοντὰ Του καὶ μὴ ἔχοντες παρησίαν νὰ ἀτενίσωμεν τὸ πρόσωπόν Του ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἀμαρτιῶν μας, προστρέχο-

ντες στὸν ἅγιόν Του θεράποντα μεγαλομάρτυρα Μάμαντα καὶ γονυπετοῦντες ἔμπροσθεν τῆς ἀγίας καὶ ἱεραῖς του εἰκόνας ψυχῆ τε καὶ καρδία καὶ σώματι, ἐκ βάθους καρδίας ἀναβοῶμεν:

«Ἄγιε μεγαλομάρτυς τοῦ Χριστοῦ Μάμα, ὁ ἀγίων μαρτύρων βλαστός, ὁ μέγας παιδομάρτυς, ὁ μεγάλως πειρασθεὶς καὶ ἐνδόξως στεφανωθείς, ὁ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ ἐπὶ τυραννικῶν βημάτων κρατήσας καὶ βασάνοις πολλοῖς ὑπομείνας, ὁ τοῦ μαρτυρίου τὸν στέφανον ἀξιωθεὶς καὶ δόξη αἰώνια τιμηθεὶς, ὁ διὰ ταῦτα πάντα λαβὼν παρρησίαν πρὸ προσώπου Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἠγαπημένου σου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος καὶ εὐρηκῶς Χάριν παρ' Αὐτῷ, σοῦ δεόμεθα καὶ σὲ παρακαλοῦμεν ἅγιε μεγαλομάρτυς Μάμα, δεήθητι τοῦ Κυρίου σου ὅπως ἐξέλθῃ ἡμᾶς ἐκ τῆς τοῦ ἀντικειμένου χειρός, ἐλευθερῶν χειράς τε καὶ πόδας τοῦ λαοῦ Αὐτοῦ· ὁδοποιήσῃ τὴν τρίβον ἡμῶν· ἐπιστρέψῃ ἡμᾶς εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ἡμῶν· στερεώσῃ τοὺς οἴκους τῶν δούλων Αὐτοῦ· ἀγιάσῃ τὰ κατεσκαμμένα· εὐλογήσῃ τὸν στέφανον τοῦ ἐνιαυτοῦ τῆς χρηστότητος Αὐτοῦ· ἀφανίσῃ τὰ πονηρὰ διαβουλία· φωταγωγῆσῃ τὸ σκότος· ἀποκαλύψῃ τὰ κεκρυμμένα· συμβιβάσῃ τὰ διεστῶτα· εἰρηνεύσῃ τὰς καρδίας· ποιήσῃ μίαν ποίμνην ὑπηκόων προβάτων τοὺς εἰς τὸ ἅγιον ὄνομα Αὐτοῦ πιστεύοντας καὶ ἐγκεντρίσῃ εἰς τὴν καλλιέλιον Ἐκκλησίαν Αὐτοῦ τὰ ἀλλογενῆ ἔθνη τὰ ἐπιποθοῦντα τὴν σωτηρίαν αὐτῶν· ἐνισχύσῃ τὴν καρδίαν τῶν δούλων Αὐτοῦ εἰς τὸ ἀγαθόν, κατακοσμῶν αὐτὴν ἀρετῶν καὶ χαρίτων· καὶ ταῦτα ποιήσῃ οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ἐπιγείων καὶ ῥευστῶν, ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τῶν ἐπουρανίων, ἀληθῶν καὶ αἰώνιων. Πάντα ταῦτα προσάγαγε τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ τῷ Σωτῆρι ἡμῶν, ὦ μεγαλομάρτυς Μάμα.

Βαθυσεβάστως καὶ εὐγνωμόνως εὐχαριστοῦμέν σοι. Οἶδαμε γὰρ ὅτι τὸ μικρὸν τοῦτο ψέλλισμα οὐχ ἰκανόν ἐστιν ἀντισταθμίσει τὸ πλήθος τῆς ἀγάπης καὶ τῶν εὐεργεσιῶν σου ἅτινα χαρίζεις εἰς ἡμᾶς, οὐδὲ τῶν πρὸς ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ δωρεῶν διὰ τῶν πρεσβειῶν σου. Ἄλλ' ὡς εὐγνώμονες δούλοι, γινώσκοντες ὅτι καὶ παίδων ψελλίσματα γίνονται ἀποδεκτά, ἐκ βαθέων καρδίας εὐχαριστοῦμέν σοι, δοξολογοῦντες τὸν ἐν Τριάδι ἓνα Θεόν, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν».

Ζ' ΣΥΝΑΞΗ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ ΤΩΝ ΚΑΤΕΧΟΜΕΝΩΝ ΕΝΟΡΙΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΙΚΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΣΕ ΘΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΣΤΟΝ ΚΑΘΕΔΡΙΚΟ ΝΑΟ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΒΑΡΝΑΒΑ

ΕΚ ΤΟΥ ΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΜΕΣΑΟΡΙΑΣ κ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

Τὴν Κυριακή, 12 Σεπτεμβρίου 2021, Κυριακή πρὸ τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ καὶ ἡμέρα Ἀποδόσεως τῆς ἑορτῆς τοῦ Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου, πραγματοποιήθηκε ἡ Ζ' Σύναξη τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ἐπιτροπῶν τῶν κατεχομένων Ἐνοριῶν καὶ Κοινοτήτων τῆς Ἀρχιεπισκοπικῆς Περιφέρειας Διαμερίσματος Μεσαορίας. Τὸ πρόγραμμα περιλάμβανε ἐκκλησιασμό στὸν νέο Καθεδρικό Ναὸ Ἀποστόλου Βαρνάβα στὴ Λευκωσία καὶ στὴ συνέχεια δεξίωση στὴν αὐλὴ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἐκκλησίας Κύπρου.

Τοῦ Ὁρθρου καὶ τῆς Θείας Λειτουργίας προέστη ὁ Θεοφιλέστατος Ἐπίσκοπος Μεσαορίας κ. Γρηγόριος, Πρόεδρος τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ἐπιτροπῶν τῶν κατεχομένων Ἐνοριῶν καὶ Κοινοτήτων τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς, Διαμερίσματος Μεσαορίας, πλαισιωμένος ἀπὸ τὸν Πρωτοπρεσβύτερο π. Δημήτριο Δημοσθένους καὶ τοὺς Διακόνους π. Μιχάλη Νικολάου καὶ π. Ἀνδρέα Ματέι. Στὸ τέλος τῆς Θείας Λειτουργίας, τελέστηκαν δέηση ὑπὲρ ὑγείας τῶν

έκτοπισμένων μας και μνημόσυνα τῶν προαπελθόντων κληρικῶν και λαϊκῶν στελεχῶν τῶν κατεχομένων ἐνοριῶν και κοινοτήτων.

Κατὰ τὴ Θεία Λειτουργία ὁ Θεοφιλέστατος Ἐπίσκοπος Μεσσαορίας κ. Γρηγόριος μίλησε πρὸς τὸ ἐκκλησίασμα ὡς ἀκολούθως.

**«Οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον
ἵνα κρίνη τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῆ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ»¹.**

Μέσα στὸν λειτουργικὸ χρόνο τῆς Ἐκκλησίας διδασκόμαστε, ἀδελφοί μου, πόσο ὁ Θεὸς σταθερὰ και ἀμετακίνητα ἀγαπᾷ τὸν κόσμον, τὸν ἄνθρωπο, «ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον»².

Σήμερα, Κυριακὴ πρὸ τῆς Παγκοσμίου Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. Ἐπίσης σήμερα, ὀλοκληρῶνεται - ἀποδίδεται ἡ Ἑορτὴ τοῦ Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου, ἡ προαναγγελία τῆς χαρᾶς μας, ἥτοι τῆς Ἐναθρωπήσεως «ἐκ Πνεύματος Ἁγίου και Μαρίας τῆς Παρθένου»³ τοῦ Υἱοῦ και Λόγου τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος διὰ τοῦ Σταυροῦ «ἔλυσε τὰς ὀδύνας τοῦ θανάτου»⁴ και «ἔδωρήσατο ἡμῖν ζωὴν τὴν αἰώνιον»⁵.

Σήμερα Κυριακὴ, Ἀναστάσεως ἡμέρα, «Εὐφραινέσθω τὰ οὐράνια ἀγαλλιάσθω τὰ ἐπίγεια... ὁ Κύριος, ἐπάτησε τῷ θανάτῳ τὸν θάνατον, πρωτότοκος τῶν νεκρῶν ἐγένετο, ἐκ κοιλίας Ἰαίδου ἐρρύσατο ἡμᾶς και παρέσχε τῷ κόσμῳ τὸ μέγα ἔλεος»⁶. «Αὐτὸν προσκυνήσωμεν»⁷.

Ὁ νικητὴς τοῦ θανάτου, ὁ «ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς»⁸, αὐτὸς ἀνελήφθη εἰς τὸν οὐρανὸν τέλειος Θεὸς και τέλειος ἄνθρωπος. Αὐτὸς, ὁ Κύριος, φανέρωσε τὴν Ἀλήθεια ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ. Διότι ὁ ἴδιος ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι «ἡ Ἀλήθεια και ἡ Ζωή»⁹.

Κι ἐνῶ στὴν Ἐκκλησία ζοῦμε ἐμπειρικὰ αὐτὸ τὸ θαῦμα τῆς ἀποκάλυψης ἐν χρόνῳ τοῦ Θεανθρώπου, ταυτόχρονα βιώνουμε τὴν ἐξαγορὰ μας ἐκ τῆς

¹ Ἰωάν 3, 17.

² Ἰωάν. 3, 16.

³ Σύμβολον τῆς Πίστεως, 3.

⁴ Εὐχὴ Θείας Λειτουργίας Μεγάλου Βασιλείου.

⁵ Ἀπολυτίκιον Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου. Ἦχος δ'.

⁶ Ἀπολυτίκιον Κυριακῆς γ' ἡχου.

⁷ Τροπάριον Αἰῶνων Κυριακῆς γ' ἡχου.

⁸ Ἰωάν. 3, 13.

⁹ Ἰωάν. 14, 6.

κατάρας τοῦ νόμου, ἀφοῦ ἔφθασε μέχρι τὸν οἰκειοθελῆ σταυρὸ καὶ θάνατο, γιὰ νὰ διασώσῃ τὴν εἰκόνα Του ἀποτυπωμένη στὸν ἄνθρωπο.

Στὸ σημερινὸ ἀποστολικὸ ἀνάγνωσμα, ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, μὲ ρεαλισμὸ, ἔνεκα τῆς ἀνθρωπίνης ἔλλειμματικότητας, καὶ παραινενετικά, προτρέπει τὴν ἀποφυγὴ τῆς τυπολατρίας καὶ τῆς ἀπρέπειας τῆς καυχήσεως ἀπὸ τὴν τήρηση τῶν τύπων, μὲ ἔκδηλο κίνδυνο τὴν ἀπώλεια τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων.

Ὅσοι θέλουν νὰ φανοῦν εὐπρόσωποι καὶ ἀρεστοὶ στοὺς ἀνθρώπους τοῦ κόσμου γιὰ πράγματα ποὺ ἀναφέρονται σὲ τύπους (π.χ. διατάξεις τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου), ἀναδεικνύονται σὲ δημαγωγούς, οἱ ὁποῖοι πειθαναγκάζουν στὴν τήρηση τῶν τύπων. Τοῦτο συμβαίνει ὄχι γιὰτὶ πιστεύουν στὴν τήρηση τῶν τύπων. Τοῦτο συμβαίνει ὄχι γιὰτὶ πιστεύουν ἀκράδαντα στὴν ἀξία τῆς πράξης, ἀλλὰ μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ παραπλανοῦν τοὺς τηρητὲς τῶν τύπων ὅτι καὶ οἱ ἴδιοι εἶναι τηρητὲς, καὶ ἔτσι νομίζουν ὅτι ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτῶν ἀποβαίνουν σπουδαῖοι.

Ὅμως, ἐν καιρῷ ἀποκαλύπτεται ἡ γύμνια, ὅτι ἡ τήρηση τῶν διατάξεων δὲν ἀρκεῖ· ἀποβαίνει, ἐνδεχομένως, ἄκαρπη συκιά. Ἡ τήρηση τῶν τύπων «πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις»¹⁰ δὲν σημαίνει ἀπὸ μόνη τῆς καὶ αὐθεντικῆς χριστιανικῆς ζωῆς, ἀφοῦ εἶναι ἀπαραίτητα στὴν πνευματικὴ ἐργασία κόπος, ταπείνωση, θυσίες, ἀγάπη καὶ ὑπακοὴ στὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Μέλημά τους ἀποκλειστικά εἶναι ἡ καύχησις τῆς ἰκανότητας πειθοῦς τῶν ἄλλων.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἀποφεύγει ρητὰ αὐτὴ τὴν ἄκαρπη τακτικὴ. Ὁ ἴδιος δηλώνει ὅτι δὲν ἔχει τίποτα γιὰ νὰ καυχῆθῃ παρὰ μόνον γιὰ τὸ Σταυρὸ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος διέσωσε τὸν ἄνθρωπο μὲ τὴ σταύρωση καὶ θανάτωση τοῦ κοσμικοῦ φρονήματος. Αὐτὴ τὴν πορεία ζωῆς ἐγκαινιάζει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος. Σταυρώνεται καὶ νεκρώνει τὸ κοσμικὸ φρόνημα χάρις στὸν Ἐσταυρωμένον Κύριο.

Ζοῦμε τὴ νέα δημιουργία, «ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις»¹¹. Ζοῦμε τὴ χαρμολύπη. Λύπη γιὰ τὰ λάθη καὶ τὶς ἀναβολές. Χαρὰ γιὰ τὸ ὅτι τόσο πολὺ ἀγάπησε ὁ Θεὸς τὸν κόσμο, ὥστε ἔστειλε τὸν Υἱὸ του τὸν μονογενῆ, γιὰ νὰ σωθῆ ὁ κόσμος δι' Αὐτοῦ.

Σταθερὰ σημεῖα, πρῶτον ἡ ἀγνότητα καὶ ἡ ὑπακοὴ τῆς Θεοτόκου στὸ σχέδιο τῆς θείας Οἰκονομίας, τῆς Φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴ σωτηρία

¹⁰ Ματθ. 23, 5.

¹¹ Β' Κορ. 5, 17.

τοῦ κόσμου. Καί δεύτερον ὁ Σταυρός τοῦ Κυρίου, μέτρο τῆς ἀγάπης καί τῆς συγχώρησης.

Σήμερα, ἀνάμεσά μας, εἶναι τὰ στελέχη, οἱ συνεργάτες μας, μέλη τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ἐπιτροπῶν τῶν σαράντα κατεχομένων Ἐνοριῶν καί Κοινοτήτων τῆς Ἀρχιεπισκοπικῆς Περιφέρειας.

Μετὴν πρόσκληση καί τις εὐλογίες τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου κ.κ. Χρυσοστόμου τοῦ Β', τοῦ ὁποίου ἔχετε τὴν πατρικὴ ἀγάπη καί τις ἐγκάρδιες εὐχές, πραγματοποιεῖται ἡ παροῦσα Ζ' Σύναξις μας, ἡ ὁποία λόγῳ τῆς πανδημίας δὲν πραγματοποιήθηκε τὸν περασμένο Ἰανουάριο.

Τελοῦμε ἱερὰ Μνημόσυνα τῶν προαπελθόντων κληρικῶν, ἐκκλησιαστικῶν ἐπιτρόπων, δημάρχων, κοινοταρχῶν, διδασκάλων καί εὐεργετῶν τῶν ἐνοριῶν μας.

Καί μετὴ τὴ σημερινὴ εὐκαιρία, ἐπιθυμῶ καί πάλι νὰ εὐχαριστήσω ὅλα τὰ στελέχη μας γιὰ τὴ συνεργασία ποὺ δείξατε αὐτὰ τὰ δεκατρία ἔτη, ποὺ, κατὰ ἀνάθεση τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου, ἔχω τὴν εὐλογία τῆς εὐθύνης καί μαζί ἐργαζόμαστε ἀθόρυβα, καθὼς καί μετὴ νοσταλγία τῆς πατρώας γῆς ποὺ ἀπλώνεται ἀπὸ τις παρυφές τοῦ Πενταδακτύλου ἕως τὸν κάμπο τῆς Μεσαορίας.

Ἐπιτελοῦμε τις ἑορτές μας. Συμμετέχουμε στίς χαρὲς καί τις λύπες τῶν ἐκτοπισμένων μας. Ἐπαναφέρουμε τὰ Ἱερὰ καί τὰ Ὅσια μας σὲ λειτουργικὴ χρῆση, ἄλλοτε μετὴ ἀναστηλώσεις καί ἄλλοτε μετὴ ἐπιδιορθώσεις. Τὸ θαῦμα αὐτῶν τῶν ἐμπειριῶν ξεδιπλώνεται μετὴ πίστη, προσευχὴ καί ἀγάπη.

Ἡ διαβεβαίωση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν Νικόδημο, ἀξιωματοῦχο τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Συνεδρίου καί νυκτερινὸ μαθητὴ Του, ὁ ὁποῖος παραχώρησε τὸν τάφο του γιὰ νὰ ἐνταφιασθῇ ὁ Κύριος, ἀφοῦ «κλίνας τὴν κεφαλὴν παρέδωκε τὸ πνεῦμα»¹² ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ, παραμένει σταθερὴ ἀλήθεια:

«Οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον ἵνα κρίνη τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ»¹³. Καί τοῦτο μετὴ τις πρεσβεῖες τῆς Κυρίας Θεοτόκου τῆς ὁποίας ἡ γέννηση προμήνυσε τὴ χαρὰ τῆς σωτηρίας μας.

¹² Ἰωάν. 19, 30.

¹³ Ἰωάν. 3, 17.

Ο ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΤΙΣΕΩΣ

ΑΡΧΙΜ. ΤΡΙΦΥΛΛΙΟΥ ΟΝΗΣΙΦΟΡΟΥ

Τα έργα των ανθρώπων, μας λέει ο άγιος Νικόδημος ο αγιορείτης, όσο προσεγμένα κι επιμελημένα κι αν είναι, παρουσιάζονται κάποτε ελαττωματικά. Τα έργα, όμως, του Θεού είναι τέλεια. Φτιαγμένα με τη δική Του αλάνθαστη σοφία και φροντισμένα από την άγρυπνη πρόνοιά Του. Ανοίγει Εκείνος το χέρι Του, δηλαδή «*τήν χορηγόν καί ἀφθονοπάροχον δύναμίν Του*» και συγκρατεί, συντηρεί και κατευθύνει τα πάντα, ώστε να εκπληρούν τόν σκοπό, για τον οποίο τα δημιούργησε.

Ως πρώτο ψαλμό των ακολουθιών τού νυχθημέρου, η Εκκλησία μας όρισε, κάνοντας ξεχωριστή τιμή θα μπορούσε κάποιος να πει, να διαβάζουμε τον 103^ο Ψαλμό, τον γνωστό σε όλους μας Προοιμιακό, αυτό το «*ἀριστούργημα τῆς βιβλικῆς ποιήσεως*» κατά τον μακαριστό Π. Ν. Τρεμπέλα, που είναι σαν να ξεφυλλίζεις το εικονογραφημένο βιβλίο τής δημιουργίας και κυριεύεις σε κάθε σελίδα του από έκπληξη και θαυμασμό μπροστά στα έργα τού Θεού, για να δανειστώ τα λόγια ενός άλλου μακαριστού π. Ιωήλ Γιαννακόπουλου.

Ο άνθρωπος δεν είναι ένα απλό και εύκολο πλάσμα, όπως μπορεί να φανεί με μια εξωτερική ματιά. Όπως εμφαντικά μάς τονίζει ο Μητροπ. Περγάμου κ. Ιωάννης, «*εμείς ως άνθρωποι είμαστε ένα κομμάτι τής δημιουργίας κι όχι έξω από αυτήν*». Ο άνθρωπος είναι αλληλένδετος με το σύμπαν και κρύβει μέσα του τη θεία πνοή, που του χαρίζει απεριόριστες δυνατότητες και απαιτήσεις. Τον φορτώνει με χρέη ελευθερίας και ευθύνης για όλη τη δημιουργία. Ο κόσμος που χωρά τον άνθρωπο, όπου μπορεί να κινηθεί άνετα, να βρει τον εαυτό του και να γνωρίσει το μυστήριο που τον περιβάλλει, δεν είναι η δημιουργία αλλά ο Δημιουργός. «*Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμεν*»¹.

---

¹ Πράξ. 17:28.

Ζώντας ο άνθρωπος κατά Θεόν μέσα στη Δημιουργία, βρίσκεται σε μια ευρύχωρη μήτρα που τον πλάθει και τον κυφορεί για ένα καινούριο τοκετό σε άλλο κόσμο. Και κόσμος είναι μία έννοια με θετικό πρόσημο· η κτίση που έχει απελευθερωθεί με το σωστικό έργο του Θεού από τη φθορά. Ένας καινός κόσμος, τον οποίο θα δουν «οί καθαροί τῆ καρδία»². Μικρόκοσμος τῆς δημιουργίας ο άνθρωπος· «μικρός διάκοσμος» κατά τον άγιο Γρηγόριο Νύσσης.

Ζωή είναι η αγάπη που μας γέννησε. Εκτροπή της είναι το μίσος που τελικά μας καταστρέφει. Η ορθόδοξη θεολογία έχει το μοντέλο του ανθρώπου ως ιερέα τῆς κτίσεως. Ως λογικό ον μέσα σε αυτήν προσπαθεί να την οδηγήσει και πάλι στον Δημιουργό. Πρότυπο τῆς πατερικής ανθρωπολογίας είναι ο άνθρωπος του Θεού ως το προπρωτικό αρχέτυπο ή στην ανακαινισμένη *ἐν Χριστῷ* μορφή του.

Η ενασχόληση με τα ζώα, με τη φύση, είναι η ανάγκη του ανθρώπου να ξαναβρεί τον χαμένο Παράδεισο, μας είπε με τόση ενάργεια ο αιδίδιμος Γέρων Αιμιλιανός Σιμωνοπετρίτης. Κι όταν ρώτησαν τον Αββά Ισαάκ «τί ἐστὶ καρδία ἐλεήμων»;, εκείνος απάντησε με αυτό τον συγκλονιστικό τρόπο· «Καρδία ἐλεήμων ἐστὶ καῦσις ὑπὲρ πάσης τῆς κτίσεως, ὑπὲρ ἀνθρώπων καὶ τῶν ὀρνέων καὶ τῶν ζῶων καὶ τῶν δαιμόνων καὶ ὑπὲρ παντὸς κτίσματος. Καὶ ἐκ τῆς μνήμης αὐτῶν καὶ τῆς θεωρίας ρέουσιν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ δάκρυα. Καὶ ἐκ τῆς πολλῆς καὶ σφοδρᾶς ἐλεημοσύνης καὶ συνεχούσης τὴν καρδίαν καὶ ἐκ τῆς πολλῆς καρτερίας σμικρύνεται ἡ καρδία αὐτοῦ καὶ οὐ δύναται βαστάσαι ἢ ἀκοῦσαι ἢ ἰδεῖν βλάβην τινὰ ἢ λύπην μικρὰν ἐν τῇ κτίσει γινομένην. Διὰ τοῦτο ὑπὲρ τῶν ἀλόγων καὶ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν τῆς ἀληθείας καὶ ὑπὲρ τῶν βλαπτόντων αὐτῶν ἐν πάσῃ ὥρᾳ εὐχὴν μετὰ δακρῶν προσφέρει τοῦ φυλαχθῆναι αὐτοὺς καὶ ἰλασθῆναι αὐτούς. Ὁμοίως καὶ ὑπὲρ φύσεως τῶν ἕρπετῶν ἐκ τῆς πολλῆς ἐλεημοσύνης τῆς κινουμένης ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἀμέτρως κατὰ τὴν ὁμοιότητα τοῦ Θεοῦ»³.

Και συνεχίζει ο ἐν ἐσχάτοις χρόνοις διαλάμπας ὀσιος Σιλουανός ο Αθωνίτης πως «οἱ ἅγιοι ἀγκαλιάζουν ὅλο τον κόσμο και η καρδιά συμπάσχει ὄχι μόνο ὅλους τους ανθρώπους ἀλλὰ σέβεται κάτι που έχει δημιουργηθεῖ ἀπὸ τον Θεό».

Μελετώντας σε βάθος την ανθρωπολογία που απορρέει μέσα ἀπὸ το Ευαγγέλιο, ἀφού βρισκόμαστε πάντοτε σε αυτό το πλαίσιο, διαπιστώνουμε πως η χριστιανική Εσχατολογία έχει ἀρχή στη χριστιανική Πρωτολογία. Δηλαδή σε ένα κόσμο «καλόν λίαν». Και είναι καλός αυτός ο κόσμος και δημιουργή-

² Μτ. 5:8.

³ Ισαάκ Σύρου, *Άσκητικά*, Ὁμιλία 81.

θηκαν όλα καλά, όχι χάριν στη δική μας αξία και κόπο, αλλά διότι Δημιουργός είναι ο Θεός και έτσι ευλογήθηκαν!

«*Πνοή ζωής*», με βάση το βιβλίο της Γενέσεως, δόθηκε και στα ζώα. Είναι, λοιπόν, κοινό βιολογικό στοιχείο μεταξύ ανθρώπων και ζώων, όπως και η χρήση τού ρήματος «ποιῶ», αφού στην αρχή της κοσμογονίας, χρησιμοποιείται τόσο στην περίπτωση των εμβίων όντων όσο και στον άνθρωπο. Και μ' αυτόν τον τρόπο εκφράζεται και εκδηλώνεται άμεσα η Δημιουργική Θεία Δύναμη.

Για να μπορούμε να ισχυριζόμαστε πως ως άνθρωποι έχουμε τον απαραίτητο και αναγκαίο σεβασμό απέναντι στη ζωή και τον εαυτό μας, πως είμαστε πνευματικώς ανεπτυγμένα όντα με λογική και εξελιγμένη νόηση, πρέπει να έχουμε συνειδητοποιήσει πως ο κόσμος γύρω μας, και ό,τι αυτός περιέχει, δεν μας ανήκει. «*Πάροικοι καὶ παρεπίδημοὶ ἐσμεν*»⁴ σ' αυτή τη γη, μαζί με εκατομμύρια άλλες μορφές ζωής, τις οποίες οφείλουμε να σεβόμαστε και να προστατεύουμε.

Ο σπουδαίος φιλόσοφος Ιμμάνουελ Κάντ μάς επισημαίνει πως «*μπορείς να συμπεράνεις πολλά για το χαρακτήρα τού ανθρώπου, από τον τρόπο που εκείνος φέρεται στα ζώα*»⁵.

Ο Απόστολος των εθνών Παύλος μάς υπενθυμίζει πως «*τῇ γὰρ ματαιότητι ἢ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἐκούσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα*»⁶. Με την πτώση του, ο άνθρωπος, έγινε η αιτία για να υποταχθεί και η κτίση στη φθορά.

Οι προφῆτες τῆς Π.Δ προφητεύουν ότι η αποκατάσταση της σχέσης τού ανθρώπου με την κτίση θα έρθει ως συνέπεια της αποκατάστασης της σχέσης του ανθρώπου με τον Θεό. Αυτό θα είναι το έργο του Ιησού Χριστού ο οποίος θα είναι η «*ράβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαί*»⁷: «*Ἐνα κλωνάρι θα φυτρώσει από τον κορμό του Ἰεσσαί κι ένα κλαδί θα ξεπροβάλει (θα καρποφορήσει) από τις ρίζες του*». «*Ἡ δικαιοσύνη κι η πιστότητα θα 'ναι γι' αυτόν σαν το ζωνάρι που τυλίγει τη μέση του. Τότε θα κάθεται ο λύκος παρέα με το αρνί και θα κοιμάται ο πάνθηρας με το κατσίκι αντάμα. Το μοσχάρακι και το λιονταρόπουλο θα βόσκουνε μαζί και ένα μικρό παιδί θα τα οδηγάει. Η αγελάδα κι η αρκούδα την ίδια θα 'χουνε βοσκή και τα μικρά τους το ίδιο λημέρι, το λιοντάρι θα τρέφεται καθώς και το βόδι με άχυρο. Το βρέφος άφοβα θα παίζει στη φωλιά της έχιδνας,*

⁴ Πρβλ Γένεσις, 23: 4.

⁵ Κάντ Ιμμάνουελ, *Περί Παιδαγωγικής*.

⁶ Ρωμ. 8:20.

⁷ Ησ. 11:1.

το νήπιο που μόλις αποκόπηκε από της μάνας του το γάλα θα απλώνει το χεράκι του στις κόμπρας τη σπηλιά. Κανένας δε θα προξενεί στον άλλον βλάβη ούτε κακό πουθενά στο όρος το άγιο του Θεού, γιατί η γνώση του Κυρίου τη χώρα θα σκεπάζει όπως σκεπάζουν τα νερά τη θάλασσα. Σαν έρθει εκείνη η μέρα, το βλαστάρι από τη ρίζα του Ιεσσαί εκεί θα στέκεται για τους λαούς σημαία. Τα έθνη θα έρχονται να του ζητάνε συμβουλή και κατοικία του θα είν' η δόξα του Κυρίου»⁸.

Το εσχατολογικό αυτό όραμα του Ησαΐα δεν ερμηνεύεται απλώς ως αποκάλυψη της μελλοντικής (στα έσχατα) αποκατάστασης των σχέσεων Θεού-ανθρώπου-κτίσης, με τον άνθρωπο να συμμετέχει με ένα παθητικό τρόπο στα γεγονότα. Αλλ' ερμηνεύτηκε κι ως πηγή έμπνευσης για τους ανθρώπους που οφείλουν να εργάζονται από τώρα για να μεταμορφώσουν, με τη χάρη του Θεού, τον κόσμο κατά το πρότυπο τού ερχόμενου κόσμου που περιγράφει ο προφήτης. Ως τέτοια υποδείγματα πιστών η Εκκλησία έχει να παρουσιάσει τους θεουμένους πιστούς της.

Στην Καινή Διαθήκη, ο σεσαρκωμένος Λόγος εμφανίζεται ως ο Νέος Αδάμ ζώντας αρμονικά με τα ζώα και τα θηρία στο φυσικό περιβάλλον τους⁹. Με αυτό τον τρόπο εγκαινιάζεται μία νέα πραγματικότητα, κατά την οποία ο άνθρωπος συμφιλιώνεται με τη φύση· θα ολοκληρωθεί στα έσχατα, όπου σύμφωνα με την Αποκάλυψη «είδον ούρανόν καινόν και γήν καινήν, ό γάρ πρώτος ούρανός και ή πρώτη γή άπήλθον, και ή θάλασσα ούκ έστιν έτι»¹⁰. Ο ανακαινισμός τού ανθρώπου είναι αδιανόητος χωρίς το φυσικό του περιβάλλον. Στην καινή Ιερουσαλήμ τής Αποκαλύψεως, ο άνθρωπος αποκτά και πάλι τον βασιλικό και ιερατικό χαρακτήρα τού προπρωτικού Αδάμ· απονέμει αφενός λατρεία και δόξα στον Τριαδικό Θεό και αφετέρου σεβασμό σε ό,τι τον περιβάλλει. Ο άνθρωπος, σύμφωνα με τον Ευαγγελιστή Ιωάννη, σώζεται ως κοινωνία και με το περιβάλλον του, ανθρώπινο και φυσικό.

Κατά τον άγιο Συμεών τον Νέο Θεολόγο η κτίση θα γίνει άυλη και αιώνια· «εις άύλον και πνευματικόν ύπερ πάσαν αίσθησιν έν τή παλιγγενεσία μεταποιηθήσεται οίκητήριον»¹¹. Στα έσχατα, σύμφωνα με τον Απόστολο Παύλο, θα λάβει χώρα η οριστική ρύθμιση των σχέσεων τού ανθρώπου με το περιβάλλον.

⁸ Ησ. 11:5-10.

⁹ Μκ. 1:12.

¹⁰ Απ. 21:1.

¹¹ Βλ. Αγίου Συμεών Νέου Θεολόγου, Ηθικά 6, SC 129, σ. 128.

Όλη η κτίση περιμένει αυτή τη στιγμή τής δόξας τού Κυρίου που θα σημαίνει και τη λύτρωσή της¹². Ο νέος κόσμος που θα προκύψει στα έσχατα, θα γλυτώσει τον άνθρωπο και την κτίση από τη φθορά τού σημερινού κόσμου, επαναφέροντάς τον στην πρωταρχική παραδείσια κατάσταση. Τότε, όλοι όσοι βρίσκονται στον ουρανό, στη γη και στα υποχθόνια θα προσκυνήσουν τον Κύριο Ιησού Χριστό¹³.

---

¹² Ρωμ. 8:19.

¹³ Φιλ. 2:10, Απ. 21:1 και 21:5.

ΟΙ ΚΑΙΝΟΔΙΑΘΗΚΙΚΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΚΛΗΤΟΥ ΑΝΔΡΕΑ: Ο ΣΤΑΥΡΙΚΟΣ ΚΑΙ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑΚΟΣ ΤΡΟΠΙΣΜΟΣ ΤΟΥΣ

ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΣΚΙΑΔΑΡΕΣΗ,
ΠΡΟΪΣΤΑΜΕΝΟΥ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΝΑΟΥ
ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΑΝΔΡΕΟΥ ΠΑΤΡΩΝ

ΜΕΡΟΣ Α'

1. ΠΡΟΛΟΓΙΚΑ

Σὲ δυὸ συγγενῆ ἄρθρα¹, πού προηγήθηκαν τοῦ παρόντος κειμένου, παρουσιάσαμε τὴ σύσταση ἢ καθιέρωση καὶ τὴν τριπλῆ ἀποστολὴ τῶν «Δώδεκα» ἀποστόλων. Ἐκεῖ ἐκθέσαμε καὶ τίς προϋποθέσεις, πού οἱ ἀπόστολοι διέθεταν γιὰ τὴν ἀποστολὴ αὐτή.

Στὸ παρὸν ἄρθρο θὰ ἀναφερθοῦμε εἰδικὰ γιὰ τὸν πρωτόκλητο Ἄνδρᾶ. Συγκεκριμένα, θὰ δοῦμε ὅλες τίς Καινοδιαθηκικὲς μαρτυρίες στὸ πρόσωπό του, μέσα ἀπὸ τὴν ὀπτικὴ γωνία τοῦ μυστηρίου τοῦ Σταυροῦ. Θὰ δοῦμε τελικὰ ὅτι ὅλες οἱ ἀναφορὲς τοῦ Πρωτοκλήτου, πού σχετίζονται μὲ τὸν Ἰησοῦ Χριστό, ἀλλοῦ ἅμεσα καὶ ἀλλοῦ ἕμμεσα, ἀγγίζου καὶ φωτίζουν κυρίως τὸ μυστήριον τοῦ Σταυροῦ τοῦ Κυρίου.

Πρῶτος στόχος καὶ αὐτῆς τῆς προσπάθειας εἶναι νὰ ἀυξηθοῦμε στὴ μύηση τοῦ μυστηρίου τοῦ Σταυροῦ καὶ στὴ μύηση τῆς Θείας Εὐχαριστίας, πού τὸ διαιώνίζει, πού τὸ κάνει παρόν.

---

¹ Τὸ πρῶτο, μὲ τίτλο: «Ἡ ἐκλογή, ἐγκατάσταση καὶ ὀνοματοδοσία τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων. Ἀναφορὰ στὸν Μάρκο 3,13-16», δημοσιεύθηκε στὸν Ἐπετειακὸ τόμο ἐπὶ τῆ ἑκαντοτατηρίδι τοῦ περιοδικοῦ «Ἀπόστολος Βαρνάβας» Ἐκκλησία Κύπρου, 1918-2018 σ. 240-249. Τὸ δεύτερο, μὲ τίτλο: «Σκοπὸς τῆς ἐκλογῆς καὶ ἐγκατάστασης τῶν Ἀποστόλων. Οἱ προϋποθέσεις τους» δημοσιεύθηκε στὸ ἴδιο περιοδικό, περίοδος 4^η Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2019, τοῦ 50 τόμου σ. 547- 556.

Δεύτερος στόχος είναι να δοῦμε στο ἄρθρο αὐτό ἓνα σημαντικό πρόλογο στο σταυρικό τέλος τοῦ Πρωτοκλήτου. Ἐνδιαφέρον ἔχει γιὰ μᾶς πῶς ὁ Ἀπόστολος Ἀνδρέας φωτίζει τὸ μυστήριο τοῦ Σταυροῦ τοῦ Κυρίου, γιατί εἶναι ὁ Πρωτόκλητος καὶ οἱ μαρτυρίες του στὴν Καινὴ Διαθήκη ἔχουν, ὅπως θὰ δοῦμε, κάτι τὸ ξεχωριστό· ἀλλὰ καὶ γιὰ ἓνα ἄλλο προσωπικό λόγο: εἶναι ὁ ιδιαίτερος προστάτης μου ὁ Ἅγιος Ἀνδρέας, γιατί ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ μὲ ἀξιώνει νὰ διακονῶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη στὴν Πάτρα, στὸν πάνσεπτο Ναὸ του, τὸν περιούσιο καὶ εὐλαβὴ λαὸ τοῦ Θεοῦ.

2. Ο ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΤΗΝ ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ ΚΑΙ Ο ΣΤΑΥΡΙΚΟΣ ΤΡΟΠΙΣΜΟΣ ΤΟΥ

Στὴν παρούσα συνάφεια, στηριγμένοι καὶ στὴ Ἰωάννεια πρωτίστως, καὶ δευτερευόντως στὴ Συνοπτικὴ παράδοση, θὰ ἐπιχειρήσουμε, ὅπως εἶπαμε, νὰ διερευνήσουμε τὸν ιδιαίτερο, κατὰ τὴν ἄποψή μας, τροπισμὸ μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Ἀπόστολος Ἀνδρέας ἀκούει, συστήνει ἢ ρωτᾶει τὸν Χριστό. Νομίζουμε ὅτι αὐτὸς ὁ τροπισμὸς ἀνέδειξε τὸν Ἀπόστολο Ἀνδρέα σὲ μιὰ ξεχωριστὴ θέση μέσα στὴν ἱεραρχία τῶν Δώδεκα, καὶ δημιούργησε σ'αὐτὸν ἓνα ἥθος χαρακτηριστικό. Τὸ λέμε αὐτὸ γιατί, ὅπως φαίνεται ἀπὸ αὐτὲς τὶς Καινοδιαθηκικὲς μαρτυρίες, ἀπολάμβανε τὴν ιδιαίτερη ἐμπιστοσύνη τοῦ Χριστοῦ καὶ αὐτὸ τὸν ἔκανε νὰ εἰσάγει, μὲ σχετικὴ ἄνεση, ἄλλους ἀνθρώπους νὰ γνωρίσουν τὸν Χριστό. Νὰ τὸν γνωρίσουν μέσα ἀπὸ τὴ μελλοντικὴ θυσία του καὶ τὸν διηνεκὴ Σταυρὸ του.

Οἱ μαρτυρίες αὐτές - καὶ ἐννοοῦμε αὐτὲς τὶς μαρτυρίες ποὺ ἐπώνυμα μιλοῦν γι' αὐτόν, ὅχι ἐκεῖνες στὶς ὁποῖες μιλοῦν ὅλοι οἱ Ἀπόστολοι ἀνωνύμως - εἶναι οἱ ἑξῆς: Ἡ προσωπικὴ του κλήση², ἡ μεσολάβησή του γιὰ τὴ γνωριμία τοῦ ἀδελφοῦ του Πέτρου μὲ τὸν Χριστό³, ἡ παρέμβασή του στὸ θαῦμα τῆς διαιτροφῆς τῶν πεντακισχιλίων⁴, ἡ μεσολάβησή του στὴν περίπτωση τῶν Ἑλλήνων ποὺ ἐπιθυμοῦν νὰ δοῦν τὸν Χριστό⁵ καὶ ἡ ἐπερώτηση ποὺ κάνει κατ' ἴδιαν, μαζὶ μὲ τὸν Πέτρο, Ἰωάννη καὶ Ἰάκωβο γιὰ τὸ βαθύτερο νόημα τοῦ λόγου τοῦ

² Μάρκ. 1,16 -18. Μθ 4,18-20. Λκ 5,1 ἐξ (ὅπου ἔχουμε τὴν κλήση τοῦ Πέτρου, ὅμως δὲν γίνεται λόγος γιὰ τὸν ἀδελφὸ τοῦ Ἀνδρέα), καὶ Ἰω. 1,35. 42.

³ Ἰω. 1,41-42

⁴ Ἰω. 6,9.

⁵ Ἰω. 12,20-22.

Χριστοῦ γιὰ τὴν καταστροφή τοῦ Ναοῦ καὶ τὸν ἐσχατολογικὸ τοῦ λόγῳ⁶.

Στὴ συνέχεια θὰ δοῦμε ἀπὸ κοντὰ καὶ ἀναλυτικὰ τὶς μαρτυρίες αὐτὲς μιά-μιά:

3. Η ΙΩΑΝΝΕΙΑ ΚΑΙ Η ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΚΛΗΣΗΣ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ

Κατ' ἀρχάς, ὁ πρωτόκλητος Ἄνδρέας, κατὰ τὴν Ἰωάννεια παράδοση⁷, εἶναι ὁ Ἀπόστολος, πού μαζί μὲ τὸν ἄλλον μαθητῆ, τὸν μὴ κατονομαζόμενο, πρωτάκουσε ἀπὸ τὸν πρῶτο του δάσκαλο, τὸν Ἰωάννη τὸν Βαπτιστή, ὅτι ὁ Χριστός, τὸν ὁποῖο θὰ ἀκολουθοῦσε ὡς μαθητής, ἦταν ὁ προκαταγγελθεὶς στὴν Παλαιὰ Διαθήκη «*ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ*»· αὐτός, πού ὅπως προσθέτουν μερικὰ χειρόγραφα, θυσιάζεται καὶ αἶρει τὶς ἁμαρτίες τοῦ κόσμου. Καὶ ἀπὸ ποιμένας γίνεται «*ἀμνός*». Κι ἀπὸ ἄρχοντας γίνεται δούλος καὶ ταυτίζεται μὲ τὸν Σταυρὸ καὶ τὴ θυσία. Ἡ σύσταση αὐτῆ, δηλαδή ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ «*ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ*», εἶναι ἢ καλύτερη σύσταση γιὰ τὸν Χριστό. Εἶναι ἡ Ἰωάννεια σύσταση. Ἡ Συνοπτικὴ παράδοση τῆς κλήσης τῶν μαθητῶν δὲν κινεῖται σ' αὐτὴ τὴ γραμμῆ. Ἐκεῖ δὲν συστήνεται ἀπὸ ἄλλον ὁ Χριστός. Οὔτε συνδέεται μὲ τὴ θυσία. Οὔτε προκαταγγέλλεται μὲ κάποιο τρόπο ὁ Σταυρός. Ἐκεῖ τὸ μοτίβο τῆς κλήσης τῶν μαθητῶν εἶναι τὸ μοτίβο τῆς ἀλειείας καὶ παίζει ἕναν ἄλλο ρόλο⁸, τὸ ρόλο τῆς ἱεραποστολῆς. Τὸ δὲ μοτίβο τῆς θυσίας προχωράει σιγά-σιγά.

Αὐτὴ ἡ γνώση καὶ προφητεία τοῦ Προδρόμου γιὰ τὸν Ἰησοῦ, πού προέρχεται ἐξ ἀποκαλύψεως, χαραχτήκε στὴ σκέψη τοῦ πρώτου μαθητῆ Ἄνδρέα ἀνεξίτηλα καὶ αὐτὸ ὁ Ἀπόστολος τὸ δείχνει, κατὰ τὴ γνώμη μου, σὲ ὅλες τὶς ἀναφορές του στὸν Κύριο. Χαραχτήκε ὅπωςδήποτε καὶ στὴ σκέψη τοῦ ἄλλου μαθητῆ, τοῦ Ἰωάννη, τοῦ εὐαγγελιστῆ. Καὶ αὐτός μὲν, ὁ εὐαγγελιστής, τὸ γνῶρισμα αὐτὸ τὸ ἀποτύπωσε τόσο καθαρὰ σὲ ὅλο του τὸ εὐαγγέλιο μὲ τὸ νὰ τονίζει ἀδιάκοπα τὸ μυστήριον τοῦ Σταυροῦ, πρὸς τὸ ὁποῖο εἶναι μόνιμα προσανατολισμένοι· τοῦ Ἄνδρέα, ὅμως, τὸ ἴδιο χαρακτηριστικὸ τοῦ Χριστοῦ, τὸ θυσιαστικὸ καὶ σταυρικὸ, ἢ Καινὴ Διαθήκη ἀφήνει νὰ διακριθεῖ ἄλλοῦ ἔμμεσα καὶ ἄλλοῦ ἄμεσα σὲ ὅλες τὶς μαρτυρίες πού καταθέτει γιὰ αὐτόν. Αὐτὲς τὶς μαρτυρίες θὰ δοῦμε εὐθὺς ἀμέσως ἀναλυτικότερα:

⁶ Μάρκ. 13,3.

⁷ Ἰω. 1,29. 35-40.

⁸ Μάρκ. 1,16-20. Μθ 4,18-22. Λκ 5,1-11.

**Α) Ο ΠΡΩΤΟΚΛΗΤΟΣ ΚΑΙ Ο ΑΛΛΟΣ ΜΑΘΗΤΗΣ
ΑΚΟΛΟΥΘΟΥΝ ΤΟΝ ΧΡΙΣΤΟ, ΤΟΝ ΟΠΟΙΟ Ο ΒΑΠΤΙΣΤΗΣ
ΥΠΕΔΕΙΞΕ ΩΣ «ΤΟΝ ΑΜΝΟΝ ΤΟΥ ΘΕΟΥ» (ΊΩ. 1, 29. 35-37).**

Ο Βαπτιστής στην Ίωάννεια παράδοση όχι μόνο βάπτισε τὸν Ἰησοῦ, ἀλλὰ καὶ προανήγγειλε, στὸ πλαίσιο τοῦ βαπτίσματος ποῦ ἐπέτελεσε, προφητικά, δυὸ φορές ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ «*ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ*». Τὴν πρώτη φορά⁹, ἴσως οἱ δύο Ἀπόστολοι ποῦ ἀκολούθησαν τελικὰ τὸν Χριστὸ νὰ μὴ ἦταν παρόντες καὶ νὰ μὴν τὸ ἄκουσαν ἢ τὸ πλεον ἀπίθανο, νὰ τὸ ἄκουσαν καὶ νὰ μὴ ἀνταποκρίθηκαν ἀμέσως. Ὅμως, τὴ δεύτερη¹⁰, ὁ Βαπτιστὴς ἐπανελάβε τὴν ἴδια φράση, ποῦ ἐξέφραζε τὴν κοινὴ δίψα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, καὶ οἱ δυὸ τὴν ἐνστερνίσθηκαν καὶ τὸν ἀκολούθησαν χωρὶς τὴν παραμικρὴ ἐπιφύλαξη.

Ἀξίζει ἐδῶ νὰ δοῦμε γιὰ λίγο, ἀκολουθώντας ἕνα πρόσφατο, σχετικὰ σύντομο ὑπόμνημα στὸ εὐαγγέλιο τοῦ Ἰωάννη¹¹, τὴ φράση αὐτὴ γενικότερα. Νὰ δοῦμε δηλαδὴ τί μποροῦσε νὰ ἐννοεῖ ὁ Ἰωάννης ὅταν ἀποκαλοῦσε τὸν Χριστὸ μὲ αὐτὸν ἀποκλειστικὰ τὸν Ἰωάνναιο ὄρο, «*ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ*»:

Πρῶτη πιθανότητα ἦταν ὁ Βαπτιστὴς, ὅταν χρησιμοποιοῦσε γιὰ τὸν Χριστὸ τὸν ὄρο «*ἀμνὸ τοῦ Θεοῦ*», νὰ εἶχε στὸν νοῦ του τὸν πάσχοντα δοῦλο τοῦ Ἡσαΐα, ποῦ ὡς ἀμνὸς «*ἄφωνος*» πορεύεται πρὸς αὐτὸν ποῦ θα τὸν κουρέψει¹². Εἶχε δηλαδὴ ὑπόψη του ὁ Πρόδρομος ὅλα τὰ περὶ πάσχοντος δούλου τοῦ Ἡσαΐα. Μὲ τὴν προηγούμενη προφητικὴ περίπτωση συνάπτεται καὶ κάτω ἄλλο προφητικὸ, ὡς συμπλήρωμα: Προφανῶς, ὁ Βαπτιστὴς νὰ ἐννοοῦσε τὸν ἄνθρωπο, γιὰ τὸν ὁποῖο μιλάει ὁ προφήτης Ἰερεμίας, ποῦ μοιάζει μὲ «*ἄκακον ἀρνίον ἀγόμενον τοῦ θύεσθαι*»¹³. Μιὰ πρώτη λοιπὸν πιθανότητα τοῦ Βαπτιστῆ ἦταν ἡ προηγούμενη, ποῦ ἀνάγει στοὺς δυὸ προφῆτες.

Δεύτερη πιθανότητα ἦταν ὁ Πρόδρομος, χρησιμοποιοῦντας γιὰ τὸν Ἰησοῦ τὸν ὄρο «*ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ*», νὰ σκεπτόταν, ὡς γιὸς ἱερέα ποῦ ἦταν γνώστης τοῦ τυπικοῦ τοῦ Ναοῦ, τοὺς δυὸ θυσιαζόμενους, πρωὶ καὶ βράδυ, στὸ Ναὸ ἀμνούς¹⁴. Γνωρίζουμε δὲ ὅτι οἱ δυὸ αὐτοὶ ἀμνοὶ θυσιάζονταν ἀκόμη καὶ στίς

⁹ Ἰω. 1, 29.

¹⁰ Ἰω. 1, 36.

¹¹ Βλ. περισσότερα γιὰ τὴν χρῆση τοῦ ὄρου αὐτοῦ στὸ «π. Ἰωάννης Σκιαδαρέσης, *Ἰωάννεια Γραμματεία*», Θεσσαλονίκη 2013, σ 108-115.

¹² Ἦσ. 52, 13-53, 12.

¹³ Ἰερ. 11, 19.

¹⁴ Ἐξ. 29, 38-42.

περιπτώσεις σκληρής οικονομικής δυσπραγίας του Ίσραήλ.

Τρίτη πιθανότητα ήταν στο νοῦ τοῦ Ἰωάννη νὰ ὑπῆρχε τὸ κριάρι, πὸν σφαζόταν τὴν ἡμέρα τοῦ Ἐξιλασμοῦ, μὲ τὸ αἷμα τοῦ ὁποῖου ὁ ἀρχιερέας ράντιζε τὸ θυσιαστήριον¹⁵. Ἀπλῶ ἐδῶ ὁ ἀμνὸς ἀντικατέστησε τὸ κριάρι, πὸν στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἦταν τὸ ἐξιλαστήριον θύμα .

Τέταρτη πιθανότητα ἦταν ὁ Βαπτιστὴς νὰ εἶχε στοῦ νοῦ του τὸν πασχάλιο ἀμνὸ, πὸν σφαζόταν κατὰ τὴν ἑορτὴ τοῦ Πάσχα σὲ ἀνάμνηση τῆς Ἐξόδου τῶν Ἑβραίων ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο¹⁶. Πιθανόν ὁ Βαπτιστὴς, ἀσκούμενος γύρω στὸν Ἰορδάνη καὶ ἐν ὄψει τοῦ ἐγγιζόντος Πάσχα τῶν Ἑβραίων, νὰ ἔβλεπε μπροστά του νὰ παρελαύνουν κοπάδια ἀμνοὶ ὀδηγούμενα στὰ Ἱεροσόλυμα γιὰ θυσία καὶ νὰ ἔλαβε ἀφορμὴ ἀπ' αὐτά.

Πέμπτη, τέλος, πιθανότητα ἦταν ὁ Ἰωάννης νὰ ἦταν ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴν ἔννοια, πὸν εἶχε πάρει ὁ ὄρος «ἀμνός» ἢ ἄλλοι συνώνυμοι ὄροι (π.χ. «πρόβατον»), κατὰ τοὺς ἀγῶνες κυρίως τῶν Μακκαβαίων κατὰ τῶν ξένων κατακτητῶν. Τότε οἱ ὄροι αὐτοὶ ἀπὸ τὴ μιὰ θεωροῦνταν σύμβολο ἀδυναμίας καὶ θυσίας¹⁷ κι ἀπὸ τὴν ἄλλη σύμβολο νίκης καὶ δύναμης¹⁸.

Πάντως, ὅπως καὶ νὰ ἔχει τὸ πράγμα ὁ ὄρος, ἀποδιδόμενος στὸν Χριστὸ ἀπὸ τὸν Ἰωάννη, πολλὰ χρόνια μετὰ τὴ βάπτισι, εἶναι νομίζω φορτισμένος, λίγο ὡς πολὺ, ἀφ' ἐνὸς μὲ ὅλες τὶς Βιβλικὲς ἀποχρώσεις, πὸν εἶδαμε παραπάνω καὶ ἀφ' ἐτέρου μὲ τὴ λειτουργικὴ πράξι τῆς ἐκκλησίας, στὴν ὁποία ὄρος «ἀμνός» ἀπὸ πολὺ ἐνωρὶς ταυτίσθηκε στὸ μυστήριον τῆς Θεῆς Εὐχαριστίας μὲ τὸν Κύριον τῆς δόξης Ἰησοῦ. Παντοῦ, ὅμως, σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις πὸν εἶδαμε ὑπόκειται ἡ θυσία καὶ ὁ Σταυρός, πὸν γιὰ τὸν Χριστὸ ἦταν στημένος ἤδη στὴ Βηθλεέμ!

Ἔτσι ὁ Πρωτόκλητος Ἀνδρέας, πέρα ἀπὸ τὴν προσωπικὴ του προσδοκία, διαμορφωμένη ἀπὸ τὸ γενικὸ κλίμα τῆς Παλαιοδιαθηκικῆς ἀναμονῆς, ἀκούει καὶ ἀπὸ τὸν δάσκαλό του Ἰωάννη, τὸν πιὸ κατάλληλο δάσκαλο, τὸ χαρακτηριστικὸ θυσιαστικὸ - σταυρικὸ γνῶρισμα τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ φαίνεται ὅτι αὐτὸ τὸ χαρακτηριστικὸ τὸν σφράγισε. Ἄν λάβουμε ὑπόψη μας τὸ γεγονός ὅτι στὸ εὐαγγέλιον τοῦ Ἰωάννη οἰκοδομεῖται, σὺν τοῖς ἄλλοις, ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή τὸ μυστήριον τῆς Εὐχαριστίας¹⁹, πὸν κάνει παρὸν τὸ μυστήριον τοῦ Σταυροῦ καὶ

¹⁵ Ἀρ. 5,8. Ἰεζ 45,19.

¹⁶ Ρωμ. 3,25. 8,32, Α' Κορ. 5,7. Ἐξ 12, 21.

¹⁷ Ψαλμ. 45, 23.43,12.

¹⁸ Διαθ. Ἰωσήφ 19,8. Α' Ἐνώχ 90, 37

¹⁹ Βλ. περισσότερα στὸν Δ. Μαυρόπουλο, Σχόλια ... ὁ.π. σ. 14 ἐξ.

τῆς Ἀνάστασης τοῦ Κυρίου, μπορούμε νὰ διακρίνουμε ἐδῶ μιὰ πρώτη ἰσχυρὴ νύξη στὸ μυστήριο τῆς Εὐχαριστίας, τοὔτέστιν στὸ μυστήριο τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς Ἀνάστασης, προερχόμενη ἀπὸ τὸν Πρόδρομο. Ταυτόχρονα πρέπει νὰ ξέρουμε ὅτι τὸ εὐαγγέλιο τὸ ἴδιο γράφεται γιὰ νὰ οἰκοδομεῖ τὴν Ἐκκλησία²⁰, σχετικὰ μὲ τὰ δύο μυστήρια τοῦ Βαπτίσματος καὶ τῆς Εὐχαριστίας. Σὲ ὅλο δὲ τὸ εὐαγγέλιο ὑφαίνεται μὲ μοναδικὴ μεθοδικότητα τὸ μυστήριο τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς Εὐχαριστίας σὲ κάθε κεφάλαιο. Ἔτσι π.χ. θὰ ἀκολουθήσουν στὸ δεύτερο κεφάλαιο στὸν γάμο τῆς Κανᾶ, ἡ προβολὴ τοῦ οἴνου ὡς προπομποῦ τοῦ εὐχαριστιακοῦ οἴνου τοῦ ἐσπέρας τῆς Μεγάλης Πέμπτης²¹ καὶ ἡ σημείωση τοῦ Ἰωάννη «*ταύτην ἐποίησε τὴν ἀρχὴν τῶν σημείων ὁ Ἰησοῦς ἐν Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας καὶ ἐφάνερωσεν τὴν δόξαν²² αὐτοῦ ...*», ποὺ παραπέμπει στὸ Σταυρό, στὸν ὁποῖο θὰ κορυφωθεῖ ἡ δόξα αὐτή. Αὐτὴ τὴ σημείωση θὰ διαδεχθεῖ, στὸ ἴδιο κεφάλαιο τὸ λόγιο τοῦ Ἰησοῦ γιὰ τὴν ἀνάσταση τοῦ σώματός του («*λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν*»), ποὺ θὰ βαθύνει τὸ μυστήριο τοῦ Σταυροῦ, τὸ ὁποῖο συνδέεται μὲ τὸν Χριστό. Στὴ συνέχεια, στὸ κεφάλαιο 3, ὁ Ἰωάννης στὸν διάλογο τοῦ Χριστοῦ μὲ τὸν Νικόδημο, ὁ Χριστὸς θὰ θέσει τὰ θεμέλια τοῦ μυστηρίου τοῦ Βαπτίσματος²³ καὶ ταυτόχρονα θὰ μιλήσει γιὰ τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ Σταυροῦ²⁴.

Ὁ Πρωτόκλητος, λοιπόν, Ἀνδρέας ζεῖ στὸ κλίμα τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς θυσίας, ὅπως αὐτὸ προβάλλει στὴν Παλαιὰ Διαθήκη²⁵, ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή τῆς γνωριμίας του μὲ τὸν Χριστό. Ἀπὸ τὸ γεγονός τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς θυσίας του ὑπὲρ τοῦ κόσμου, ποὺ ὁ διδάσκαλός του Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς ὑπογράμμει-

²⁰ Βλ. πρόσφατα ὑπομνήματα λ.χ. Σ. Ἀγουρίδης, *Τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο* Θεσσαλονίκη 2005, π. Ἰωάννης Σκιαδαρέσης, *Ἰωάννεια ...* ὁ.π. Δ. Μαυρόπουλος, *Σχόλια στὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο*, Ἀθήνα 2017.

²¹ Ὡς γνωστὸ ἀπὸ τὸν Ἰωάννη ἀπουσιάζουν τὴν Μ. Πέμπτη οἱ ἰδρυτικοὶ τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας λόγοι τοῦ Χριστοῦ. Ὑπάρχει μόνο ὁ νιπτήρας, ποὺ εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ θέαση τοῦ μυστηρίου τῆς εὐχαριστίας. Ἡ ἄποψη ποὺ κυριαρχεῖ εἶναι ὅτι πρὸ τοῦ νιπτήρα ἤδη ὁ Ἰωάννης, μὲ ἄλλες πράξεις τοῦ Κυρίου καὶ μὲ ἄλλα λόγια του, ἔχει ἐγκαινιάσει στὸ εὐαγγέλιό του, τὸ μυστήριο τῆς εὐχαριστίας.

²² Ἰω. 2,11. Ἡ λέξις δόξα, ποὺ συναντᾶται 19 φορές στὸ εὐαγγέλιο τοῦ Ἰωάννη, δηλώνει θεοφανικό γεγονός. Δηλώνει γεγονός ποὺ φανερώνει τὸ μεγαλεῖο τῆς θεότητας καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ Χριστοῦ ὡς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἡ ὑψιστὴ ὥρα φανέρωσης τῆς θεότητας τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ ὥρα τοῦ Σταυροῦ. Τότε ἔχουμε καὶ τὴν ὥρα τοῦ δοξασμοῦ του σὲ ἀπόλυτο βαθμό.

²³ Ἰω. 3,3ἐξ.

²⁴ Ἰω. 3,13.14.

²⁵ Ὅλη ἡ Π. Διαθήκη εἶναι γεμάτη ἀπὸ προτυπώσεις τοῦ σταυροῦ. Βλ. σχετικὰ πρόσφατη ὀλοκληρωμένη μελέτη γι' αὐτὸ τὸ θέμα στὸ Σ. Σάκκος, *Ὁ Σταυρὸς στὴν Παλαιὰ Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 2005.

σε με τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ Χριστοῦ ὡς «ἀμνοῦ τοῦ Θεοῦ», ὁ Ἄνδρέας ξεκίνησε τὴ νέα του πορεία καὶ αὐτὸ ὑπηρετήσε συνεχῶς μέχρι τὸ τέλος της.

**Β) ΟΙ ΔΥΟ ΜΑΘΗΤΕΣ ΖΗΤΟΥΝ ΝΑ ΜΑΘΟΥΝ «ΠΟΥ ΜΕΝΕΙ»
Ο ΧΡΙΣΤΟΣ. ΖΗΤΟΥΝ ΤΗ ΜΟΝΙΜΗ «ΜΟΝΗΝ» ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ,
ΠΟΥ ΠΡΟΪΠΟΘΕΤΕΙ ΤΟΝ ΣΤΑΥΡΟ (ΙΩ. 1,37-41).**

Ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης παρουσιάζει, ὅπως εἶπαμε, τοὺς δύο μαθητές (τὸν Ἄνδρέα καὶ τὸν ἄλλο μὴ κατονομαζόμενο μαθητὴ, προφανῶς τὸν ἑαυτὸ του) νὰ ἀκολουθοῦν τὸν Ἰησοῦ στὸ ἄκουσμα ἀπὸ τὸν Βαπτιστὴ ὅτι εἶναι «ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ». Στὴ συνέχεια ὁ Ἰησοῦς, βλέποντάς τους νὰ τὸν ἀκολουθοῦν, τοὺς ἐρωτᾷ: «τί ζητεῖτε», (Ὅχι ποιὸν ζητεῖτε). Καὶ κείνοι τοῦ θέτουν «τὸ οὐσιῶδες»²⁶ καὶ ἀναγωγικὸ²⁷ ἐρώτημα : «ποῦ μένεις;» Ὁ δὲ Κύριος, ὑποδεικνύοντας τὴν ἀνάγκη ἐμπειρίας ἀπαντᾷ: «Ἐρχεσθε καὶ ὄψεσθε». Πῆγαν καὶ εἶδαν «ποῦ μένει»· καὶ ἔμειναν κοντὰ του ὅλη τὴν ἡμέρα ἐκείνη. Αὐτὸ εἶναι τὸ περιστατικὸ τοῦ διαλόγου τῶν πρώτων μαθητῶν καὶ τοῦ Χριστοῦ, καταγραμμένο κατ' ἀρχὰς σὲ πρῶτο ἐπίπεδο, ποῦ μᾶς ἀνάγει στὸ ποῦ ἔγινε. Νὰ προσπαθήσουμε τώρα νὰ τὸ δοῦμε ἐσωτερικότερα.

Κατ' ἀρχὰς ἐπισημαίνουμε τρία πράγματα πάνω στὴν ἐρώτηση τῶν μαθητῶν:

α) Οἱ ἀναγνώστες τοῦ περιστατικοῦ τῆς μετέπειτα ἐκκλησίας, διαβάζοντας τὸ ἐρώτημα «ποῦ μένεις;» ἐνδιαφέρονταν μᾶλλον γιὰ τὴν μόνιμη «μονήν» τοῦ διδασκάλου. Μὲ ἄλλα λόγια, ἂν σὲ πρῶτο ἐπίπεδο τὸ ἀρχικὸ «ποῦ μένεις;» σή-

²⁶ Ἐτσι χαρακτηρίζει ὁ Δ. Μαυρόπουλος τὸ ἐρώτημα καὶ σχολιάζει πετυχημένα : «Ὁλη ἡ ἱστορία τοῦ κηρύγματος τοῦ εὐαγγελίου μέχρι σήμερα εἶναι νὰ μάθουμε ποῦ μένει ὁ Χριστός, ποῦ θὰ τὸν βροῦμε. Μὴ ξεχνᾶμε ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς ἔχει ἐπισημάνει ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ δὲν προσδιορίζεται ἀπὸ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ ἀπὸ ἐσωτερικὲς ἐμπειρίες. «Οὐκ ἔρχεται ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ μετὰ παρατηρήσεως, οὐδὲ ἐροῦσιν ἰδοῦ ἄδε ἢ ἰδοῦ ἐκεῖ· ἰδοῦ γὰρ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐντὸς ἡμῶν ἐστιν» Λουκ. (17-22). Τὸ ἴδιο ἐρώτημα, «ποῦ μένεις», θὰ τὸ ἀναπτύξει στὸ Δ' Εὐαγγέλιο καὶ σὲ ἄλλα σημεία, ὅπως στὸν διάλογο τοῦ Ἰησοῦ μετὰ τὴ Σαμαρείτισσα, ἢ στὸν διάλογο μετὰ τὸν Νικόδημο. Πρόκειται πάντα γιὰ τὸ ἐρώτημα, «ποῦ θὰ σὲ βρῶ, Χριστέ μου». Στὸν τυφλὸ τὸ ἐρώτημα εἶναι «πῶς θὰ δῶ», στὸν παραλυτικὸ εἶναι «πῶς θὰ περπατήσω», στὸν νεκρὸ εἶναι «πῶς θὰ ζήσω». Παντοῦ λανθάνει ἡ ἀπάντηση τοῦ Χριστοῦ: «Ἐρχεσθε καὶ ἴδετε». Δ. Μαυρόπουλος, Σχόλια ... ὁ.π. σ. 57.

²⁷ Τὸ ἀποκαλοῦμε ἀναγωγικὸ γιὰτὶ νομίζουμε ὅτι δὲν ἀφορᾷ μόνο στὴν ἐνθαδικὴ καὶ πρόχειρη κατοικία τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ στὴ μόνιμη, τὴν πέρα τοῦ παρόντος. Στὸν τρόπο συνάντησης αὐτοῦ.

μαινε προφανώς τὸν τόπο κατοικίας, σὲ δεύτερο ἐπίπεδο, σήμαινε καὶ σημαίνει, ὅπως σημειώνει ὁ U. Schnelle²⁸, πρωτίστως ὅ,τι καὶ ἡ ῥήση τοῦ Χριστοῦ στὸ Ἰω. 14, 2. Ἐκεῖ διαβάζουμε : «*ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρὸς μου μοναὶ πολλαὶ εἰσιν · εἰ δὲ μή, εἶπον ἂν ὑμῖν ὅτι πορεύομαι ἐτοιμάσαι τόπον ὑμῖν*». Στὸν στίχο αὐτὸ γίνεται λόγος γιὰ τὴν αἰώνια «*μονήν*» τοῦ Χριστοῦ, πού γίνεται, μετὰ τὸ σταυρὸ τοῦ Χριστοῦ, ταυτόχρονα καὶ «*μονή*» τῶν ἀνθρώπων. Ἐκεῖ ἀναζητεῖται μόνιμα ὁ Χριστός. Καὶ αὐτὴ «*τὴν μονήν*» ζητοῦν προφανῶς οἱ δύο μαθητές, τὴν μετὰ τὸ σταυρὸ «*μονή*» καὶ τὸν μετὰ τὴν ἀνάσταση αἰώνιο τόπο του. Τὸν τόπο στὸν ὁποῖο ζεῖ καὶ ὑπάρχει ὁ τριαδικὸς Θεός. Πι' αὐτὴ «*τὴ μονή*», πού θὰ πορευθεῖ ὁ θεάνθρωπος πιά Χριστός μετὰ τὸ Σταυρὸ, ἐνδιαφέρονται λοιπὸν οἱ δύο μαθητές. Ἀπὸ αὐτὴ «*τὴ μονή*» θὰ ξανάλθει γιὰ νὰ παραλάβει τοὺς δικούς του. Καὶ κεῖ θὰ ὑπάρχει «*τόπος*» γιὰ ὅλους. Ἐκεῖ θὰ εἴμαστε ὅλοι. Ἐμεῖς μαζί του καὶ κείνος μαζί μας²⁹. Αὐτὸς ὁ τόπος, μᾶλλον τρόπος, δὲν προσδιορίζεται μὲ μετρήσιμες καὶ γεωγραφικὲς συντεταγμένες. Εἶναι θέμα ζωῆς καὶ ἐμπειρίας. Ὅχι παρατηρήσεων.

Στὴ συνέχεια τὸ ἐρώτημα μποροῦμε νὰ συσχετίσουμε μὲ ἀναρίθμητα χωρία τῆς Γραφῆς, ὅπου ὁ λόγος γιὰ «*τὴν μονήν*» τῆς τριαδικῆς Θεότητος καὶ μάλιστα τοῦ Χριστοῦ. Τὸ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιο καὶ κυρίως ἡ ἀρχιερατικὴ προσευχὴ τοῦ Κυρίου πληθωρικὰ κάνει λόγο³⁰ γιὰ τὴν μετενθαδικὴ «*μονή*» καὶ στέγη καὶ κατεπέκταση συστέγαση - κοινωνία Κυρίου καὶ πιστῶν. Μποροῦμε νὰ συσχετίσουμε τὸ τεθὲν ἐρώτημα π.χ. μὲ τὴν Α' Τιμ 6,16, ὅπου λέγεται ὅτι ὁ Θεὸς καὶ κατεπέκταση ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα εἶναι ὁ «*φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον*». «*Μονή*» συνεπῶς τοῦ Θεοῦ σ' αὐτὴν τὴν περίπτωσι εἶναι τὸ φῶς του. Ἄρα οἱ μαθητές στὴν πρώτη τους ἐπαφὴ μὲ τὸν Χριστὸ μπορεῖ νὰ ζήτησαν νὰ δοῦν τὸ φῶς τοῦ Θεοῦ καὶ τίς λοιπὲς ἐνέργειές του. Ἄρα, ὅπως διδάσκει ἡ Δογματικὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας μας, ζήτησαν στὶς ἐνέργειές του νὰ μετέχουν μόνιμα. **Ἔτσι θὰ λέγαμε ὅτι τὸ ἐρώτημα «*ποῦ μένεις;*» *παραπέμπει σὲ ἓνα συνεῖναι Χριστοῦ καὶ ἀνθρώπων ἐνθαδικὸ καὶ μετενθαδικό, πού ἐξασφαλίζει ζωὴ αἰώνιο.*** Αὐτὸς δὲν ἦταν καὶ ὁ πρῶτος σκοπὸς τῆς ἐκλογῆς τῶν Ἀποστόλων κατὰ τὴ Μάρκεια παράδοσι³¹; Ἐκεῖ δὲν εἶπε ὁ Χριστὸς στοὺς Ἀποστόλους ὅτι ἐκλέχτηκαν «*ἵνα ὦσιν μετ' αὐτοῦ*»;

β) Στὴν Ἰωάννεια Παράδοσι προβάλλεται ἡ ἀνάγκη τοῦ διὰ Σταυροῦ θανάτου τοῦ Μεσσία. Ἦδη ὁ τίτλος Μεσσίας (κατὰ τὴν ὀρθὴ Παλαιοδιαθηκικὴ

²⁸ Βλ. U. Schnelle, Das Evangelium nach Johannes, Leipzig 2009 σ. 63.

²⁹ Ἰω. 12,26.

³⁰ 44 φορές ἀπαντᾷ μόνο στὸν Ἰωάννη τὸ «*μένειν*» καὶ ἡ «*μονή*».

³¹ Μάρκ. 3,14.

ἀντίληψη) προσδιορίζει τὸν Χριστὸ ὡς παθητὸ καὶ ὄχι κοσμικὸ καὶ μένοντα. Ἐπὶ πλέον στὸ εὐαγγέλιο τοῦ Ἰωάννη λέγεται ὅτι ὁ θάνατός του θὰ ἔλξει τοὺς ἀνθρώπους κοντὰ του. Στὴ «μονή» του. «*Κἀγὼ ἐὰν ὑψωθῶ* (ἀνέβω στὸ σταυρὸ) *πάντας ἐλκύσω πρὸς ἐμαυτόν*»³² λέει π.χ. ὁ Χριστὸς στὸ κατὰ Ἰω. 12, 32.

Καὶ γ) τέλος τὸ εὐαγγέλιο τοῦ Ἰωάννη τονίζει ὅτι πρόγευση «*τῆς μονῆς*» αὐτῆς εἶναι «*ἡ μονή*» τῆς Εὐχαριστίας. Γιατὶ στὸ εὐαγγέλιο κυρίως τοῦ Ἰωάννη τονίζεται ἡ ἀνάγκη τῆς ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ συμμετοχῆς τῶν ἀνθρώπων στὸν θάνατο αὐτοῦ. Στὸν Ναθαναήλ λ.χ. πού κλήθηκε «*τὴν ἐπαύριον*» τῆς κλήσης Ἀνδρέου, Ἰωάννου, Πέτρου καὶ Φιλίππου, ὁ Χριστὸς δίνει τὴν ὑπόσχεση ὅτι «*μείζω*»³³ τῶν ὄσων ἔζησε κατὰ τὴν κλήση, ὄψεται. Καὶ ὄντως στὸ ἐν Κανᾶ σημεῖον, σημεῖον καθαρὰ εὐχαριστιακό, ὁ Ἰωάννης κλείνει τὴ διήγηση λέγοντας: «*Ταύτην ἐποίησεν τὴν ἀρχὴν τῶν σημείων ὁ Ἰησοῦς ἐν Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας καὶ ἐφανέρωσεν τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ*»³⁴. Ἐκτοτε ὁ Ἰησοῦς μιλάει γιὰ τὴ δόξα πού κυρίως φανερώνεται στὴ σταύρωσή του.

«*Μονή*», λοιπόν, τοῦ Χριστοῦ, Σταυρὸς καὶ Εὐχαριστία συνάπτονται τόσο στενά στὸ εὐαγγέλιο τοῦ Ἰωάννη. Αὐτὴ τὴ σύναψη ὁ Πρωτόκλητος Ἀνδρέας διακονεῖ κατὰ τρόπο ἐκπληκτικὸ σὲ ὅλες τὶς ἀνάφορές του στὴν Καινὴ Διαθήκη.

Γ. Ο ΠΡΩΤΟΚΛΗΤΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ ΛΕΓΟΝΤΑΣ ΣΤΟΝ ΑΔΕΛΦΟ ΤΟΥ ΣΙΜΩΝΑ: «ΕΥΡΗΚΑΜΕΝ ΤΟΝ ΜΕΣΣΙΑΝ» ΠΡΟΦΑΝΩΣ ΣΥΣΤΗΣΕ ΤΟΝ ΧΡΙΣΤΟ ΩΣ «ΑΜΝΟΝ ΤΟΥ ΘΕΟΥ» (ΙΩ. 1, 42-43).

Ὁ Ἀνδρέας ἐπείγεται νὰ ἀνακοινώσῃ τὸ εὔρημά του στὸν ἀδελφὸ του Σίμωνα. Καὶ ὄντως τὸ πετυχαίνει. «*Πρῶτον*», λέγει τὸ κριτικὸ κείμενο τὸν εὐρίσκει. Καὶ αὐτὸ τὸ «*πρῶτον*», ἴσως σημαίνει ὅτι πρὶν κάνει ὅτιδήποτε ἄλλο, βρῆκε τὸν Πέτρο. Τοῦ μιλάει γιὰ τὸ εὔρημά του· καὶ τὸ εὔρημά του αὐτὸ ἦταν ἤδη πόθος καὶ προσδοκία καὶ τοῦ ἴδιου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του. Ὁ Χριστὸς καλεῖται γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν Ἀνδρέα **Μεσσίας**. Στὴν Ἰωάννεια παράδοση ὁ Μεσσίας εἶναι ὁ κατεξοχὴν **παθητός**. Ἐκεῖνος πού εἶναι ἀνάγκη νὰ πάθει.

Ὁ Ἀνδρέας δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐπανελάβε πρὸς τὸν ἀδελφὸ του, καθὼς τοῦ σύστηνε τὸν Χριστό, τὸν χαρακτηρισμὸ πού ὁ Πρόδρομος χρησιμοποίησε

³² Ἰω. 12,32.

³³ Ἰω. 1,50.

³⁴ Ἰω. 2,11.

γι' αὐτόν. Δὲν ἀποκλείεται δηλ. νὰ τοῦ εἶπε «εὐρήκαμεν τὸν ἀμνὸν τοῦ Θεοῦ». Τὸ λέμε αὐτὸ διότι δὲν μεσολαβεῖ ἄλλη σκέψη, πὺν νὰ καταγράφει τὸ εὐαγγέλιο· ἄλλος λόγος τοῦ διδασκάλου Ἰωάννου πὺν νὰ τοῦ προκάλεσε ἐντύπωση. Οὔτε καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς καταγράφει τίποτε ἀπὸ τὰ πολλὰ, πὺν θὰ εἶπε ὁ Κύριος ὅλη ἐκείνη τὴν ἡμέρα πρὸς τοὺς δύο Ἀποστόλους. Ὁ ἰσχυρότερος λόγος θὰ πρέπει νὰ ἦταν αὐτὸς, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ ἐπαγγελθεὶς στὴν Παλαιὰ Διαθήκη «ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ», πὺν αἶρει τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Μόνη αὐτὴ ἡ ιδέα ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ παθητὸς Μεσσίας, θὰ πρέπει νὰ ἔπεισε τὸν Ἄνδρα καὶ τὸν εὐαγγελιστὴ Ἰωάννη.

Ὁ Ἄνδρας στὴ Συνοπτικὴ παράδοση ἀκολουθεῖ τὸν Χριστὸ ὄχι μέσῳ κάποιου λόγου τρίτου. Ὁ Χριστὸς τὸν καλεῖ ἐκεῖ καὶ αὐτὸν καὶ τοὺς ἄλλους, ἀπ' εὐθείας χωρὶς παρέμβαση κανενός. Ὁ Χριστὸς στὸν πρῶτο λόγο του ἐκεῖ ρίχνει βαρύτητα στὸ ἀποκλειστικὸ μοτίβο τῆς ἀλιείας. Θὰ ἀλιεύετε στὸ ἐξῆς ἀνθρώπους. Μιλᾷει μεταφορικά. Ξεκινώντας ἀπὸ αὐτὸ πὺν ἤξεραν καλὰ οἱ μαθητές. Στὴν Ἰωάννεια ὅμως παρεμβαίνει, μεσολαβεῖ ὁ Βαπτιστὴς. Εἶναι ἡ ὁμολογία τοῦ Βαπτιστῆ πὺν βαραίνει. Καὶ ἡ βαρύτητα εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ «ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ».

ΑΚΟΛΟΥΘΕΙ ΤΟ Β' ΜΕΡΟΣ
ΣΤΟ ΕΠΟΜΕΝΟ ΤΕΥΧΟΣ

ΛΟΪΖΟΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΚΑΙ ΚΥΠΡΙΟΙ ΑΓΩΝΙΣΤΕΣ ΤΗΣ ΕΘΝΕΓΕΡΣΙΑΣ

ΑΝΤΡΕΑ Κ. ΦΥΛΑΚΤΟΥ,
Γ. ΔΙΕΥΘΥΝΤΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ Γ΄

Η κήρυξη της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, η γενναία και αμετάκλητη απόφαση των πρώην ραγιάδων, για ελευθερία ή θάνατο και οι ηρωικές σελίδες δόξας που γράφτηκαν από τους επαναστάτες στα πεδία των μαχών ήταν φυσικό να βρουν ανταπόκριση και στο απομακρυσμένο νησί του Ελληνισμού. Η απόφαση των Ελλήνων της Κύπρου να συμβάλουν με όλα τα μέσα που είχαν στη διάθεσή τους, ακόμη και με προσφορά της ίδιας τη ζωής τους, στον αγώνα των ομοεθνών τους για Ελευθερία ή Θάνατο, φανέρωνε τον διακαή πόθο τους για βοήθεια στην αποτίναξη του τουρκικού ζυγού, ο οποίος βάραινε και τους ίδιους.

Πολλοί ήταν οι Κύπριοι που αγωνίστηκαν στο πλευρό των αδερφών τους Ελλήνων και πριν και κατά διάρκεια της Εθνεγερσίας. Ο τελικός κατάλογος όλων αυτών των μαχητών της Ελευθερίας δεν έχει ακόμη συμπληρωθεί και αποτελεί αντικείμενο έρευνας από ιστορικούς, ερευνητές και μελετητές του

εθνικού αγώνα. Αξιόλογες προσπάθειες για τον καταρτισμό του έγιναν στο παρελθόν και εξακολουθούν να γίνονται ίσαμε σήμερα.

Ένας από τους πιο σημαντικούς λόγιους, μελετητές της ιστορίας, της αρχαιολογίας, της λαογραφίας και της λογοτεχνίας της Κύπρου, του περασμένου αιώνα, ήταν ο Πάφιος **ΛΟΪΖΟΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥ** (1895-1950), ο οποίος με τη μελέτη του *ΚΥΠΡΙΟΙ ΑΓΩΝΙΣΤΑΙ*, έδωσε ισχυρή ώθηση στην έρευνα για την καταγραφή και τη σύνταξη καταλόγου των κυπρίων αγωνιστών, οι οποίοι έγραψαν λαμπρές σελίδες της ιστορίας της Κύπρου για τη συμμετοχή του νησιού στην Ελληνική Επανάσταση του 1821.

Οι πρώτες εγγραφές του, οι οποίες δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό *Πάφος*, το οποίο ο Λοΐζος Φιλίππου ίδρυσε και διεύθυνε, στην Πάφο, αναδημοσιεύτηκαν, ως τρίτο μέρος, της παραπάνω εργασίας του *ΚΥΠΡΙΟΙ ΑΓΩΝΙΣΤΑΙ*.

Προτού, ωστόσο, μας απασχολήσει το σημαντικό αυτό έργο του Λοΐζου Φιλίππου, είναι απαραίτητο να δοθούν ορισμένα βασικά στοιχεία για τη ζωή και τη δράση του σημαντικού αυτού Κύπριου λόγιου, ο οποίος έζησε και έδρασε στην Πάφο, την περίοδο της Αγγλοκρατίας.

Γεννήθηκε στην πόλη της Πάφου, στις 15 Φεβρουαρίου 1895. Πατέρας του ήταν ο Φίλιππος Χριστοδούλου, από το Πολέμι και μητέρα του η Ευγενία Λοΐζου από την Πάφο. Η καταγωγή των γονιών της μητέρας του ήταν από το χωριό Τσάδα, της επαρχίας Πάφου.

Διδάχτηκε τα πρώτα γράμματα στο δημοτικό σχολείο της γενέτειράς του και, στη συνέχεια, φοίτησε στο Ημιγυμνάσιο Πάφου (1906-1911). Μετά την αποφοίτησή του από το Ημιγυμνάσιο Πάφου, το οποίο, υστερότερα, το 1924, ονομάστηκε Ελληνικό Γυμνάσιο Πάφου, φοίτησε στο Παγκύπριο Διδασκαλείο της Λευκωσίας, το οποίο ήταν ενσωματωμένο με το Παγκύπριο Γυμνάσιο. Αποφοίτησε με άριστα, το 1913¹. Την επόμενη σχολική χρονιά, 1913-1914, εργάστηκε ως δάσκαλος στο δημοτικό σχολείο της Τσάδας.

¹ Για το Ημιγυμνάσιο και το Ελληνικό Γυμνάσιο Πάφου, βλ. Επιτροπή Εορτασμού 100 χρόνων, *Ελληνικό Γυμνάσιο – Λύκειο Α' Εθνάρχη Μακαρίου Γ'*, Λευκωσία 2008, σ. 253 και Μάγδα Κιτρομηλίδου, *Τα Ελληνικά Γράμματα στον Αλύτρωτο Ελληνισμό. Μεταξύ Μικράς Ασίας και Κύπρου*, Λευκωσία 1998, σσ. 81 κ.ε. Για τη φοίτησή του στο Παγκύπριο Διδασκαλείο, βλ. Παγκύπριο Γυμνάσιο, *Αναμνηστικόν λεύκωμα, επί τη πεντηκονταετηρίδι του Παγκυπρίου Γυμνασίου 1893-1943*, Λευκωσία 1944 σ. 11: Απόφοιτοι έτους 1913. Αναφέρεται ως Φιλίππου Λουΐζος και Α. Κ. Φυλακτού, «Λοΐζος Φιλίππου, 1895-1950», *Διακριθέντες απόφοιτοι του Παγκυπρίου Γυμνασίου, Λευκωσία 1993*, σσ. 75-80.

Η επιμέλεια, οι παιδαγωγικές γνώσεις, το αδιάπτωτό του ενδιαφέρον για παραπέρα μάθηση, οι τρόποι προσέγγισης των μαθητών του, οι διδακτικές μέθοδοί του, η κλίση του στα γράμματα εντυπωσίασαν τους εκπαιδευτικούς και εκκλησιαστικούς παράγοντες της Πάφου και, ύστερα από πρόταση του τότε Μητροπολίτη της Πάφου Ιάκωβου Αντζουλάτου (1910-1929), διορίστηκε Ελληνοδιδάσκαλος στο Ημιγυμνάσιο² (1914-1919) και στο Ελληνικό Γυμνάσιο Πάφου (1932), το οποίο υπήρξε η συνέχεια του Ημιγυμνασίου. Η ερευνητική, η πνευματική, η πολιτική και κοινωνική του δράση αρχίζει από τότε.

Μαζί με τον τότε διευθυντή του Ημιγυμνασίου Ιωάννη Χατζηγιάννου (1874-1944) ίδρυσαν στην Πάφο, το 1915, το Ελληνικό Προσκοπικό Σώμα. Μετά την αποχώρηση του Χατζηγιάννου από το Ημιγυμνάσιο, την ίδια χρονιά της ίδρυσης του Σώματος, ο Λοΐζος Φιλίππου έγινε Έφορος και Αρχηγός των Προσκόπων της Πάφου. Αξίζει να τονιστεί πως η δράση των Προσκόπων της Πάφου, στη διάρκεια της αρχηγίας του Φιλίππου, υπήρξε όχι μόνο από εκπαιδευτικής, αλλά και από εθνικής και κοινωνικής πλευράς, πολύ σημαντική και ωφέλιμη για την κοινωνία της πόλης και της επαρχίας³.

Επίσης, επισημαίνεται πως η εκπαίδευση του Φιλίππου στον Προσκοπισμό πραγματοποιείται στην Ελλάδα. Οργανικά και ιεραρχικά, οι πρόσκοποι της Πάφου ανήκουν στο Σώμα Ελλήνων Προσκόπων. Οι λόγιοι, που εκφωνούνται στη διάρκεια των διαφόρων εκδηλώσεων των Προσκόπων της Πάφου, κλείνουν πάντοτε με ζητωκραυγές υπέρ του βασιλιά των Ελλήνων, της πανελληνίας Ένωσης και, σε μερικές περιπτώσεις, υπέρ της Μεγάλης Ιδέας⁴.

Ο Λοΐζος Φιλίππου άρχισε την εθνική, πολιτική, πολιτιστική και κοινωνική του δράση, από πολύ νωρίς. Η διεξαγωγή διάφορων εθνικών εράνων, μια συνήθεια αρκετά διαδεδομένη στην εποχή του, δεν τον άφηνε ασυγκίνητο. Αντίθετα, πρωτοστατούσε στη διεξαγωγή μερικών από τους εράνους αυ-

² Για την Εκπαίδευση στην Πάφο, στην Αγγλοκρατία, βλ. Α. Κ. Φυλακτού, «Η εκπαίδευση στην Πάφο στα χρόνια της Αγγλοκρατίας», *Επιστημονική Επετηρίς της Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών*, τ. Ι' (2012) σσ. 273-306 και ανάτυπο: Λευκωσία 2012.

³ Βλ. Αρχείο Λοΐζου Φιλίππου, *Ημερολόγιο Προσκόπων Πάφου, 1915-1918*, Επιμέλεια - Παρουσίαση: Α. Κ. Φυλακτού, Λευκωσία 1992

⁴ Βλ. *Ημερολόγιο Προσκόπων Πάφου*, ό.π. και Μάγδα Μ. Κιτρομηλίδου, *Τα Ελληνικά Γράμματα στον Αλύτρωτο Ελληνισμό. Μεταξύ Μικράς Ασίας και Κύπρου*, Λευκωσία 1998, σ. 87: «Ο αγαπητός συνάδελφος κ. Λοΐζος Φιλίππου περί της ικανότητας και δραστηριότητας του οποίου πάσα μνεία θα ήτο κατωτέρα της αληθείας... Εις τον άοκνον αρχηγόν ου μόνον η σεβαστή επιτροπεία και το Ημιγυμνάσιον ημών, αλλά και άπασα η πόλις ημών οφείλει να εκφράση τας θερμοτάτας αυτής ευχαριστίας δια την θαυμασίαν αυτού δράσιν».

τούς. Έτσι, το 1917, ύστερα από έκκληση της Κυπριακής Εκκλησίας, για βοήθεια από το κοινό προς τη χειμαζόμενη Αγιοταφίτικη Αδελφότητα, που μόλις τότε είχε απελευθερωθεί, ο Φιλίππου γύρισε τα σταφιδοχώρια της Πάφου και συγκέντρωσε σημαντικό ποσό χρημάτων, για το σκοπό εκείνο⁵. Την επόμενη χρονιά, γύρισε πάλι τα περισσότερα χωριά της Επαρχίας και συγκέντρωσε χρήματα για τους σκοπούς το Ερυθρού Σταυρού⁶. Το προϊόν του εράνου εκείνου, που δεν ήταν καθόλου ευκαταφρόνητο για την εποχή του, γύρω στις οκτακόσιες λίρες, το έστειλε στον Κυβερνητέοντα στην Ελλάδα, Ε. Ρέπουλη (1863-1924), ο τότε Μητροπολίτης Πάφου Ιάκωβος (1872-1929), με την ευχή να είναι η τελευταία χρηματική αποστολή από την ξενοκρατούμενη Κύπρο⁷. Ο Φιλίππου διοργάνωσε, επίσης, εράνους για πρόσφυγες της Μικρασιατικής καταστροφής, το 1922⁸, την Ελληνική Αεροπορία, το 1928, για μια καινούρια «Έλλη», το 1940, για το Ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό, την ίδια χρονιά⁹, για τον Ελληνικό Στρατό, το 1942, για τα ορφανά του Ελληνικού Αγώνος, το 1941, για την περίθαλψη των Ελλήνων Προσφύγων, από το 1942 ως το 1946, για τον ελληνικό Ερυθρό Σταυρό (1944)¹⁰ κ.ά.

Ο μεγάλος πόθος του Ελληνισμού της Κύπρου για εθνική αποκατάσταση, αποτελούσε και για τον ίδιο ενδόμυχη επιθυμία και ήταν αυτή που τον ώθησε να αναμειχθεί ενεργά σε όλες τις ενέργειες και δράσεις, που αποσκοπούσαν στην πραγμάτωσή του. Συμμετείχε στην Παγκύπρια Εθνοσυνέλευση, στη Λευκωσία, στις 21 Οκτωβρίου του 1931, η οποία διαδήλωσε τον αναλλοίωτο πόθο του κυπριακού λαού για Ένωση και τη σταθερή απόφασή του «*όπως εμμένει αδιάλλακτος εις τον αγώνα του*». Ο Λ. Φιλίππου συμμετείχε στην Εθνοσυνέλευση αυτήν, ως Διευθυντής της εφημερίδας *Πάφος* και εκλέχθηκε μέλος της Επιτροπής για τον αγώνα της Ένωσης, στην επαρχία της Πάφου¹¹. Τα γεγονότα που ακολούθησαν, ήταν τα γνωστά «Οκτωβριανά».

Στα «Οκτωβριανά», ο Φιλίππου σκόρπισε τις προκηρύξεις, που του είχε αποστείλει ο μητροπολίτης Νικόδημος Μυλωνάς, στο πανηγύρι του Αγίου Λουκά στα Κούκλια της Πάφου. Εκφώνησε, επίσης, επιμνημόσυνη ομιλία για τους νεκρούς των «Οκτωβριανών», τον Οκτώβρη του 1931, στον καθεδρι-

⁵ Βλ. εφ. *Αιών*, Πάφου, 24 Ιαν. 1918.

⁶ Βλ. εφ. *Αιών*, 16 Ιαν. 1919: Έρανοι στα χωριά Φοίτη και Λάσα.

⁷ Βλ. εφ. *Αιών*, 20 Μαρτ. 1919.

⁸ Βλ. εφ. *Πάφος*, 20 Οκτωβρίου 1922.

⁹ Βλ. εφ. *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 28 Αυγ. 1940.

¹⁰ Βλ. εφ. *Πάφος*, 8 Ιουνίου 1944.

¹¹ Βλ. εφ. *Φωνή της Κύπρου*, 29 Οκτωβρίου 1931.

κό ναό του Αγ. Θεοδώρου. Επιπρόσθετα, υποστήριξε, ως δικηγόρος, στο Κακουργιοδικείο και Πταισματοδικείο, όλους εκείνους, οι οποίοι κατηγορήθηκαν ότι προκάλεσαν τα γεγονότα του Οκτώβρη, στην Πάφο¹².

Οι αγώνες του Φιλίππου για την ελληνική Παιδεία της Κύπρου, παίρνουν ξεχωριστή θέση μέσα στην πάλη του Ελληνισμού του νησιού μας, για τη διατήρηση της εθνικής ταυτότητάς του. Οι αγώνες του άρχισαν από την αρχή της σταδιοδρομίας του, ως εκπαιδευτικού, εντάθηκαν μετά τα «Οκτωβριανά» και τέλειωσαν με τον θάνατό του.

Ως μέλος του Ελληνικού Εκπαιδευτικού Συμβουλίου, από το 1916, ενός θεσμού που λειτούργησε στη διάρκεια της Αγγλοκρατίας, για την εξυπηρέτηση των αναγκών της εκπαίδευσης του νησιού¹³, αντιτάχθηκε έντονα την προσπάθεια των Άγγλων να αφελληνίσουν την Παιδεία της Κύπρου και να διαρρήξουν τους στενούς εκπαιδευτικούς δεσμούς της με την Ελλάδα. Παρακολουθούσε, επίσης, στενά τις πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα και διατύπωνε τις απόψεις και τις θέσεις του στην εφημερίδα του.

Το 1932, ως μέλος του Ελληνικού Εκπαιδευτικού Συμβουλίου, ο Λοΐζος Φιλίππου υποστήριξε ψήφισμα διαμαρτυρίας προς την αποικιακή Κυβέρνηση για την επέμβασή της στην Παιδεία της Κύπρου. Τον επόμενο χρόνο, μαζί με τα άλλα μέλη του Συμβουλίου, υπέβαλε υπόμνημα διαμαρτυρίας προς την Κυβέρνηση για την προσπάθειά της να υποδουλώσει την Ελληνική Παιδεία. Τα μέλη του Ελληνικού Εκπαιδευτικού Συμβουλίου, σε συνέντευξη που είχαν με τον Κυβερνήτη Σερ Ρέτζιναλντ Σταπς (1932-1933), αποδοκίμασαν τα κυβερνητικά σχέδια.

Διαμαρτυρήθηκε για τις τροποποιήσεις σε βάρος της ελληνικής ιστορίας και γεωγραφίας και για την εισαγωγή της αγγλικής γλώσσας στα δημοτικά σχολεία. Ο Φιλίππου δεν περιορίστηκε μόνο στις προσπάθειές του για την υπεράσπιση της ελληνικής εκπαίδευσης. Με δική του εισήγηση στο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο καθιερώθηκε σύνταξη για τους δασκάλους και η δημοτική στα δημοτικά σχολεία¹⁴. Εισηγήθηκε, επίσης, την καθιέρωση της υποχρεωτι-

¹² Για τα «Οκτωβριανά» στην Πάφο, βλ. Π. Μ. Κιτρομηλίδη, «Το Χρονικό Π. Πασχαλίδη για τα Οκτωβριανά στην Πάφο», *Κυπριακαί Σπουδαί*, τ. ΛΕ', 1971, σσ. 196-198 και 198-200. Ι.Π. Τσικνοπούλου, *Ιστορία της Εκκλησίας Πάφου*, Λευκωσία, 1971, σσ. 104-109, Μάγδα Κιτρομηλίδου, ό.π., σ. 191: «προσεφώνησεν εν συγκινήσει καταθέσας στέφανον ο κ. Λοΐζος Φιλίππου και είπεν ολίγας λέξεις».

¹³ Βλ. εφ. *Πατρίς*, 2 Φεβρ. 1916.

¹⁴ Βλ. εφ. *Χρόνος*, 4 Μαΐου, 1939.

κής εκπαίδευσης και τη δημιουργία σχολικών βιβλιοθηκών¹⁵. Έγραψε, ακόμη, το σχολικό βιβλίο *Ιστορίες για παιδιά*, (1935), το οποίο εγκρίθηκε για τις σχολικές βιβλιοθήκες της Κύπρου.

Στη διάρκεια της «Παλμεροκρατίας» (1933-1939)¹⁶, ο Λ. Φιλίππου αγωνίστηκε για τα δίκαια του κυπριακού Ελληνισμού. Επανελλημμένα, ζήτησε μαζί με άλλους Εκπαιδευτικούς Συμβούλους την πλήρη αποκατάσταση των εκπαιδευτικών δικαιωμάτων των Ελλήνων της Κύπρου. Τα σχετικά υπομνήματα, με το επίμονο αυτό αίτημα, υπέβαλε ο ίδιος προς τον Κυβερνήτη Σερ Ρίτμοντ Πάλμερ, το 1935. Συνέταξε επίσης, υπόμνημα με το ίδιο αίτημα, προς τον Άγγλο Κυβερνήτη Σερ Ουίλλιαμ Ντένις Μπάτερσιλλ (1939-1941), το 1939. Όλες αυτές οι προσπάθειες το Φιλίππου προσέκρουαν στην επίμονη άρνηση των αγγλικών αρχών. Όταν οι Άγγλοι αρνούσαν οποιαδήποτε αλλαγή στο πρόγραμμα των δημοτικών σχολείων, ο Φιλίππου, μαζί με τον Γυμνασιάρχη του Παγκυπρίου Γυμνασίου Κωνσταντίνο Σπυριδάκη (1903-1976), τον εκπαιδευτικό σύμβουλο Αμμοχώστου Π. Αντωνίου και τον εκπαιδευτικό σύμβουλο Κυρήνειας Σάββα Χρίστη (1887-1973), υπέβαλαν παραίτηση από το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο. Ο Λ. Φιλίππου, προτού παραιτηθεί, είχε εισηγηθεί την εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στα σχολεία, την ίδρυση σχολικών βιβλιοθηκών και μαθητικών συσσιτίων, την παροχή σύνταξης στους δασκάλους, την εφαρμογή της υποχρεωτικής εκπαίδευσης στην Κύπρο, τη συγγραφή αναγνωστικών και βοηθητικών βιβλίων και την τοπική αυτοδιοίκηση των σχολείων.

Σημαντική και πολύπλευρη υπήρξε η προσφορά του Φιλίππου προς το μοναδικό Γυμνάσιο της γενέτειράς του. Το ζωηρό ενδιαφέρον του προς το σχολείο αυτό, δεν σταμάτησε σε καμιά περίοδο της πολύπλευρης δράσης και δραστηριότητάς του. Ως σχολικός έφορος¹⁷, υποστήριξε, το 1936, την κλασική μορφή του, υποβάλλοντας και σχετικό υπόμνημα, μαζί με τον Γυμνασιάρχη Πασχάλη Πασχαλίδη (1884-1943), στη σχολική εφορεία της Πάφου¹⁸.

¹⁵ Βλ. εφ. *Ελευθερία*, 27 Οκτωβρ. 1945.

¹⁶ Βλ. Π. Σ. Μαχλουζαρίδης, *Κύπρος 1940-1960, Ημερολόγιο εξελίξεων*, Λευκωσία 1985, σσ. 130, 145, 526 και Κ. Σοφοκλέους, *Πάλη για την Ελευθερία*, τ. 1, Λευκωσία 2003, σσ. 119-151.

¹⁷ «Αι νέαι Σχολικάι Επιτροπαί», εφ. *Χρόνος*, 6 Ιαν. 1936.

σ. 237: «Η εφορεία παρέπεμψε το ζήτημα εις υποεπιτροπειάν εκ των Π. Πασχαλίδου και Λοΐζου Φιλίππου, προς μελέτην και υποβολήν απόψεων. Ούτοι δι' εκθέσεως ενθέρμως υπεστήριξαν την λειτουργίαν του Γυμνασίου υπό την κλασικήν του μορφήν. Κατόπιν της εκθέσεως ταύτης η Εφορεία απεφάσισεν όπως εξακολουθήση η λειτουργία του Γυμνασίου εις το μέλλον με την κλασικήν μορφήν καίτοι η Κυβέρνησις περιέκοψεν την μέχρι τότε διδομένην επιχορήγησιν...».

¹⁸ Βλ., επίσης, εφ. *Πάφος*, 9 Απριλ. 1936.

Διατέλεσε δημοτικός σύμβουλος και μέλος της σχολικής επιτροπείας Κτήματος, μέλος της Θρονικής Επιτροπής Πάφου από το 1926, Πρόεδρος του «Συλλόγου των Νέων», από το 1918¹⁹, Γραμματέας της Λέσχης «Ευσέβεια», της αρχαιότερης Λέσχης της Πάφου²⁰, στην οποία διοργανώνονταν διαλέξεις, μέλος της Επιτροπής για την ανέγερση του Παρθεναγωγείου «Δημήτριον»²¹. Ήταν, επίσης, ο ιδρυτής και παρέμεινε Πρόεδρος της, ως το τέλος της ζωής του, της Επιτροπής για τη δημιουργία «Πασχαλιδείου Βιβλιοθήκης», η οποία δημιουργήθηκε μετά τον θάνατο του Γυμνασιάρχη Πασχάλη Πασχαλίδη (1943). Το 1937 υπέβαλε παραίτηση από σχολικός έφορος, σε ένδειξη διαμαρτυρίας, για τα μέτρα πού έπαιρνε η αποικιακή κυβέρνηση εναντίον της ελληνικής παιδείας.

Θα μπορούσε κάποιος να υποθέσει, πως η πλούσια εθνική, κοινωνική, εκπαιδευτική, πολιτιστική, δημοσιογραφική, φιλανθρωπική δράση, όπως, επίσης, και η σχετικά σύντομη διάρκεια της ζωής του, δεν θα του έδιναν χρονικά περιθώρια, για συγγραφή επιστημονικών μελετών. Ωστόσο, ο Λοΐζος Φιλίππου μελέτησε, ερευνήσε και συνέγραψε σημαντικά επιστημονικά έργα και δημοσίευσε σοβαρές μελέτες και αξιόλογα άρθρα, που αναφέρονται στην ιστορία, στη θρησκεία, στον πολιτισμό, στη λαογραφία, στη λογοτεχνία, στην αρχαιολογία της Κύπρου. Η φήμη του ερευνητή και μελετητή του νησιού μας ξεπέρασε τα σύνορα της Κύπρου και της Ελλάδας. Συνεργάστηκε με τα πιο αξιόλογα λογοτεχνικά και επιστημονικά περιοδικά της Κύπρου και της Ελλάδας. Ενδεικτικά μπορούν να αναφερθούν τα περιοδικά: *Λαογραφία, Επιθεώρησις, Νέα Εστία, Κυπριακά Χρονικά, Κυπριακά Γράμματα, Απόστολος Βαρνάβας, Κυπριακαί Σπουδαί, Επιθεώρησις, Πάφος* κ. ά.

Από τις μεγάλες επιστημονικές μελέτες του, που διακρίνονται για την ακρίβεια και την ιστορική τους τεκμηρίωση, ξεχωρίζουν τρεις: *Τα Ελληνικά Γράμματα εν Κύπρω κατά την περίοδον της Τουρκοκρατίας (1571-1878), Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας*, και *Κύπριοι Αγωνισταί*, για την οποία γίνεται λόγος παρακάτω. Αξιόλογες είναι, επίσης, οι καταγραφές του στο *Ημερολόγιο Προσκόπων Πάφου (1915-1918)*.

Η πρώτη του μελέτη βραβεύτηκε με το πρώτο βραβείο στον φιλολογοι-

¹⁹ Βλ. εφ. *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 10 Μαρτίου 1926.

²⁰ Για τις λέσχες και τους συλλόγους της Πάφου, βλ. Α. Κ. Φυλακτού, «Πάφος», στον συλλογικό τόμο *Εν χορδαίς και οργάνοις. Διασκέδαση και ψυχαγωγία στην Κύπρο, από την αρχαιότητα μέχρι την ανεξαρτησία*, Λευκωσία 2008, σ.415-450.

²¹ Βλ. εφ. *Νέον Έθνος*, 1 Οκτωβρίου 1927.

κό διαγωνισμό του Αρχιεπισκόπου Κύπρου Κυρίλλου Γ' (1859-1933), του από Κυρηνείας. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός πως το βραβείο απονεμήθηκε στον Φιλίππου, την 4^η Μαΐου του 1924, στη διάρκεια των ΙΕ' Παγκύπριων Αγώνων, στη Λάρνακα. Οι αθλοθέτες ήθελαν με τον συμβολισμό αυτόν να δείξουν πως οι πνευματικοί αγώνες συσχετίζονται με τους αθλητικούς. Η κριτική επιτροπή του διαγωνίσματος εκείνου, απαρτιζόταν από τον Μητροπολίτη Κιτίου Νικόδημο Μυλωνά, τον δικηγόρο και λόγιο της Λευκωσίας Γεώργιο Μαρκίδη (1882-1970) και τον σημαντικό ελλαδίτη φιλόλογο Ιωάννη Συκουτρή (1901-1937). Ο τελευταίος δίδασκε, τότε, στο Ιεροδιδασκαλείο της Λάρνακας²². Το δίτομο αυτό σημαντικό έργο του Λοΐζου Φιλίππου εκδόθηκε στη Λευκωσία, το 1930. Ευμενείς κριτικές για τη μελέτη αυτήν του Λ. Φιλίππου έγραψαν ο Κωνσταντίνος Άμαντος (1874-1960)²³ και άλλοι.

Η δεύτερη μελέτη του Λοΐζου Φιλίππου, *Η Εκκλησία της Κύπρου επί Τουρκοκρατίας*, βραβεύτηκε με πρώτο βραβείο στον έκτακτο φιλολογικό διαγωνισμό του Αρχιεπισκόπου Κύπρου Κυρίλλου Γ', του από Κυρηνείας, το 1928. Το έργο αυτό του Λοΐζου Φιλίππου, το οποίο παρέμενε ανέκδοτο, εκδόθηκε από τον γράφοντα, το 1975, στη σειρά της *Κυπριολογικής Βιβλιοθήκης* του Θ. Παπαδόπουλου²⁴.

Η εφημερίδα *Χρόνος*, έγραψε, στις 11 Μαΐου 1928, για «το φιλολογικό διαγώνισμα του Αρχιεπισκόπου»:

Κατά τους εν Λάρνακι τελευταίους Παγκυπρίους αγώνας το φιλολογικόν έπαθλον του Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου του Γ' απενεμήθη εξίσου προς τους εκ Πάφου κ. κ. Λοΐζον Φιλίππου δικηγόρον και Ιερώνυμον Περισιτιάνην, πρωτοκολλητήν, λαβόντες έκαστος εξίσου το χρηματικόν έπαθλον των λ. 20. Το θέμα ήτο «Η δράσις της Εκκλησίας Κύπρου επί Τουρκοκρατίας». Και τα δύο εκρίθη-

²² Για τον Συκουτρή, βλ. Α. Κ. Φυλακτού, «Ο Συκουτρής στην Πάφο», περ. *Νέα Εποχή*, τεύχος 311, χειμώνας 2011-2012, σσ.4-22.

²³ Βλ. περ. *Ελληνικά* (1931), σ. 549 και εφημ. «Πάφος», 3/7/1931, ο Ν. Α. στο περ. *Νέα Εστία*, τεύχ. 117, σ. 1171, Νοέμβρ. 1931 και άλλοι, όπως στο περ. *Journal of Hellenic Studies*, τόμ. 51, τεύχ. 1 (1931), στο περ. *Νέα Σιών*, τόμ. ΚΕ', 1930 κ. ά. Η εφ. *Πάφος*, έγραψε στο φύλλο της, της 8^{ης} Μαΐου 1924: Θέμα χρήζον γνώσεων πολλών ιστορικών, αυτοπαρατηρήσεως, και ακριβείας. Περιήλθε πλείστα όσα χωρία των επαρχιών, ανεδίφησεν όλας τας εν Κύπρω βιβλιοθήκας επικοινωνήσεν δι' αλληλογραφίας με πολλούς διδασκάλους χάριν του σκοπού του και συνέγραψε την υπέροχον του πνευματικόν πανδαισίαν.

²⁴ Βλ. Λοΐζου Φιλίππου, *Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας*, Λευκωσία 1975. Πρόλογος: Θ. Παπαδόπουλος. Επιμέλεια έκδοσης, βιογραφικό και βιβλιογραφικό σημείωμα από τον Α. Κ. Φυλακτού.

σαν εξίσου υπό της εν Αθήναις κριτικής επιτροπής αποτελουμένης εκ των κ.κ. Σίμου Μενάνδρου, Χαρ. Παπαϊωάννου και Χρ. Παντελίδου.

Την τρίτη μελέτη του, *Κύπριοι Αγωνισταί*, που αναφέρεται στους Κυπρίους που πολέμησαν στην Ελληνική Επανάσταση του 1821, δεν πρόλαβε να την εκδώσει ο ίδιος ο Λοΐζος Φιλίππου, λόγω της εκδημίας του.

Υπήρξε, επίσης, ιδρυτής του φιλολογικού περιοδικού *Πάφος* (1935-1950). Επαινετικό σημείωμα για τα δεκάχρονα της φιλολογικής *Πάφου*, έγραψε στο περιοδικό *Νέα Εστία*, ο λογοτέχνης Πέτρος Χάρης²⁵. Ο ίδιος ο Λοΐζος Φιλίππου δημοσίευσε στο περιοδικό αυτό, πέραν των 150 πρωτότυπων μελετών (μερικές από τις οποίες είναι και πολυσέλιδες), άρθρων, βιβλιοκρισιών και σχολίων²⁶. Το περιοδικό έδωσε αξιόλογα αφιερώματα στο Δημοτικιστικό Κίνημα (1940), στον Κωστή Παλαμά (1936), στον Δημήτρη Λιπέρτη (1936), στον Παύλο Βαλδασερίδη (1937), στην κυπριακή λαογραφία (1939).

Ο Λ. Φιλίππου, εκτός από τις έρευνες και τις μελέτες του για την Ιστορία, τη Λαογραφία και την Αρχαιολογία της Πάφου και της Κύπρου, γενικότερα, βοήθησε και τις διάφορες αρχαιολογικές αποστολές που διενεργούσαν ανασκαφές στην περιοχή της Κάτω Πάφου, στον χώρο όπου στα ελληνιστικά και στα ρωμαϊκά χρόνια, άκμασε η αρχαία Πάφος. Επίσης, ενδιαφέρθηκε και εργάστηκε πολύ για την ίδρυση και τη λειτουργία Αρχαιολογικού Μουσείου στην Πάφο, το οποίο τελικά λειτούργησε το 1936. Ήταν ο πρώτος επίτιμος έφορος του Μουσείου Πάφου. Ίδρυσε, επίσης, στη Γεροσκήπου Μουσείο Λαϊκής Τέχνης, το πρώτο στην Κύπρο. Το Μουσείο στεγάστηκε στο παλιό Βρετανικό Προξενείο της Γεροσκήπου, το οποίο κτίστηκε από τον Επτανήσιο Ανδρέα Ζυμπουλάκη, τον 18^ο αιώνα.

Το 1938 εκλέχθηκε μέλος της «Εταιρείας προς προαγωγή των ελληνικών σπουδών της Αγγλίας» και, το 1939, μέλος της «Εταιρείας προς διάσωσιν Βυζαντινών Μνημείων». Αυτό το τελευταίο, δεν ήταν καθόλου τυχαίο. Όταν το 1931, επισκέφτηκε τον τόπο μας ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών,

²⁵ Βλ. περ. *Νέα Εστία*, 1945, τ. 38^{ος}, σ. 734.

²⁶ Βλ. Ανδρέας Μ. Λοής, «Ευρετήριο του περιοδικού *Πάφος*», *Φιλολογική Κύπρος*, 6 (1965) 171-214. Γενικά, για το περιοδικό, βλ. Λ. Παπαλεοντίου, *Κυπριακά λογοτεχνικά περιοδικά στα χρόνια της αγγλοκρατίας*, Λευκωσία 2001 και Λ. Παπαλεοντίου, *Κυπριακά περιοδικά (1903-1958)*. Αναλυτική βιβλιογραφία και παρουσίαση. Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 99-126, Γ. Κεχαγιόγλου - Λ. Παπαλεοντίου, *Ιστορία της νεότερης Κυπριακής λογοτεχνίας*, Λευκωσία 2010, σ. 291, Ν. Παναγιώτου, «Τα κυπριακά περιοδικά κατά τη διάρκεια της αγγλοκρατίας», στο *Μελετήματα, γ'*, Λευκωσία 2018, σ.92. Ανατύπωση του περιοδικού, από τις εκδόσεις «Αιχμή», το 2005.

Βυζαντινολόγος Γεώργιος Α. Σωτηρίου (1880-1965), για να μελετήσει τα βυζαντινά μνημεία της Κύπρου, σε υπόμνημα που υπέβαλε στον Αρχιεπίσκοπο Κύπρου Κύριλλο Γ' (1916-1933), εισηγήθηκε την ίδρυση από την Αρχιεπισκοπή «Γραφείου Αναστηλώσεως και Συντηρήσεως Βυζαντινών Μνημείων Κύπρου». Ο Λοΐζος Φιλίππου ήταν ένα από τα ονόματα, τα οποία ο Σωτηρίου εισηγήθηκε για να απαρτίσουν μέλη της επιτροπής του Γραφείου αυτού.

Ο Λ. Φιλίππου διατέλεσε μέλος του Δ. Σ. της «Εταιρείας Κυπριακών Σπουδών», η οποία του ανέθεσε τη συγγραφή μελέτης με θέμα: *Η Παιδεία εν Κύπρω*, στα ελληνικά και στα αγγλικά²⁷. Επίσης, η Επιτροπεία του Ελληνισμού του Λονδίνου, με πρόεδρο τον Αρχιεπίσκοπο Θυατείρων του ανέθεσε τη συγγραφή μελέτης (1943) στα αγγλικά, για την εκπολιτιστική δράση του Ελληνισμού στα νεότερα χρόνια.

Υποστήριξε, ως γενικός αντιπρόσωπος Πάφου, την εκλογή του Λεοντίου, το 1947, ως Αρχιεπισκόπου Κύπρου. Η γενική εκτίμηση του λαού της Πάφου και, ιδιαίτερα, της καλούμενης «Λεοντιακής παράταξης», προς τον Λοΐζο Φιλίππου, συνέβαλε αποφασιστικά στην εκλογή του ως γενικού αντιπροσώπου της Πάφου. Μετά την εκλογή Λεοντίου στον αρχιεπισκοπικό θρόνο, ο Λοΐζος Φιλίππου στράφηκε προς τον Μακάριο Κυκκώτη, τον μετέπειτα Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Γ' (1913-1977), για τον θρόνο της Μητρόπολης Πάφου. Γνώριζε καλά τις επιδόσεις του Μακαρίου στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, όπως, επίσης, τη φιλομάθεια και τον εξαιρετο χαρακτήρα του, από πληροφορίες που έπαιρνε από καθηγητές της Θεολογίας του Πανεπιστημίου της Αθήνας, με τους οποίους βρισκόταν σε επικοινωνία και συνεργασία. Γνώριζε, επίσης, τους γονείς του Μακαρίου. Ο Μακάριος συνδεόταν με τον Λεόντιο και εξαιτίας του γεγονότος ότι ο τελευταίος, ως Μητροπολίτης Πάφου, είχε χειροτονήσει τον Μακάριο σε διάκονο, το 1938. Ο Λοΐζος Φιλίππου υποστήριξε την υποψηφιότητα του Μακαρίου για τη Μητρόπολη Πάφου, με ομιλίες, με επισκέψεις σε χωριά της Πάφου και με άρθρα στην εβδομαδιαία εφημερίδα του. Τα γενικά αποτελέσματα των ειδικών αντιπροσώπων αποτέλεσαν νίκη των υποστηρικτών του Μακαρίου. Ωστόσο, λόγω του αιφνίδιου θανάτου του Λεόντιου, 37 μέρες μετά την εκλογή του ως Αρχιεπισκόπου, η εκλογή γενικών αντιπροσώπων αναβλήθηκε και, υστερότερα, η υποψηφιότητα Μακαρίου μεταφέρθηκε από την Πάφο στη μητροπολιτική περιφέρεια Κιτίου²⁸.

²⁷ Βλ. Αφιέρωμα στη μνήμη Λοΐζου Φιλίππου των *Κυπριακών Σπουδών*, τόμ. ΜΗ', 1984.

²⁸ Βλ. Α. Κ. Φυλακτού, «Η πρώτη λαϊκή εντολή. Μακάριος και Λοΐζος Φιλίππου», εφ. *Ο Φιλελεύθερος*, 3 Αυγ. 1984.

Τον Λοΐζο Φιλίππου, που έφυγε από τη ζωή, στις 17 Αυγούστου 1950, στην ηλικία των 55 χρόνων, ύστερα από μακρόχρονη και οδυνηρή ασθένεια, στην ακμή της δράσης του, τον πένθησε όχι μόνο η κοινωνία της Πάφου, αλλά και η Κύπρος ολόκληρη. Η εφημ. Χρόνος, της Λεμεσού, στην έκδοσή της της 19^{ης} Αυγούστου 1950, έδωσε μια περιληπτική, αλλά ολοκληρωμένη, εικόνα του Λοΐζου Φιλίππου. Έγραψε, ανάμεσα στα άλλα και τα ακόλουθα:

Ο εκλιπών εκλεκτός Κύπριος υπήρξε μία εξαιρετική φυσιογνωμία μεταξύ του επιστημονικού και πνευματικού μας κόσμου, έδρασε όσον ολίγοι τόσο ως πνευματικός άνθρωπος όσον και ως κοινωνικός αναμορφωτής εις την γείτονα Πάφον και εις την νήσον ολόκληρην. Δικηγόρος το επάγγελμα, δεν παρέλιπε εντούτοις να ασχολείται εις ειδικάς μελέτας, αι δε πραγματεΐαι του, κυρίως επί ιστορικών αρχαιολογικών και λαογραφικών θεμάτων, υπήρξαν μοναδικαί και εκρίθησαν ευμενέστατα υπό επιστημόνων κύρους τόσο εις το εξωτερικόν όσον και εις Κύπρον... Ακούραστος εις καθοδηγητικήν και κοινωνικήν δράσιν... επρωτοστάτησε εις την ίδρυσιν πνευματικών και αθλητικών σωματείων και ανεμίχθη εις την πολιτικήν και κοινωνικήν ζωήν του τόπου μας, διακριθείς πάντοτε δια την σύνεσιν, την τιμιότητα και την ειλικρίνειάν του και τον θερμόν ζήλον του να ίδη εξυψούμενον το πνευματικόν και κοινωνικόν επίπεδον των συμπατριωτών του.

Ωστόσο, πριν από τη σύνταξη της μελέτης του **Κύπριοι αγωνισταί**, την οποία δεν χάρηκε να δει τυπωμένη, και για την οποία γίνεται λόγος παρακάτω, ο Φιλίππου δημοσίευσε στο περιοδικό *Πάφος*, (1935-1947) το οποίο εξέδιδε ο ίδιος στη γενέτειρά του, σε τρεις συνέχειες, στα τεύχη 6-7 (σσ. 102-103), 8-9 (σσ. 135-137) και 10-12 (σσ. 164-166), του 1942, κατάλογο Κυπρίων Αγωνιστών, τον οποίο συνέταξε το 1942. Τον κατάλογο αυτόν τον κατάρτησε, έχοντας ως πηγή του τα Αρχεία του Ελληνικού Προξενείου στην Κύπρο, όπως ο ίδιος σημειώνει στο πρώτο μέρος της δημοσίευσής του αυτής (σ.102):

Τες παρακάτω εγγραφές τες πήραμε από το Μητρώον του Ελληνικού Προξενείου της Κύπρου, του έτους 1866 με την άδειαν του εντίμου Προξένου της Ελλάδος κ. Σ. Μαυροκέφαλου. Αναφέρονται σε Κυπρίους που πήρανε μέρος στον αγώνα της Ελληνικής Ανεξαρτησίας και υπηρετήσανε στην Ελλάδα κατά την επαναστατική ή μετεπανάστατική περίοδο... Πρέπει να τονίσουμε πως ο κατάλογός μας δεν αντιπροσωπεύει παρά μονάχα μικρό μέρος των Κυπρίων αγωνιστών. Άλλοι σκοτώθηκαν στον αγώνα. Άλλοι πεθάνανε μεταξύ του 1861-1866. Άλλοι εγκατασταθήκανε στην Ελλάδα και άλλοι ζήτησαν να γίνουν Έλληνες υπήκοοι.

Η μελέτη του Πάφιου αυτού ερευνητή, **Κύπριοι αγωνισταί**, η οποία αποτελεί ακόμη και σήμερα, αρκετές δεκαετίες μετά τη δημοσίευσή της, σημαντική

πηγή για τους Κύπριους αγωνιστές της ελληνικής Επανάστασης του '21, περιλαμβάνει, στο πρώτο μέρος της, ανέκδοτα έγγραφα, τα οποία διασώθηκαν στο «Αρχείο Αγώνος», της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδας, και σχετίζονται, κυρίως, με αιτήσεις αγωνιστών ή των κληρονόμων τους, για αμοιβή των υπηρεσιών τους, όπως, επίσης, και έγγραφα που σχετίζονται με τον ήρωα Χαράλαμπο Μάλη, μετέπειτα πρώτο Γραμματέα των Υπουργείων Θρησκείας και Δικαιοσύνης. Στο δεύτερο μέρος της περιλαμβάνει την αναδημοσίευση τμήματος του Μητρώου του Ελληνικού Προξενείου της Κύπρου, για το οποίο έγινε λόγος παραπάνω, και, στο τρίτο μέρος της, συνοπτικές πληροφορίες για τους Κύπριους αγωνιστές, «ειλημμένας εκ διαφόρων άλλων πηγών».

Για τη συγκέντρωση και τη δημοσίευση του υλικού του πρώτου μέρους της εργασίας του, ο Λοΐζος Φιλίππου έπρεπε να μελετήσει έγγραφα τα οποία,

όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, φυλάσσονταν στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος. Ο αριθμός των εγγράφων αυτών, τα οποία φυλάσσονταν σε 25000 φακέλους, από τους οποίους έπρεπε να επισημάνει και να καταγράψει τους Κύπριους αγωνιστές. Την αντιγραφή των σχετικών εγγράφων, όπως ομολογεί στον Πρόλογό του (σ. η΄):

Επιχειρήσαμε κατά την τελευταίαν τρίμηνον εις τας Αθήνας διαμονήν μου.

Ο Φιλίππου επισκέφθηκε την Αθήνα, το 1950, για λόγους υγείας. Η επίμονη και επίπονη εργασία του, στα υπόγεια της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος, ενδεχομένως να επιδείνωσε την κατάσταση της ήδη βεβαρημένης κατάστασης της υγείας του. Εγκατέλειψε τα γήινα, μερικές μέρες μετά τη συγγραφή του «Προλόγου» των *Κυπρίων Αγωνιστών*.

Στην καταληκτική παράγραφο του Προλόγου του αυτού (σ. η΄), ο οποίος γράφτηκε τον Ιούλιο του 1950, ο Φιλίππου τονίζει τα ακόλουθα:

Φρονούμεν, όμως αδιατάκτως, ότι αποτελεί βασικήν πηγήν δια περαιτέρω ερεύνας, και εν πάση περιπτώσει προσθέτει μερικός τιμημέναις σελίδας εις την ένδοξον ιστορίαν της πατρίδος μας, της οποίας το περίλαμπρον στέμμα στολίζουν ήδη αι δάφναι ηρωικών αγωνιστών της ελευθερίας, οι πλείστοι των οποίων, αν μη όλοι, παρέμειναν μέχρι σήμερον άγνωστοι.

Η συγκέντρωση μαρτυριών για τη δράση των Κυπρίων αγωνιστών υπήρξε για τον Λοΐζο Φιλίππου, έργο δυσχερές και αρκετά επίμοχθο. Ωστόσο, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε πως με την εργασία του αυτήν ο Φιλίππου έριξε αρκετό φως στην έρευνα για τη συμμετοχή των Κυπρίων εθελοντών αγωνιστών στον αγώνα του Ελληνισμού, ο οποίος άρχισε το 1821, για απελευθέρωση από τον τουρκικό ζυγό.

Προσπάθεια του Φιλίππου, με τη δύσκολη αυτήν έρευνά του, ήταν να αποδείξει, για μια ακόμη φορά, την ελληνικότητα της Κύπρου με την προβολή της συμμετοχή των Κυπρίων στην Εθνεγερσία. Το γεγονός ότι οι Κύπριοι αγωνιστές της Ελευθερίας της Ελλάδας προέρχονταν, σύμφωνα με τη μελέτη του, από όλες τις περιοχές του νησιού, από χωριά και από πόλεις, από τα βουνά και από τις πεδιάδες και από όλα τα στρώματα του κυπριακού Ελληνισμού, οι πλείστοι των οποίων δεν γνώριζαν γράμματα, φανέρωνε, την ομόθυμη λαϊκή συμμετοχή στην προσπάθεια για την αποτίναξη του τυραννικού ζυγού της οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Φανέρωνε, ακόμη, με τη συμμετοχή όλων αυτών των αγωνιστών της

ελευθερίας της Ελλάδας, και την επιθυμία του Κυπριακού Ελληνισμού, ιδιαίτερα την περίοδο εκείνη, για την ενσωμάτωση του νησιού στον εθνικό κορμό. Οι Κύπριοι αγωνιστές της ελευθερίας της Ελλάδας δεν υστέρησαν σε προσφορά από κανένα άλλο μέρος της Ελλάδας, το οποίο στέναζε κάτω από τον ανυπόφορο τουρκικό ζυγό. Αυτό, εξάλλου, τονίζει και στον Πρόλογο (σ. ζ') του βιβλίου του:

Η συμβολή των Κυπρίων ηρώων εις τον αγώνα της ανεξαρτησίας δεν απεδείκνυε μόνον, ότι η Κύπρος δεν έπαυσε να γεννά τέκνα εμπνεόμενα από τα υψηλότερα και ευγενέστερα ιδανικά του ανθρώπου, την αγάπη προς την ελευθερίαν και την πατρίδα, αλλά ταυτοχρόνως και την Ελληνικότητά της, η οποία τελευταίως για λόγους πολιτικής σκοπιμότητος ημφισβητήθη. Αλλά ποία καλύτερη μαρτυρία δύναται να υπάρξη δια την απόδειξιν της εθνικότητός της από το πλήθος των Κυπρίων ηρώων, οι οποίοι παρ' όλας τας αντιξόους περιστάσεις και τους αμέτρους κινδύνους έσπευσαν να θυσιάσουν τα πάντα δια την απελευθέρωσιν του Ελληνικού Έθνους;

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο Λοΐζος Φιλίππου δεν αξιώθηκε να δει τη μελέτη του *Κύπριοι Αγωνισταί* τυπωμένη. Άφησε την τελευταία του πνοή στις 17 Αυγούστου του 1950, λίγες μόνο μέρες μετά τη συγγραφή του Προλόγου του (Ιούλιος 1950). Την έκδοση της μελέτης αυτής²⁹ ανέλαβε, με δαπάνες της, η Ιερά Αρχιεπισκοπή Κύπρου, το 1953, με πρωτοβουλία του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ'.

Με τη μελέτη του αυτή συνέβαλε ουσιαστικά στην έρευνα και στη μελέτη πτυχών της Ελληνικής Επανάστασης, οι οποίες παρέμεναν άγνωστες όχι μόνο στο ευρύ κοινό, αλλά και σε μελετητές της ένδοξης εκείνης περιόδου του Ελληνικού Έθνους. Ωστόσο, όπως και ο ίδιος παραδέχεται στον Πρόλογο του βιβλίου του (σ. η'), η έρευνα για την προσφορά των Κυπρίων αγωνιστών στην Ελληνική Επανάσταση δεν σταματά ως εδώ. Η μελέτη του αυτή, όπως ο ίδιος

²⁹ Όπως ήταν αναμενόμενο, λάθη και αβλεψίες δεν απουσιάζουν από το βιβλίο, μιας και ο συγγραφέας της μελέτης αυτής δεν είχε δει το τελικό κείμενό του, προτού το βιβλίο εκτυπωθεί. Ορθά επισημαίνει το γεγονός αυτό ο ακαταπόνητος Κύπριος ερευνητής Κ. Κοκκινόφτας, στη μελέτη του, *Κύπρος και 1821*, Λευκωσία 2021, σσ. 279-304: «Ωστόσο, το γεγονός ότι η έκδοση πραγματοποιήθηκε ύστερα από τον θάνατο του Λοΐζου και χωρίς να έχει πλέον ο ίδιος την τελική εποπτεία της συνέτεινε, ώστε να τυπωθεί με λάθη και αβλεψίες». Το γεγονός αυτό είχε, επίσης, επισημανθεί και από άλλο σημαντικό Κύπριο ερευνητή: Βλ. Γ. Γεωργής, «Η κυπριακή συμμετοχή στην Επανάσταση του 1821. Πηγές και βιβλιογραφικές αναφορές», στον τόμο: *Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος (έκδ.), Ιστοριογραφία και πηγές για την ερμηνεία του 1821. Πρακτικά Α' Συνεδρίου*, Αθήνα 2013, σ. 199.

υπογραμμίζει, στην καταληκτική παράγραφο του παραπάνω Πρόλογού του,

...αποτελεί βασικήν πηγήν δια περαιτέρω ερεύνας και εν πάση περιπτώσει προσθέτει μερικάς τιμημένας σελίδας εις την ένδοξον ιστορίαν της πατρίδος μας, της οποίας το περίλαμπρον στέμμα στολίζουν ήδη αι δάφναι ηρωικών αγωνιστών της ελευθερίας, οι πλείστοι των οποίων, αν μη όλοι, παρέμειναν μέχρι σήμερον άγνωστοι.

Στα χρόνια που κύλησαν μετά τη δημοσίευση της μελέτης του Λοΐζου Φιλίππου *Κύπριοι αγωνισταί*, οι έρευνες και οι μελέτες που είδαν το φως της δημοσιότητας, σηκώνουν σιγά – σιγά τον πέπλο της σιγής, που κάλυπτε την περίοδο εκείνη της κυπριακής ιστορίας, και αποκαλύπτουν το ανεκτίμητο μερίδιο της προσφοράς του κυπριακού Ελληνισμού στην Επανάσταση του 1821³⁰.

³⁰ Ο ακόλουθος κατάλογος άρθρων, ερευνών και μελετών είναι, μόνον, ενδεικτικός:

Θ. Βαγενάς, *Χρονικά της Κύπρου. Αγώνες των Κυπρίων για την ελευθερία*, Αθήνα 1954, Άγγελος Παπακώστας, «Η συμβολή της Κύπρου εις την Επανάσταση του εικοσιένα», *Νέα Εστία*, Σεπτ. 1955, τεύχη 676-677.

Ε.Γ. Πρωτοψάλτης, *Η Κύπρος εις τον αγώνα του 1821*, Αθήνα, 1971

Γ. Ν. Χατζηκωστής, *Έπος και μαρτύριο*, Λευκωσία 1995, σ. 112.

Γ.Ν. Χατζηκωστής, *Αρχαίον Ροδίωνος Π. Γεωργιάδου*, τ. Γ', Λευκωσία 2008.

Γιάννης Σπανός, *Οι Κύπριοι εθελοντές στους εθνικούς αγώνες. Οι Κύπριοι στην επανάσταση του 1821*, Ιωνικές Εκδόσεις, 2008.

Π. Παπαπολυβίου, «Κύπριοι εθελοντές στην επανάσταση του 1821», *Πολίτης – Χρονικό*, τεύχ. 57, 22/03/2009 .

Γ. Γιωργής, *Η συμβολή της Κύπρου στην Επανάσταση του 1821*, Λευκωσία, 2010.

Α. Μάλης, «Χαράλαμπος Μάλης», *Επιστημονική Επετηρίς Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών*, 11(2014)355-373.

Κ. Κοκκινόφτας, «Οι Κύπριοι αγωνιστές στον απελευθερωτικό Αγώνα του 1821», στον τόμο: Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος (εκδ.), *Πολεμικές συγκρούσεις και τόποι καθαγιασμού του απελευθερωτικού Αγώνος κατά την Επανάσταση του 1821. Πρακτικά Στ' Συνεδρίου*, Αθήνα 2018, σ. 331-344 [= *Απόστολος Βαρνάβας* 80 (2019) 333-346].

Τ. Χατζηναστασιού, «Κύπριοι αγωνιστές του 1821», στον τόμο: Υπουργείου Άμυνας (εκδ.), *200 χρόνια από την Ελληνική Επανάσταση. Η συμβολή των Ελλήνων της Κύπρου*, Λευκωσία, 2021, σσ. 28-33.

Π. Παπαπολυβίου, *200 χρόνια από την Ελληνική Επανάσταση του 1821. Το τίμημα και η συμβολή της Κύπρου, Ο Φιλελεύθερος* (εκδ.), τεύχ. 2, σσ. 11-37, Λευκωσία 2021.

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1821 ΚΑΙ ΣΤΟΥΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΥΣ ΠΟΛΕΜΟΥΣ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ*

ΠΕΤΡΟΥ ΠΑΠΑΠΟΥΛΥΒΙΟΥ,
ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗ ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΥΠΡΟΥ

Η επετειακή συγκυρία των 200 χρόνων από την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης μας δίνει την ευκαιρία επανεξέτασης και ανασκόπησης πτυχών και παραμέτρων του μεγαλύτερου γεγονότος της ιστορίας του Νέου Ελληνισμού.

Το 1821 οδήγησε, μέσα από συλλογικές και ατομικές πράξεις αυταπάρνησης, θυσιών και ηρωισμού, αλλά και αντιπαραθέσεις και εσωτερικές συγκρούσεις που έφτασαν αρκετές φορές και στην εμφύλια ρήξη, στη δημιουργία του πρώτου ανεξάρτητου ελληνικού κράτους. Η δημιουργία της *Νέας Ελλάδος* αποτέλεσε τον θεμέλιο λίθο για τις μεγάλες προσδοκίες των πληθυσμών της Βαλκανικής και της Ανατολικής Μεσογείου: τόσο των Ελλήνων, για ένταξη στο νεοσύστατο κράτος (βασιλείο από το 1832) όσο και των υπόλοιπων υπόδουλων λαών για ανεξαρτησία και αποτίναξη της οθωμανικής δεσποτείας. Από αυτή την άποψη, η σάλπιγγα της ελευθερίας, που ακούστηκε στις νότιες ελληνικές χώρες και στη Μολδοβλαχία το 1821, υπήρξε ο κινητήριος μοχλός

---

* Η ΠΙΟ ΠΑΝΩ ΔΙΑΛΕΞΗ ΕΓΙΝΕ ΣΤΟ ΜΕΓΑ ΣΥΝΟΔΙΚΟ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗΣ ΚΥΠΡΟΥ, ΣΤΙΣ 11 ΙΟΥΝΙΟΥ 2021 ΣΤΗΝ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΩΝ ΑΘΗΝΩΝ κ.κ. ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ ΚΑΙ ΚΥΠΡΟΥ κ.κ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΜΕΣΑ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΩΝ ΕΟΡΤΑΣΜΩΝ ΤΩΝ ΔΙΑΚΟΣΙΩΝ ΕΤΩΝ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΜΑΣ ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΓΚΑΙΝΙΩΝ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΚΑΘΕΔΡΙΚΟΥ ΝΑΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΒΑΡΝΑΒΑ.

της προόδου και της κατάκτησης των βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων των καταπιεσμένων ραγιαδών: της ισότητας, της δικαιοσύνης και της εθνικής ανεξαρτησίας.

Για την Κύπρο, τα δραματικά γεγονότα του καλοκαιριού του 1821 και το αίμα που χύθηκε στις σφαγές, αποδεικνύουν, εκτός των άλλων, ότι η μεγαλόνησος στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας είχε διατηρήσει αναλλοίωτο τον ελληνικό της χαρακτήρα. Είχε προηγηθεί, ως πρώτη κυπριακή συνεισφορά στους αγώνες ελευθερίας του νεότερου Ελληνισμού, ο θάνατος στο Βελιγράδι, το 1798, του Λευκωσιάτη συνεργάτη του Ρήγα Βελεστινλή, Ιωάννη Καρατζά.

Αν και η Κύπρος δεν ανήκε στις περιοχές όπου προγραμματιζόταν εξέγερση την άνοιξη του 1821, η «Φιλική Εταιρεία» υπολόγιζε σε οικονομική βοήθεια από το νησί, αναγνωρίζοντας ότι οι γεωγραφικές συνθήκες απαγόρευαν κάθε προσπάθεια για ένοπλη δράση. Οι υπαινιγμοί στο «**Σχέδιον Γενικόν**» των Φιλικών, που καταστρώθηκε στο Ισμαήλιο της Βεσσαραβίας, τον Οκτώβριο του 1820, ήταν σαφείς για τις υποσχέσεις του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού προς τη «Φιλική Εταιρεία», αλλά δείχνουν επίγνωση και των τοπικών ιδιαιτεροτήτων, καθώς το 15^ο άρθρο (από τα 23) του «Σχεδίου», ήταν αφιερωμένο στην Κύπρο με ρητή αναφορά στον Κυπριανό, που «υπεσχέθη να συνεισφέρει χρήματα ή τροφάς, όσας δυνηθή» αλλά και «να σκεφθή, πώς να διαφυλάξη το ποιμνιόν του από τους κατοίκους εκεί εχθρούς».

Η κυπριακή συμβολή στην Ελληνική Επανάσταση διακρίνεται σε δύο άξονες: στα δραματικά γεγονότα των σφαγών της 9^{ης} Ιουλίου 1821 και στη συμμετοχή Κυπρίων αγωνιστών στον Αγώνα της Παλιγγενεσίας, στη στεριά και στη θάλασσα, από τον Φεβρουάριο και τον Μάρτιο του 1821, στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες και στον Μοριά, μέχρι τη μάχη της Πέτρας, τον Σεπτέμβριο του 1829.

Κορυφαίο γεγονός του κυπριακού 1821 αποτέλεσαν οι εκτελέσεις της 9^{ης} Ιουλίου 1821, με τον απαγχονισμό του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού και τον αποκεφαλισμό των Μητροπολιτών Πάφου, Κιτίου και Κυρηνείας στην πλατεία Σαραγίου στη Λευκωσία. Ο μαρτυρικός θάνατος του Κυπριανού επιβεβαίωσε και σε συμβολικό επίπεδο **τον εθναρχικό ρόλο της κυπριακής Εκκλησίας**. Σύμφωνα με τον θρύλο και τα περιηγητικά κείμενα της εποχής, στον Αρχιεπίσκοπο προτάθηκε την τελευταία στιγμή να διαφύγει ή να αρνηθεί την πίστη του, αλλά απάντησε ότι θα παρέμενε για να μοιραστεί την τύχη του ποιμνίου του. Η πέννα του μεγάλου διαλεκτικού ποιητή Βασίλη Μιχαηλίδη έβαλε στο στόμα του Κυπριανού τους γνωστούς στίχους οι οποίοι, ιδιαίτερα στις δεκαε-

τίες των έντονων αλυτρωτικών αγώνων που ακολούθησαν, πέρασαν στο συλλογικό υποσυνείδητο των Ελλήνων της Κύπρου ως μια ελπιδοφόρα απάντηση εσχατολογικής υφής και παραμυθίας.

Τις επόμενες ημέρες του Ιουλίου 1821 ακολούθησαν οι σφαγές των υπόλοιπων προγραφέντων (και όχι μόνο) κληρικών και προκρίτων, εμπόρων και κτηματιών των πόλεων και των κυριότερων κωμοπόλεων του νησιού. Οι μαζικές εκτελέσεις συμπληρώθηκαν από τις λεηλασίες και τις δημεύσεις - ιδιοποιήσεις των περιουσιών των φονευθέντων. Αρκετά μέλη οικογενειών επιφανών Κυπρίων κατάφεραν να γλυτώσουν τον θάνατο και διέφυγαν στο εξωτερικό, κυρίως στην Ιταλία, βρίσκοντας πρώτα καταφύγιο στα Προξενεία της Λάρνακας και της Λεμεσού. Άλλοι εξισλαμίστηκαν, για να επιστρέψουν - οι περισσότεροι - στο πατρώο θρήσκευμα, μετά την καταιγίδα.

Το κεφάλαιο της υλικής συνδρομής προς τους επαναστάτες στην Ελλάδα, συνδέεται άμεσα με τη στηριζόμενη σε ισχυρή παράδοση επίσκεψη του Κωνσταντίνου Κανάρη στην Κύπρο, κατά την επιστροφή του από τα αιγυπτιακά παράλια. Σύμφωνα με την πιο γνωστή εκδοχή, το πλοίο του ελλιμενίστηκε σε χωριό κοντά στην Αμμόχωστο και στον όρμο της Ασπρόβρυσης, στις ακτές της Λαπήθου. Στο επόμενο διάστημα, μέχρι και το 1830, καταγράφονται δεκάδες εμφανίσεις και επιδρομές πλοίων των επαναστατών κυρίως από την Ύδρα, τις Σπέτσες και τα Ψαρά, στις κυπριακές ακτές. Πιο σημαντικό επεισόδιο υπήρξε η απόβαση, τον Μάρτιο του 1826, των Νικόλαου Κριεζιώτη, Βάσσου Μαυροβουνιώτη και Χατζημιχάλη Νταλιάνη, οι οποίοι ύστερα από μάχη με τους Τούρκους νοτίως της Αμμοχώστου, παρέλαβαν τρόφιμα και νερό, προβαίνοντας σε εκτεταμένες λεηλασίες. Ηγούνταν σώματος 800, τουλάχιστον, στρατιωτών, που επέβαιναν δώδεκα σπετσιωτικών πλοίων, στα πλαίσια της αμφιλεγόμενης εκστρατείας στον Λίβανο.

Το σύνολο των Κυπρίων αγωνιστών του 1821 παραμένει άγνωστο, καθώς δεν έχει ολοκληρωθεί η εξαντλητική μελέτη των αρχειακών πηγών. Οι μετριότεροι υπολογισμοί τους καταμετρούν σε τέσσερις έως έξι εκατοντάδες. Ο αριθμός τους είναι δύσκολο να υπολογιστεί επακριβώς, εξαιτίας της καταγραφής των ονομάτων τους συνήθως με το τοπικό Κύπριος, Κυπραίος, ή Κυπριώτης. Κύπριοι αγωνιστές εντοπίζονται σε διάφορες μάχες και περιόδους της επανάστασης: Στο Μεσολόγγι, στην Πελοπόννησο, από την εποχή της πολιορκίας της Τριπολιτσάς, στην Ιόνιο Φάλαγγα του 1826, στην πολιορκία των Αθηνών, στην Κρήτη, σε ναυτικές επιχειρήσεις, ενώ η άτυπη ηγεσία των Κυπρίων αγωνιστών εγκαταστάθηκε στο Ναύπλιο. Ανάμεσα τους ξεχωρίζουν οι ανώτεροι

κληρικοί: Τον μητροπολίτη Νικομηδείας Αθανάσιο Καρύδη, από τη Λάρνακα, συμμαρτυρήσαντα με τον πατριάρχη Γρηγόριο Ε΄, στην Κωνσταντινούπολη. Ακολούθησε στον μαρτυρικό θάνατο ο Δημητσάνης Φιλόθεος Χατζής, που πέθανε φυλακισμένος των Οθωμανών στην Τριπολιτσά λίγες μέρες πριν από την άλωση της πόλης. Ένας άλλος Κύπριος ιεράρχης υπήρξε, τύποις τουλάχιστον, προκάτοχος του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών, στην προγενέστερη επισκοπή του, την των Θηβών. Ο Αγαθάγγελος Μυριανθούσης, από το Μηλικούρι, ένα μικρό χωριό κοντά στην ιστορική Μονή του Κύκκου, εξελέγη μητροπολίτης Αγκύρας, το 1823 και τον Σεπτέμβριο του 1826 προβιβάστηκε σε Θηβών. Όταν όμως έφτασε στην επαναστατημένη Ελλάδα διαπίστωσε ότι ζούσε ο κανονικός μητροπολίτης Θηβών Παΐσιος. Παρέμεινε σχολάζων για μεγάλο διάστημα, συνδέθηκε στενά με τον Δημήτριο Υψηλάντη, στα τελευταία στάδια της Επανάστασης, πολέμησε μαζί του, και επί Καποδίστρια τοποθετήθηκε τοποτηρητής για μια τετραετία στη μητρόπολη Παλαιών Πατρών. Επί Όθωνος τοποθετήθηκε στη Μητρόπολη Λοκρίδος και υπήρξε συνοδικός για πολλά χρόνια, μέχρι τον θάνατό του, το 1852, κρατώντας αμείωτο μέχρι σήμερα το ενδιαφέρον των ιστορικών για τον περιπετειώδη βίο του.

Από τους εκατοντάδες Κυπρίους αγωνιστές του 1821 κατά την άποψή μου τη σημαντικότερη παρουσία είχε ο **Χαράλαμπος Μάλης**, σχεδόν άγνωστος σήμερα, από τη Λάρνακα, δάσκαλος στην Κωνσταντινούπολη, που μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία από τον Παπαφλέσσα και κατήλθε στην Πελοπόννησο μαζί του, στα τέλη του 1820 οργανώνοντας την Επανάσταση. Στέλεχος της πρώτης διοικητικής μηχανής στην ελεύθερη Ελλάδα, μετά την Α΄ Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου, όταν συστάθηκε η Προσωρινή διοίκηση, διορίστηκε τον Μάρτιο του 1822 γενικός γραμματέας του «Μινιστερίου της Θρησκείας», σε ένα από τα συσταθέντα «υπουργεία», κατά την περίοδο 1822-1823, ασκώντας παράλληλα και τα καθήκοντα του γραμματέως στο αντίστοιχο «Μινιστέριον του Δικαίου», από τον Απρίλιο του 1822. «Μινίστρος» και στα δύο υπουργεία ήταν ο επίσκοπος Ανδρούσης Ιωσήφ. Η προσφορά του στην Επανάσταση ήταν ανυπολόγιστη και για αρκετά χρόνια (1824-1828) προσπάθησε και για την απελευθέρωση της Κύπρου.

Η κάθε περίπτωση Κύπριου αγωνιστή, βεβαίως, είναι ξεχωριστή και συνδέεται με πλήθος άλλων «ιστοριών», γνωστών ή καταδικασμένων να μείνουν στη λήθη. Ο Θεοχάρης Χατζηηλία, γιος θανατωθέντος πρόκριτου της Λαπήθου από τον Τούρκο διοικητή Κουτσιούκ Μεχμέτ τον Ιούλιο 1821, ήταν πατέρας του στρατιωτικού Λεωνίδα Λαπαθιώτη, υπουργού Στρατιωτικών στο κίνη-

μα του Γουδί, του οποίου ο μοναχογιός ήταν ο αυτόχειρας ποιητής Ναπολέων Λαπαθιώτης, από τις πιο αισθαντικές λογοτεχνικές φωνές του Μεσοπολέμου. **Ο Μιχάλης Κυπραίος**, πολεμιστής υπό τον Μακρυγιάννη, «**καλός και γενναίος πατριώτης**», κατά τον Ρουμελιώτη οπλαρχηγό, ανδραγάθησε στο Νεόκαστρο, αλλά σκοτώθηκε στη μάχη των Μύλων του Άργους. Ο Λαρνακέας Αντώνιος Ιακώβου Λοΐζος πολέμησε υπό τον Φαβιέρο και τραυματίστηκε στη μάχη της Ακρόπολης των Αθηνών, δημιουργώντας οικογενειακή εθελοντική παράδοση. Την συνέχισαν ο γιος του, Σώζων Λοΐζου, πολεμιστής στην Κρητική Επανάσταση του 1866-1869 και ο εγγονός του, Χριστόδουλος Σώζος, Δήμαρχος Λεμεσού, που άφησε την τελευταία του πνοή πολεμώντας στο Μπιζάνι, στις 6 Δεκεμβρίου του 1912, στον Α΄ Βαλκανικό πόλεμο. Μαζί με αυτούς εκατοντάδες άλλοι, επώνυμοι και αφανείς. Η πλειοψηφία τους εγκαταστάθηκε μόνιμα στην Ελλάδα μετά το νικηφόρο τέλος της Επανάστασης.

Θα κλείσω την ενότητα για τη συμβολή της Κύπρου στο 1821 με την υπόμνηση, χρήσιμη τόσο στους Νεοέλληνες όσο και στους «Νεοκύπριους», ότι η Ελληνική Επανάσταση δεν ήταν έργο ή υπόθεση της σημερινής Ελλάδας ή των κατοίκων του ελληνικού κράτους που ιδρύθηκε το 1830. **Ήταν η εθνική επανάσταση όλων των Ελλήνων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, και βεβαίως και των Κυπρίων.** Τιμώντας δηλαδή τη συμμετοχή των Ελλήνων της Κύπρου στο 1821 τιμούμε και τη μεγάλη συμβολή των Ελλήνων της Μικράς Ασίας, της Ανατολικής Θράκης, της Κωνσταντινουπόλεως, της Ανατολής, των περιοχών που δεν εντάχθηκαν στο ελληνικό κράτος και με τραγικό τρόπο, πριν από έναν περίπου αιώνα, είδαν τους κατοίκους τους να εκδιώκονται από τις αιωνόβιες πατρογονικές τους εστίες.

Προς το τέλος της επανάστασης, η διακυβέρνηση του Ιωάννη Καποδίστρια συνδέθηκε στενά με τις ρίζες του Κυπριακού. Στις αρχές Οκτωβρίου 1827, από το Παρίσι, πριν την απρόσμενη και καθοριστική ναυμαχία του Ναυαρίνου, ο Καποδίστριας είχε ορίσει ως εξής τα όρια της Ελλάδος, απαντώντας στα ερωτήματα της βρετανικής κυβέρνησης:

Το Ελληνικόν έθνος σύγκειται εκ των ανθρώπων οίτινες από αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως δεν έπαυσαν ομολογούντες την ορθόδοξον πίστιν, και την γλώσσαν των πατέρων αυτών λαλούντες, και διέμειναν υπό την πνευματικήν ή κοσμικήν δικαιοδοσίαν της εκκλησίας των, όπου ποτέ της Τουρκίας και αν κατοικώσι. (...)

Τα όρια της Ελλάδος από τεσσάρων μεν αιώνων διεγράφησαν υπό δικαιο-

μάτων, τα οποία ούτε ο χρόνος, ούτε οι πολύμορφοι συμφοραί, ούτε η δορυκτική, ουδέποτε ίσχυσαν να παραγράψωσι, διεγράφησαν δε από του 1821 διά του αίματος του χυθέντος εις τας σφαγάς των Κυδωνιών, της Κύπρου, της Χίου, της Κρήτης, των Ψαρών, του Μεσολογγίου, και εις τας πολυαρίθμους ναυμαχίας τε και πεζομαχίας εν αις εδοξάσθη το γενναίον τούτο έθνος.

Ο Καποδίστριας ιχνογράφησε, ουσιαστικά, με επιχειρήματα, τη «Μεγάλη Ιδέα». Και ήταν ο πρώτος, και για πολλές δεκαετίες ο μόνος Έλληνας ηγέτης, που περιέλαβε σαφέστατα την Κύπρο ανάμεσα στα διεκδικούμενα όρια του ελληνικού κράτους. Ήταν επόμενο η άφιξη του στην Αίγινα και στο Ναύπλιο, τον Ιανουάριο του 1828, να εξάψει τις προσδοκίες και στους υπόδουλους Έλληνες της Κύπρου. Τις εξέφρασαν με έκκλησή τους στον Κυβερνήτη Καποδίστρια, τον Αύγουστο του 1828, ο Αρχιεπίσκοπος Πανάρετος, και οι Μητροπολίτες και Πρόκριτοι του νησιού. Παρουσίασαν την κατάσταση στην Κύπρο με μελανά χρώματα, εξαιτίας της «παντελούς στερήσεως όλων γενικώς των φυσικών δικαιωμάτων της τιμής, της ουσίας και της υπάρξεως του ανθρώπου». Κατέγραψαν την αγωνία τους ότι αντί «να αράξωμεν εις τον ελληνικόν κόλπον, κινδυνεύομεν εις ναυάγιον τρομερόν χάσαντες τον πολύτιμον καιρόν» και τον ikέτευσαν να τους βοηθήσει. Όπως του έγραφαν, «έχεις φίλους και βοηθούς τας κραταιάς και χριστιανικάς της Ευρώπης Δυνάμεις· και έχεις τον φωτισμόν του Θεού να εξευρίσκησιν πόρον εις τα άπορα». Ας φανταστούμε την τραγική θέση του Καποδίστρια όταν λάμβανε παρόμοιες αιτήσεις αλλά και την απογοήτευση των υπομνηματογράφων για την μη εκπλήρωση των ελπίδων τους...

Στα πρώτα μεταπελευθερωτικά χρόνια η κυπριακή παρουσία ήταν αισθητή στην ελεύθερη Ελλάδα, αν και σχεδόν πάντοτε σε δεύτερους ρόλους. Αρκετοί Κύπριοι εντοπίζονται στην εκκλησιαστική ιεραρχία, τον στρατό και τη χωροφυλακή, τη δημόσια και τη διπλωματική υπηρεσία και την εκπαίδευση, κατά το 1830-1900. Στο δημοφιλές θεατρικό έργο *Βαβυλωνία* του Δημήτριου Βυζάντιου, που εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1836, ένας από τους κεντρικούς ήρωες είναι ο *Κύπριος*. Βασικό του γλωσσικό χαρακτηριστικό το τελικό ν, ενώ για πρώτη φορά στη νεότερη ελληνική λογοτεχνία καταγράφεται ως στερεότυπο κυπριακό σήμα κατατεθέν **το χαλλούμιν**. Στην εκπαίδευση, στο Κεντρικό Σχολείο της Αίγινας κατά το 1830-1834 φοίτησαν μόλις επτά Κύπριοι μαθητές. Ήταν, μαζί με τα Δωδεκάνησα, η χαμηλότερη εκπροσώπηση Ελλήνων από περιοχές εκτός συνόρων του νέου κράτους. Σε αντίστοιχα χαμηλά επίπεδα παρέμεινε από το 1837 μέχρι και το 1894, όταν γράφτηκαν οι πρώτοι

απόφοιτοι του Παγκυπρίου Γυμνασίου, και ο αριθμός των Κυπρίων φοιτητών στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Παρά την ύπαρξη στην Κύπρο της ισχυρής αυτοκέφαλής Ορθόδοξης Εκκλησίας, η κυπριακή υπανάπτυξη και υστέρηση συνεχίστηκε σε όλη τη διάρκεια της ύστερης Τουρκοκρατίας. Το πρώτο τυπογραφείο εγκαταστάθηκε στην Κύπρο μόλις το καλοκαίρι του 1878, όταν εκδόθηκε και η πρώτη εφημερίδα. Αντίστοιχα, το πρώτο πλήρες σχολείο Μέσης Παιδείας, το Γυμνάσιο Λευκωσίας (**ΠΑΓΚΥΠΡΙΟΝ**) λειτούργησε το 1893, χάρη στη γενναία οικονομική συνδρομή των Κυπρίων της Αιγύπτου.

Η αιφνίδια έλευση στην Κύπρο των Βρετανών, το 1878, 14 έτη ύστερα από το «επτανησιακό προηγούμενο» του 1864, θεωρήθηκε από την κυπριακή αλυτρωτική ρητορική ως το προοίμιο της «απόδοσης» του νησιού στην Ελλάδα. Τα πληθυσμιακά δεδομένα ήταν, εξάλλου, ξεκάθαρα αν και ισχνά για μια «μεγαλόνησο»: Από τους 186.173 κατοίκους της πρώτης βρετανικής απογραφής του 1881, το 24.4% ήταν Μουσουλμάνοι / Τούρκοι, το 73.9% ήταν Έλληνες Ορθόδοξοι και οι υπόλοιποι (1.6%) άλλου θρησκευματος, ενώ στις επόμενες δεκαετίες τα αντίστοιχα ποσοστά σταθεροποιήθηκαν στο 18% - 80%.

Οι Βρετανοί ήρθαν, τελικώς, σε σύγκρουση με τους Έλληνες Κυπρίους, στα «**Οκτωβριανά**» του 1931, στην πολύχρονη δικτατορία της «**Παλμεροκρατίας**», που ακολούθησε, όταν έθεσαν υπό απηνή διωγμό την Εκκλησία της Κύπρου, η οποία έμεινε με έναν επίσκοπο για 13 ολόκληρα χρόνια και χωρίς αρχιεπίσκοπο για 14 έτη, και στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα της ΕΟΚΑ, το 1955-1959.

Η σύγκρουση με την Αποικιοκρατία ήταν αποτέλεσμα και του γεγονότος ότι από τις αρχές του 20ού αιώνα η βρετανική κυβέρνηση αμφισβήτησε ή χλεύασε τους κυπριακούς ενωτικούς πόθους ενώ η τοπική διοίκηση επιχείρησε να αφελληνίσει τους κατοίκους, να τους κάνει άβουλους υπηκόους της Αυτοκρατορίας, χωρίς εθνική συνείδηση και ταυτότητα. Αποτελεί τραγική ειρωνεία, σήμερα, δεκαετίες μετά τη δύση της αποικιοκρατίας, να αναπαράγεται στην Κύπρο και στην Ελλάδα ο κυρίαρχος αποικιακός λόγος σε μελέτες για την ιστορία της αποικιακής Κύπρου, χωρίς να λαμβάνεται καν υπόψη ο κομβικός ρόλος της ιδεολογικής διαπάλης μεταξύ των αποικιοκρατών και των αποικιοκρατουμένων, ιδιαιτέρως στην περίοδο 1931-1960, στα θέματα πολιτισμικής και εθνικής ταυτότητας, «εκπολιτισμού» και «πολιτικής διαπαιδαγώγησης», «(αν)ικανότητας αυτοκυβερνήσεως» και, κυρίως, αμφισβήτησης της ελληνικότητας της πλειοψηφίας των κατοίκων.

Ως προς το κεφάλαιο του εθελοντισμού, μετά το 1830, η παρουσία Κυπρίων εθελοντών στις επαναστατικές κινητοποιήσεις του αλύτρωτου Ελληνισμού και στις εποχικές πολεμικές εξάψεις του νεοσύστατου ελληνικού κράτους ήταν συνεχής και αδιάλειπτη. Έλληνες Κύπριοι πήραν μέρος στις επαναστάσεις της Ηπείρου και της Θεσσαλίας του 1854 και του 1878, στις Κρητικές επαναστάσεις, στις επιστρατεύσεις του 1880 και του 1886. Με την καθεστωτική αλλαγή του 1878 η εκδήλωση της αλληλεγγύης και συμπαράστασης προς τη Μητρόπολη γινόταν πλέον ευκολότερα, όχι όμως απρόσκοπτα. Οι Βρετανοί προσπάθησαν να αποτρέψουν τη μαζική στρατολόγηση των Κυπρίων στον ελληνικό στρατό, ιδιαίτερα στα 1896, 1912, 1920-1922 και το 1940. Όμως οι αναχωρήσεις των εθελοντών ήταν δύσκολο να ανακοπούν. Η κατατάξη εθελοντών ήταν μια ακόμη απόδειξη της κυπριακής συμπαράταξης προς τη «μητέρα πατρίδα και τους υπόδουλους αδελφούς» αλλά, κυρίως, αποτελούσε μια ηχηρή έκφραση του ενωτικού αγώνα των κατοίκων της μεγαλονήσου, προκαλώντας τη δυσφορία των αξιωματούχων της τοπικής κυβέρνησης.

Σταθμοί για το κυπριακό ενωτικό κίνημα και τις σχέσεις με την Αθήνα ήταν η συμμετοχή 1000 Κυπρίων εθελοντών στον Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, η μεγάλη «Κυπριακή Έκθεσις» του 1901 στο Ζάππειο, στην ελληνική πρωτεύουσα, το ενδιαφέρον και οι σχέσεις με την Κύπρο κορυφαίων διανοούμενων του «εθνικού κέντρου», όπως ο Κωστής Παλαμάς, ο Νικόλαος Πολίτης, ο Σπυρίδων Λάμπρος, ο Γιάννης Ψυχάρης, ο θάνατος σε μάχη στο Μπιζάνι, τον Δεκέμβριο του 1912, του Δημάρχου Λεμεσού, πρώην βουλευτή και κορυφαίου πολιτευτή της εποχής του, Χριστόδουλου Σώζου, και η πνευματική ακτινοβολία των κυπριακών εκπαιδευτηρίων, όπου δίδαξαν οι Κωνσταντίνος Άμαντος, Ιωάννης Συκουτρής, Βασίλειος Τατάκης, και άλλοι. Στη δεκαετία του 1950, με την κορύφωση του ενωτικού κυπριακού αγώνα, το ενωτικό δημοψήφισμα, την εκλογή του Μακαρίου του Γ' και τον αγώνα της ΕΟΚΑ, η Εκκλησία της Ελλάδος είχε ηγετικό ρόλο στη συμπαράσταση προς τους Κυπρίους. Ήταν τότε, που η Ελλάδα εξερχόταν καθημαγμένη και ρημαγμένη από την πολλαπλώς τραυματική δεκαετία του 1940 και η Κύπρος οδήγησε στην ψυχική επανένωση του έθνους, έβγαλε τους Έλληνες στους δρόμους για να διαμαρτυρηθούν για τις θανατικές καταδίκες του Καραολή και του Δημητρίου, τους έστειλε στις εκκλησίες για να κάνουν παρακλήσεις για να σωθούν οι ζωές τους ή να νιώσουν εθνική περηφάνεια για τον Αυξεντίου, τον Μάτση και τους άλλους ήρωες του αγώνα της ΕΟΚΑ.

Παράλληλα, σ' ένα άλλο μεγάλο κεφάλαιο της διαχρονικής κυπριακής

αλληλεγγύης προς την Ελλάδα, γίνονταν παγκύπριοι έρανοι για ενίσχυση του ελληνικού στρατού. Οι Έλληνες Κύπριοι σε κάθε πολεμικό ή διπλωματικό επεισόδιο με ελληνική εμπλοκή διοργάνωναν «εθνικούς εράνους» και προσπαθούσαν να αποστείλουν εθελοντές. Έρανοι, όμως, διεξάγονταν και σε κάθε θεομηνία που έπληττε τον υπόλοιπο Ελληνισμό (ελεύθερο ή υπόδουλο) και πάντα καταβάλλονταν μεγάλες προσπάθειες για την αποστολή ευπρόσωπων χρηματικών εισφορών, παρά τη δραματική οικονομική κατάσταση του αγροτικού πληθυσμού και τις ανάλογες καταστροφές που μαστίζαν την Κύπρο.

Η κορύφωση των κυπριακών εθνικών εράνων σημειώθηκε τις ημέρες που ακολούθησαν την 28^η Οκτωβρίου 1940, όταν συγκεντρώθηκε ένα σεβαστό χρηματικό ποσό και εκατοντάδες κιβώτια με τρόφιμα και είδη ρουχισμού, ενώ δεκάδες χιλιάδες Κύπριοι, άνδρες και γυναίκες, μέσα σε κλίμα έντονης συγκινησιακής φόρτισης και ενθουσιασμού πρόσφεραν τα δακτυλίδια τους και άλλα προσωπικά τους είδη και χρυσαφικά, μεγάλης υλικής αλλά κυρίως συναισθηματικής αξίας, στους δίσκους που περιφέρονταν στους ναούς για τη στρατιωτική ενίσχυση της Ελλάδας. Και τα χρήματα αυτά προέρχονταν, κυρίως, από τον «οβολόν της χήρας», φτωχούς αγρότες και αγρότισσες της υπαίθρου.

Μακαριώτατοι, σεβαστοί αρχιερείς, κυρίες και κύριοι,

Η συμπλήρωση 200 χρόνων από το 1821 βρίσκει την Κύπρο εδώ και 47 χρόνια, ημικατεχόμενη, με το 37% του εδάφους της να κατέχεται από τον τουρκικό στρατό. Ενώ δηλαδή το ελληνικό έθνος εορτάζει δύο αιώνες από την έκρηξη του Αγώνα της Παλιγγενεσίας, εμείς εδώ, κλείνουμε μισόν σχεδόν αιώνα ζώντας στις ιδιότυπες συνθήκες της ημικατοχής και υπό το κράτος της συνεχούς τουρκικής επεκτατικότητας. Πέρα από τα στοιχειώδη που έχουμε υποχρέωση να τηρούμε με κάθε θυσία, εάν θέλουμε να επιβιώσουμε στον τόπο μας, δηλαδή την προάσπιση της κρατικής οντότητας της Κυπριακής Δημοκρατίας και τη διατήρηση του οράματος για επιστροφή στην πατρογονική γη, στην Αμμόχωστο, στην Κερύνεια, στον Πενταδάκτυλο και στη Μόρφου, ο σημερινός άνθρωπος, και δη των μικρών σε αριθμό κρατών και εθνών, δέχεται πρωτοφανείς πιέσεις, τόσο ως προς τις συλλογικές του ταυτότητες όσο και ως προς τις παραδοσιακές αξίες, της ηθικής, με την ευρύτερη έννοια, και της εντιμότητας.

Η πρόκληση και η ιστορική ευθύνη για τις ηγεσίες μας, την πολιτική, την εκκλησιαστική, την πνευματική, αυτούς που κατοικούν στην πόλη επί του όρους κειμένη, είναι τεράστια: αλίμονο, «ἐὰν τὸ ἄλας μωρανθῆ» (Ματθ. ε' 13).

ΠΕΝΤΕ ΦΩΤΕΙΝΟΙ ΦΑΡΟΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΧΟΛΕΒΑ,
ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΟΣ

Για να τιμήσουμε τα 200 χρόνια από τη Μεγάλη Ελληνική Επανάσταση του 1821 αξίζει να θυμηθούμε αυτούς που προετοίμασαν το έδαφος διαφυλάσσοντας τη χριστιανική Πίστη, την εθνική συνείδηση και την ελληνική γλώσσα. Επιλέγω πέντε φωτεινούς φάρους, οι οποίοι φώτισαν το Γένος κατά τα σκοτεινά χρόνια της δουλείας.

ΑΓΙΟΣ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ ΣΤΟΥΔΙΤΗΣ

Στον χειμαζόμενο από την τουρκική κατάκτηση Ελληνισμό έστειλε η Θεία Πρόνοια μία μεγάλη μορφή κατά τον 16ο αιώνα. Πρόκειται για τον Άγιο Δαμασκηνό Στουδίτη, τον οποίο η Εκκλησία μας τιμά στις 27 Νοεμβρίου. Κληρικός, λόγιος, μαχητικός Ορθόδοξος, συγγραφέας θαυμαστών βιβλίων, σοφός, σεμνός και ασκητικός, ο Δαμασκηνός υπήρξε άριστος Ποιμενάρχης στις δύο Επισκοπές όπου τον απέστειλε το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Πρώτα στην Επισκοπή Λητής και Ρεντίνης (σημερινή Μητρόπολη Λαγκαδά) και στη συνέχεια στη Μητρόπολη Ναυπάκτου και Άρτης, όπως ονομαζόταν τότε.

Ο Δαμασκηνός γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη μάλλον το 1520. Σπούδασε στην Κωνσταντινούπολη και είχε δάσκαλο τον διάσημο στην εποχή του Θεοφάνη Νοταρά. Συνδέθηκε με την ιστορική Μονή Στουδίου, γι' αυτό και ονομάστηκε Στουδίτης. Συνεργάστηκε στενά με σπουδαίους Πατριάρχες,

όπως ο Μητροφάνης, ο Ιωάσαφ Β΄ ο Μεγαλοπρεπής και ο Ιερεμίας ο Τρανός. Εξελέγη Επίσκοπος Λητής και Ρεντίνης το 1560 και η χειροτονία του έγινε στη Θεσσαλονίκη και μάλιστα στον γνωστό Ναό της Ροτόντας, σήμερα Ναό του Αγίου Γεωργίου. Λόγω της Τουρκοκρατίας ο Μητροπολιτικός Ναός της Αγίας Σοφίας Θεσσαλονίκης είχε μετατραπεί σε τζαμί και για ένα διάστημα ως Μητροπολιτικός Ναός χρησίμευε η Ροτόντα, γνωστή τότε ως Ναός των Αρχαγγέλων.

Ο Δαμασκηνός υπήρξε πραγματικός δάσκαλος του υποδούλου Γένους. Ο 16ος αιώνας ήταν μία σκοτεινή περίοδος με διώξεις των Χριστιανών από τους Οθωμανούς δυνάστες, εξισλαμισμούς, ταπεινώσεις, απαγορεύσεις και άλλα δεινά. Η Ορθόδοξη Εκκλησία αγωνίσθηκε να διατηρήσει όχι μόνον την Πίστη, αλλά και τη γλώσσα και την εθνική ταυτότητα. Όποιος εξισλαμιζόταν, έλεγαν ότι τούρκεψε. Με απλά λόγια: Όποιος χανόταν για την Ορθοδοξία χανόταν και για τον Ελληνισμό. Ο Δαμασκηνός είχε πλήρη συνείδηση των δυσκολιών και των ευθυνών. Έδωσε βάρος στη Χριστιανική και στην ελληνοπρεπή παιδεία.

Το πιο διάσημο και πολυδιαβασμένο έργο του το έγραψε όταν ο Δαμασκηνός ήταν απλός υποδιάκονος. Έχει τίτλο: **«ΘΗΣΑΥΡΟΣ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ ΤΟΥ ΥΠΟΔΙΑΚΟΝΟΥ ΚΑΙ ΣΤΟΥΔΙΤΟΥ ΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΩΣ, ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΘΗΚΗΣ ΕΝ ΤΩΙ ΤΕΛΕΙ ΚΑΙ ΕΤΕΡΩΝ ΕΠΤΑ ΛΟΓΩΝ ΨΥΧΩΦΕΛΕΤΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΞΗΓΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΠΑΤΕΡ ΗΜΩΝ»**. Το βιβλίο περιέχει 36 αγιολογικούς, πανηγυρικούς και ηθικούς λόγους, γραμμένους σε γλώσσα κατανοητή από τον απλό λαό. Ο Θησαυρός μεταφράσθηκε σε όλες σχεδόν τις γλώσσες των Βαλκανίων και ωφέλησε τα μέγιστα τους Ορθοδόξους, οι οποίοι έπρεπε να σταθούν όρθιοι απέναντι στο καταπιεστικό Οθωμανικό Ισλάμ και στις προπαγάνδες των Δυτικών Χριστιανών.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΛΟΥΚΑΡΙΣ

Ο Κύριλλος Λούκαρις γεννήθηκε στο Ηράκλειο της Κρήτης το 1572 και σπούδασε στη Βενετία και στην Πάδοβα της Ιταλίας. Απεστάλη από το Οικουμενικό Πατριαρχείο στη νότιο Ρωσία, Μολδαβία, Ουκρανία και Πολωνία για να εργασθεί κατά της Ουνίας. Το 1601 διεδέχθη στον θρόνο της Αλεξανδρείας τον σοφό Πατριάρχη Μελέτιο Πηγά. Τον Νοέμβριο του 1620 εξελέγη Οικουμενικός Πατριάρχης στην Κωνσταντινούπολη. Οι ραδιουργίες των ξένων θρησκευτικών προπαγανδών τον κατέστησαν ύποπτο στα μάτια των

Τούρκων, οι οποίοι τον στραγγάλισαν στις 27 Ιουνίου 1638. Για τις θεολογικές του διατριβές έχουν γραφεί πολλά και αφήνω το θέμα αυτό στους ειδικούς. Θα ήθελα ως μελετητής της Ιστορίας και της εθνικής μας ταυτότητας να μείνω περισσότερο στην εθνική αφύπνιση των υποδούλων, την οποία επιχειρεί ο Λούκαρις με τα δύο περίφημα κείμενα του 1616, γραμμένα σε γλώσσα δημώδη της εποχής εκείνης. Έχουν, σήμερα, ιδιαίτερη αξία αυτά τα κείμενα, διότι από τους διαστρεβλωτές της ιστορίας μας αμφισβητείται η διαχρονική συνέχεια του Ελληνισμού. Λέγουν, δηλαδή, ότι κατά την διάρκεια της Τουρκοκρατίας δεν υπήρχε ελληνική εθνική συνείδηση και ότι ο δυτικός Διαφωτισμός τον 18ο αιώνα μας δίδαξε ότι είμαστε Έλληνες!

Αφήνω να τους απαντήσει ο μαχητικός Ιεράρχης. Παραθέτω αυτούσιο κείμενο του Λουκάρεως με τίτλο «Διάλογος βραχύς μεταξύ Ζηλωτή και Φιλαλήθη» και επιλέγω το ακόλουθο χαρακτηριστικό απόσπασμα, στο οποίο φαίνεται η δυναμική απόκρουση της προπαγάνδας των Ιησουιτών και η άρρηκτη σύνδεση Ορθοδοξίας και Ελληνισμού:

«Πρέπει να είναι, **ὦ ἄνδρες Έλληνες** και τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας γνήσια παιδιά, ἂν ἴσως (λέγω) και ἡμασθεν ξεπεσμένοι ἀπὸ βασιλείαν και ἀπὸ πλοῦτην και ἀνάπαυσης ὅπου ἔχει ὁ κόσμος, νὰ μὴν προδώσωμεν, κατὰ τὴν εὐγένειαν τῆς ψυχῆς μας... Ἐνθυμηθῆτε, **ἄνδρες Έλληνες**, τοὺς περασμένους καιροὺς και θέλετε ἰδεῖ ὅτι κανένα καιρὸν οἱ Λατῖνοι τοῦ γένους μας φίλοι δὲν ἦτονε. Ὁ Πάπας και οἱ ὑπερασπισταὶ του πάντοτε ἦσαν ἐχθροὶ τοῦ γένους μας, πάντοτε τὴν ἀπώλειαν τῆς βασιλείας μας ἤθελαν.... Διὰ τοῦτο ὅταν σᾶς λέγουσι «ἡ Ἐκκλησία τῆς Ῥώμης και τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶναι μία και δὲν εἶναι ἀνὰ μέσον μας διαφορά», μὲ κακὴν διάθεσιν σᾶς τὸ λέγουν διότι αὐτοὶ ὄλοι, και Γεζουῖται και Φράροι, εἰς τὰ βιβλία ὅπου γράφουν και ἐν ταῖς διδαχαῖς ὅπου κάμνουν, ἡμᾶς τοὺς Έλληνας μᾶς κράζουν σχισματικούς και αἰρετικούς ἀποστάτας και κάθε ἄλλον κακὸ ὄνομα...».

Ο Λούκαρις χρησιμοποιεῖ τον ὄρο «**ἡ βασιλεία μας**» για να υποδηλώσει τη Βυζαντινὴ Αυτοκρατορία (Ρωμανία), αποδεικνύοντας ὅτι οἱ υπόδουλοι Έλληνες αισθάνονταν συνεχιστές και κληρονόμοι της. Τον ὄρο Φράροι χρησιμοποιεῖ για τους Ρωμαιοκαθολικούς μοναχοὺς ἀπὸ την γαλλικὴ λέξη freres= αδελφοί. Τονίζω με ἔμφαση τὴν χρήση του εθνικού ονόματος **Έλληνες**, διότι ἀπαντᾶ σε ἐκείνους, οἱ οποίοι σταματοῦν τον Ελληνισμό στο τέλος της κλασικῆς Ελλάδος και τον ξαναβρίσκουν γύρω στο 1780!

ΗΛΙΑΣ ΜΗΝΙΑΤΗΣ

Ο Ηλίας Μηνιάτης γεννήθηκε στο Ληξούρι της Κεφαλληνίας το 1669. Ήταν υιός του ιερέως Φραγκίσκου Μηνιάτη και της πρεσβυτέρας Μαρεζίας. Σε ηλικία δέκα ετών, το 1679, εισήλθε ως τρόφιμος στο Φλαγγινιανό Φροντιστήριο των Ελλήνων της Βενετίας όπου διέπρεψε στα θεολογικά και φιλοσοφικά γράμματα. Αμέσως, μετά την αποφοίτησή του η σχολική Εφορεία τον διόρισε καθηγητή των ελληνικών μαθημάτων επί τρία έτη και έτσι απέκτησε αγαθή φήμη. Παράλληλα προς τη διδασκαλία εξελίχθηκε και σε άριστο ιεροκήρυκα. Οι Κεφαλλονίτες και οι Ζακυνθinoί πληροφορήθηκαν τα διδακτικά και ρητορικά του τάλαντα και τον κάλεσαν να μορφώσει τους νέους των Επτανήσων, όπου εργάσθηκε επί ένδεκα έτη. Το 1696 - 1698 κήρυξε τον Θείο Λόγο στην Ενετοκρατούμενη Κέρκυρα. Η παρουσία του στα Ιόνια νησιά τόνωσε το φρόνημα των κατοίκων, οι οποίοι είχαν να αντιμετωπίσουν την αντιορθόδοξη προπαγάνδα των Ενετών. Έζησε επτά χρόνια στην Κωνσταντινούπολη, όπου τα κηρύγματά του απέσπασαν την επιδοκιμασία του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Το 1710 εξελέγη Μητροπολίτης Κερνίκης και Καλαβρύτων της Πελοποννήσου. Απεβίωσε στην Πάτρα την 1.8.1714 από άγνωστη αιτία σε ηλικία μόλις σαράντα πέντε ετών.

Πιστεύω ότι αξίζει να παραθέσω λίγες φράσεις από ένα ιστορικό κήρυμά του στη Βενετία με αφορμή την εορτή του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου. Ο Μηνιάτης με γλαφυρή γλώσσα, κατανοητή και σήμερα, ικετεύει τη Θεοτόκο να ελευθερώσει τους ταλαιπωρούμενους Έλληνες και παρουσιάζει, με την παράθεση ονομάτων Αγίων και πόλεων, την αντίληψή του για τα πνευματικά όρια του Ελληνισμού. Αν και την εποχή εκείνη χρησιμοποιείτο και ο όρος Ρωμικός για να υποδηλώσει τον Ορθόδοξο Έλληνα, **ο Μηνιάτης εμμένει στη χρήση των όρων Ελλάς και Έλλην**, υπογραμμίζοντας την πίστη του στη διαχρονική συνέχεια του Ελληνισμού. Αντιγράφω από το βιβλίο του αειμνήστου καθηγητού Κωνσταντίνου Σκουτέρη «Κείμενα του Νέου Ελληνισμού» (έκδοση Αποστολικής Διακονίας, Αθήνα 1971):

«Έως πότε πανακήρατε Κόρη, τὸ τρισάθλιον γένος τῶν Ἑλλήνων ἔχει νὰ εὐρίσκεται εἰς τὰ δεσμὰ μιᾶς ἀνυποφέρτου δουλείας;... Ἄς σὲ παρακινήσωσιν αἱ φωναὶ καὶ αἱ παρακλήσεις τῶν Ἁγίων σου, ὅπου ἀκαταπαύστως φωνάζουσιν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς τρισαθλίου Ἑλλάδος. Φωνάζει ὁ Ἄνδρέας ἀπὸ τὴν Κρήτη, φωνάζει ὁ Σπυρίδων ἀπὸ τὴν Κύπρον, φωνάζει ὁ Ἰγνάτιος ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν, φωνάζει ὁ Διονύσιος ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, φωνάζει ὁ Πολύκαρπος ἀπὸ τὴν Σμύρνην, φωνάζει ἡ Αἰκατερίνα ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, φωνάζει ὁ Χρυσόστομος

ἀπὸ τὴν βασιλεύουσαν πόλιν καὶ δείχνοντάς σου τὴν σκληροτάτην τυραννίαν τῶν ἀθέων Ἀγαρηνῶν, ἐλπίζουσιν ἀπὸ τὴν ἄκραν σου εὐσπλαγχνίαν, τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους τὴν ἀπολύτρωσιν. Ἀποδέξου, λοιπόν, Παναγία, τὰ δάκρυά μας, τὰ ὁποῖα σημαδεύουσι τὸ μυστήριον, ὅπου εἰς ἐσὲ ἐτελειώθη. Διότι καθὼς τὰ δάκρυα τρέχουσιν χωρὶς βλάβιμον τῶν ὀμμάτων, ἔτσι καὶ ὁ Θεῖος Λόγος ἔτρεξεν ἀπὸ τὴν καθαρὰν σου μήτραν χωρὶς βλάβιμον τῆς παρθενίας σου...».

ΑΓΙΟΣ ΚΟΣΜΑΣ Ο ΑΙΤΩΛΟΣ

Στις 24 Αυγούστου 1779 στο Κολικόντασι της τουρκοκρατούμενης τότε Βορείου Ηπείρου απαγχονίσθηκε με εντολή του Κούρτ Πασά ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός, **ο Πατροκοσμάς** ὅπως κατεγράφη στη συνείδηση του λαοῦ μας. Ξεκίνησε ἀπὸ το Μεγάλο Δένδρο της Αιτωλίας, δίπλα ἀπὸ το Θέρμο, τὴν ἀρχαία πρωτεύουσα τῆς Αἰτωλικῆς Συμπολιτείας. Ἐμαθε γράμματα σε κρυφὰ καὶ φανερά σχολεῖα καὶ κατέληξε στο Ἅγιον Ὄρος, στη Μονὴ Φιλοθέου. Με τις εὐλογίες τῶν ἐκάστοτε Οἰκουμενικῶν Πατριαρχῶν ἐξήλθε ἀπὸ τὸν Ἄθωνα τουλάχιστον τρεῖς φορές καὶ περιόδευσε τα περισσότερα μέρη τοῦ Ἑλληνισμοῦ γιὰ νὰ ἀποτρέψει τοὺς ἐξισλαμισμοὺς. Ἰδιαιτέρως ἐντονη παραμένει ἡ μνήμη τοῦ στην Ἡπειρο καὶ στη Δυτικὴ Μακεδονία. Δίδασκε με τὸν ἀπλὸ λόγο τοῦ, τὴν ἀσκητικὴ ζωὴ τοῦ, με τις προφητείες τοῦ γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ Γένους, με τὸ πάθος τοῦ γιὰ τὴν κοινωνικὴ δικαιοσύνη, με τὸν ζήλο τοῦ γιὰ τὴν Ἑλληνορθόδοξη Παιδεία. Ἀπὸ τα πρώτα χρόνια μετὰ τὸ μαρτύριό τοῦ ἀναγνωρίσθηκε ὡς Ἅγιος ἀπὸ τὸν λαό μας καὶ ἡ ἀγιοκατάταξή τοῦ ἐπισημοποιήθηκε τὸ 1961 ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Ὁ πρώτος βιογράφος τοῦ εἶναι ὁ Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης στο περίφημο «**NEON ΜΑΡΤΥΡΟΛΟΓΙΟΝ**», τὸ ὁποῖο ἐξεδόθη τὸ 1799.

Τὰ σύγχρονα σχολικὰ βιβλία ἔχουν τὴν τάση νὰ ἀγνοοῦν τὸν Ἅγιο Κοσμά ἢ νὰ τὸν παρουσιάζουν σαν ἕναν δυτικὸ τύπου Διαφωτιστὴ. Ὅμως, ὁ Πατροκοσμάς δὲν εἶχε τὴν παραμικρὴ ἐπιρροή ἀπὸ τὸν Ἑυρωπαϊκὸ Διαφωτισμὸ, ὁ ὁποῖος ἄλλωστε ἀμφισβητοῦσε τὸν Χριστιανισμὸ. Ὁ Ἅγιος Κοσμάς δὲν ἀνοίγε ἀπλῶς σχολεῖα, ἀλλὰ τόνιζε ὅτι **το σχολεῖο εἶναι προθάλαμος τῆς Ἐκκλησίας**. Ἡ ἐπιτυχημένη προσπάθειά τοῦ νὰ σταματήσῃ τοὺς ἐξισλαμισμοὺς βοήθησε στὴν ἐπιβίωση τοῦ ἔθνους, διότι ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ὅποιος χανόταν γιὰ τὴν Ὀρθοδοξία χανόταν καὶ γιὰ τὸν Ἑλληνισμό. Ὁ ἐξισλαμισμένος τούρκευε, γινόταν φανατικὸς ἀνθέλληνας, γι' αὐτὸ καὶ ἔχει μείνει ὡς πολὺ ἀρνητικὴ γιὰ τὸ Γένος μας ἔννοια ἡ λέξη «γενίτσαρος». Ἡ παιδεία, στὴν ὁποία πίστευε

ο Άγιος Κοσμάς, δεν ήταν μία απλή κατάρτιση και εκμάθηση τεχνοκρατικών γνώσεων, όπως θα ήθελαν σήμερα ορισμένοι. Αλλά μιλούσε για μία Παιδεία, η οποία πρωτίστως θα διαμορφώνει ανθρώπους, θα διαπλάθει ανθρώπινους χαρακτήρες.

Από το σπουδαίο κείμενο «Το Άγιον Όρος και η παιδεία του Γένους μας», το οποίο συνετάγη και εξεδόθη από την Ιερά Μονή Ιβήρων, πρώτα το 1994 και βελτιωμένο το 2003, παραθέτουμε ορισμένες εύστοχες επισημάνσεις από τις διδαχές του Πατροκοσμά: «... Ανοίξτε σχολεία ελληνικά. Να βάλετε όλοι σας, για να σπουδάσουν όλα τα παιδιά, χωρίς να πληρώνουν. Να μάθουν τα παιδιά την ελληνική γλώσσα, για να ξεσκεπάσουν όλα τα μυστήρια της ζωής και της Εκκλησίας μας, που είναι εκεί κρυμμένα. Από το σχολείον μανθάνομεν το κατά δύναμιν τι είναι Θεός, τι είναι Αγία Τριάς, τι είναι άγγελοι, αρχάγγελοι, τι είναι δαίμονες, τι είναι παράδεισος, τι είναι κόλασις, τι είναι αμαρτία, τι είναι αρετή. Από το σχολείον μανθάνομεν τι είναι Αγία Κοινωνία, τι είναι Βάπτισμα, τι είναι το Άγιον Ευχέλαιον, τι είναι ο τέλειος γάμος, τι είναι ψυχή, τι είναι κορμί... το σχολείον ανοίγει τες εκκλησίες, το σχολείον ανοίγει τα μοναστήρια. Αν ίσως και δεν ήτανε σχολεία, πού ήθελα εγώ να μάθω να σας διδάσκω;...

Είναι αληθινός επαναστάτης, ανανεωτής των πάντων. Κρίνει τον πλούσιο που δεν δίνει στον φτωχό. Διοργανώνει δωρεάν παιδεία. Σέβεται τη γυναίκα. Βλέπει ότι την καταπιέζουν. Φανερώνεται πραγματικός υπερασπιστής της. Ρίχνει όλους στο φιλότιμο».

ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΗΜΟΣ Ο ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ

Γεννήθηκε το 1749 στη Νάξο (το κοσμικό όνομά του ήταν Νικόλαος Καλλιβρούτσης) και εκοιμήθη στις 14 Ιουλίου 1809 στο κελί των Σκουρταίων, κοντά στις Καρυές του Αγίου Όρους. Σπούδασε στην περίφημη Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης και έμαθε άριστα όλες τις μορφές της Ελληνικής γλώσσας, όπως επίσης τη Θεολογία της Ορθοδόξου Εκκλησίας, τις Φυσικές Επιστήμες, τα Λατινικά και τα Γαλλικά. Είχε θαυμαστή μνήμη και σε πολλά συγγράμματά του, όπως το ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΝ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ, παραθέτει φράσεις από Αρχαίους συγγραφείς και από την Αγία Γραφή, χωρίς να χρησιμοποιεί βοηθήματα, αλλά αξιοποιώντας τη μνήμη του. Θεωρείται εκ των κορυφαίων εκκλησιαστικών συγγραφέων της περιόδου της Τουρκοκρατίας. Η μνήμη του τιμάται στις 14 Ιουλίου.

Πέραν των πολλών πνευματικών και ψυχωφελών συγγραμμάτων του ο Άγιος Νικόδημος προσέφερε σημαντική υπηρεσία στην επιβίωση του Ελληνισμού και στη διαφύλαξη της εθνικής ταυτότητας και αυτογνωσίας. Μία πτυχή της εθνικής προσφοράς του είναι και η χρήση όλων των μορφών της διαχρονικής γλώσσας μας. Ο Άγιος έγραφε και τα Ελληνικά του Ομήρου και τα Ελληνικά των Πατέρων της Εκκλησίας, αλλά και τη δημώδη της εποχής του. Απέδειξε με την ευρυμάθειά του ότι ο Ελληνισμός συνεχίζει την αδιάκοπη πορεία του μέσα στους αιώνες με κύρια απόδειξη την ενιαία Ελληνική γλώσσα. Η Ελληνική είναι η ίδια γλώσσα επί αιώνες. Αλλάζει η γραμματική, αλλάζουν οι καταλήξεις, αλλά οι περισσότερες λέξεις και οι ρίζες των λέξεων παραμένουν ίδιες. Ο Άγιος αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα του γεγονότος ότι η καλή γνώση της Αρχαίας και της Εκκλησιαστικής Ελληνικής βοηθεί στην ορθή χρήση και της καθομιλουμένης.

Ο Νάξιος λόγιος και μοναχός απέδωσε στο Ομηρικό Ηρωικό Εξάμετρο την ευαγγελική περικοπή που αναγιγνώσκεται στον Εσπερινό της Αγάπης, την ημέρα του Πάσχα. Χρησιμοποίησε, δηλαδή, κατά τρόπο εντυπωσιακό τον γλωσσικό τύπο των Ομηρικών επών για να μεταγλωττίσει την περικοπή. Διερωτώμαι ειλικρινώς: πώς κατόρθωναν τα φτωχά Ελληνόπουλα επί Τουρκοκρατίας, με ένα τριμμένο ράσο και ένα κερι για να φωτίζονται, χωρίς ανέσεις και Ηλεκτρονικούς Υπολογιστές, και μάθαιναν άριστα όλες τις γλωσσικές μορφές της ελληνικής από τον Όμηρο μέχρι την εποχή τους, ενώ σήμερα πτυχιούχοι Πανεπιστημίου δυσκολεύονται να γράψουν ορθά Ελληνικά;

Η κορυφαία εθνική προσφορά του Αγίου Νικοδήμου πιστεύω ότι είναι η συγγραφή του **Νέου Μαρτυρολογίου**. Πρόκειται για ένα βιβλίο, το οποίο περιλαμβάνει το συναξάρι (βίο και μαρτύριο) 87 αγωνιστικών μορφών που προτίμησαν να θυσιασθούν παρά να αλλαξοπιστήσουν. **Αυτοί είναι οι Νεομάρτυρες, οι πρώτοι αντιστασιακοί της δουλείας**. Παράλληλα με το Κρυφό Σχολειό και τους κλεφταρματολούς, οι ταπεινοί αυτοί αγωνιστές της Πίστεως και του Γένους, με την προσευχή τους και την Ομολογία τους «**είμαι Χριστιανός, δεν τουρκεύω**» άνοιξαν τον δρόμο για τη Λευτεριά, στερέωσαν την ελληνορθόδοξη συνείδηση, έδωσαν μαρτυρία Χριστού και Ελλάδος, τόνωσαν το φρόνημα των αδελφών τους, μείωσαν και περιόρισαν τους εξισλαμισμούς. Με το βιβλίο του αυτό, το οποίο φέρει ημερομηνία 1794, αλλά ετυπώθη στην Βενετία το 1799, ο Άγιος Νικόδημος τολμά κάτω από τη μύτη του κατακτητή να δώσει μήνυμα αντιστάσεως, να καλλιεργήσει ελπίδα Αναστάσεως ψυχικής και εθνικής, να προτείνει και σε άλλους να μιμηθούν τους Νεομάρτυρες.

Η πυρπόληση της τουρκικής ναυαρχίδας από τον Κανάρη.
Νικηφόρου Λύτρα, Πινακοθήκη Ε. Αβέρωφ.

Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΝΑΡΗΣ (1793-1877) ΚΑΙ ΤΑ ΗΡΩΙΚΑ ΤΟΥ ΚΑΤΟΡΘΩΜΑΤΑ

ΔΡΟΣ ΜΑΡΙΑΣ - ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΓΙΑΤΡΑΚΟΥ

Το ισχυρότερο αμύντηριό μας στη ροή του χρόνου υπήρξε πάντοτε η μνήμη. Με την ευκαιρία του εορτασμού των διακοσίων χρόνων από την Εθνεγερσία, μας δίδεται η ευκαιρία να γνωρίσουμε καλύτερα την Ιστορία μας και να ανασυνθέσουμε τη εθνική μας μεγαλογραφία.

Μια μορφή που λάμπρυνε με το ήθος, την ευψυχία και τα ηρωικά της κατορθώματα τις σελίδες της Ιστορίας μας κατά τη διάρκεια της Επανάστασης και αργότερα συνέβαλε τα μέγιστα στην οργάνωση και διακυβέρνηση του ελεύ-

θερου πλέον ελληνικού κράτους, υπήρξε ο Ψαριανός, Κωνσταντίνος Κανάρης.

Ηγετική μορφή του '21, στρατιωτικός και πολιτικός από ναυτική οικογένεια των Ψαρών με ναυτική παράδοση. Ο πατέρας του διατέλεσε επανειλημμένα δημογέροντας των Ψαρών. Κι ο Κωνσταντίνος ακολούθησε από μικρός το ναυτικό επάγγελμα, ως μούτσος κατ' αρχήν στο βρίκι του θείου του Δημήτρη Μπουρέκα. Ολιγογράμματος λόγω ειδικών συνθηκών της εποχής, κατόρθωσε με τη φυσική του οξύνοια και εργατικότητα να γίνει πλοίαρχος¹.

Νυμφεύθηκε την Ψαριανή, Δέσποινα Μανιάτη από αρχοντική οικογένεια των Ψαρών. Απέκτησαν επτά παιδιά, έξι αγόρια τα οποία διέπρεψαν στον εθνικό, επιστημονικό, κοινωνικό στίβο και μια θυγατέρα που απέθανε σε νεαρή ηλικία. Ο Κανάρης γεύτηκε τον πόνο, αφού έχασε πέντε από τα παιδιά του, όταν ζούσε ακόμα.

Ο πιο ατρόμητος για τα ναυτικά του κατορθώματα Κανάρης βρισκόταν στην Οδησό, όταν εξερράγη η Επανάσταση του 1821 κι έσπευσε να ενταχθεί στον πολεμικό στόλο των Ψαρών, ως μπουρλοτιέρης.

Εμψυχώθηκε από τον άθλο του γενναίου συμπατριώτη του Παπανικολή, στην Ερεσσό². Στις προσπάθειές του ενθαρρύνθηκε από τον εξάδελφο και συναθλητή του Ιερομόναχο, Ιωσήφ Νικολάρα. Από την αρχή της Επανάστασης έδειξε δείγματα θάρρους και ηρωισμού συμβάλλοντας στην ανατίναξη ενός τουρκικού δικρότου, προκαλώντας τρόμο στον τουρκοαιγυπτιακό στόλο. Έλληνες και ξένοι έγγραψαν γι' αυτόν κι ο Άγγλος ιστορικός Γκόρντον τον χαρακτήρισε ως τον πιο έξοχο εκπρόσωπο του ηρωισμού όλων των εποχών³.

Μετριόφρων, συνετός και τολμηρός ο Κανάρης εκτελούσε γενναία, ήσυχια και ευπειθώς το καθήκον του κατά συνείδηση⁴. Σύμφωνα με τα απομνημονεύματά του, το πραγματικό του όνομα ήταν Κωνσταντής Νικολάου Σπηλιωτέας⁵. Πιθανώς το επώνυμο Κανάρης ετυμολογείται από τη λέξη καρνάγιο (ιταλικά carenagio = ναυπηγείο). Όταν τον ρωτούσαν για τα κατορθώματά του απαντούσε με απλότητα, δείχνοντας με το δάχτυλό του τον χάρτη των

¹ Αρχιμανδρίτης, Ιωακείμ Αρχοντός, Ο ιστορικός ναός του Αγίου Νικολάου Ψαρών, Αθήνα 2007, σ.460 – Κων/νος Κανάρης, <https://sansimera.gr/biographies>, ο.π., 4.461

² Ίδιος, ο.π., σ.461

³ <https://www.sansimera.gr/biographies/341>

⁴ Samuel Howe, An historical sketch of the Greek revolution, New York 1825, σ.103 κ.σ., 106κ.σ.

⁵ Δημήτριος Γατόπουλος, Τα απομνημονεύματα του Κανάρη, 1837.

Ψαρών: «Αυτά είναι η ιστορία μου, γι' αυτά να γράψετε»⁶.

Η Χίος υπήρξε ανέκαθεν η «καλλίστη της εμπορίας, φιλεργίας και φιλομουσίας εστία»⁷. Η έκρηξη της Ελληνικής Επανάστασης ενθουσίασε τους Χίους, οι οποίοι είχαν φθάσει στο απόγειο της ακμής τους στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Δεν ήταν δυνατόν όμως να μείνουν επί πολύ απλοί θεατές του απελευθερωτικού αγώνα. Υποκινηθέντες από τον Αντώνιο Μπουρνιά, πρώην λοχαγό στο στρατό του Ναπολέοντα και από τον ηγέτη των Σαμίων, Λυκούργο Λογοθέτη, επαναστάτησαν. Η Χίος όμως ήταν αθωράκιστη και οι Σάμιοι παρακούσαντες τις διαταγές του Δ. Υψηλάντη, και χωρίς να ενημερώσουν την κυβέρνηση και τα ναυτικά νησιά, εξήγειραν τους Χίους γεγονός που εξόργισε του Τούρκους εναντίον των Χίων υπερασπιστών, οι οποίοι πλήρωσαν ακριβά της εξεγέρσεως το τίμημα. Η νήσος παρεδόθη στο πυρ. Οι κάτοικοι της νήσου σφαγιαστήκαν. Ο άμαχος πληθυσμός σε τραγική κατάσταση ζητούσε σωτηρία στις οικίες των Προξένων, στα Προξενεία, στα Ψαρά και στις Κυκλάδες. Απαγχονίστηκε ο Μητροπολίτης Χίου, Πλάτων Φραγκάδης και η Χίος, από «επίγειος παράδεισος» μετετρέπη σε ερείπια. Η καταστροφή και οι σφαγές της Χίου συγκλόνισαν όλο τον πολιτισμένο κόσμο και έγιναν αφορμή να πυκνωθεί το υπέρ της Ελλάδος φιλελληνικό ρεύμα⁸.

Η τραγικότητα της καταστροφής και των σφαγών της Χίου, απασχόλησε την επιστήμη, συγκίνησε λογοτέχνες και ζωγράφους, κινητοποίησε την δημοσιογραφία χάριν ενημερώσεως της κοινής γνώμης⁹. Οι Σάμιοι εγκατέλειψαν τους κατοίκους στο έλεος των Τούρκων. Ο Αμερικανός φιλέλληνας Τζώρτζ Τζάρβις μας δίνει μερικές εικόνες φρίκης, από τις πιο απάνθρωπες σφαγές της παγκόσμιας ιστορίας¹⁰.

Οι Έλληνες αποφάσισαν να εκδικηθούν τους Τούρκους, αποφασισμένοι να καύσουν τον τουρκικό στόλο με τα πυρπολικά¹¹. Έγιναν αλληπάλληλα

⁶ Δημήτριος Φωτιάδης, Κανάρης, Αθήνα, 1988, Ζαχαρόπουλος, 10^η έκδοση, σ.18

⁷ Κ. Οικονόμου, Λόγος περί προσευχής, σ. 182 (εν τη συλλογή των εκκλησιαστικών αυτού λόγων).

⁸ Μ. Πατράκου, Αναλυτική βιβλιογραφία περί της Επανάστασεως και καταστροφής της Χίου (1822), Αθήνα 1978. Ανάτυπον εκ του εικοστού πρώτου τόμου του Δελτίου της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος, σ. 4,5.

⁹ Ίδια, ο.π., σ.3

¹⁰ Νίκος Γιαννόπουλος, Η πυρπόληση της Τουρκικής Ναυαρχίδας, σ.10 κ.ε..

¹¹ Π. Μ. Κοντογιάννης, Η πυρπόλησις της τουρκικής ναυαρχίδας υπό τον Κανάρη εν Χίω, εν Αθήναις 1925, Τύποις Π.Α. Σακελλαρίου, σ. 39.

συμβούλια των ναυάρχων και της βουλής των Ψαρών για τον σκοπό αυτόν. Πληροφορίες μας δίνει και ο Γάλλος Φιλέλλην Jourdain, στα απομνημονεύματά του¹².

Η Διοίκηση δίνει εντολή στις κοινότητες Σαλαμίνας, Μεγάρων, Κοινδούρων καθώς επίσης Περαχώρας και Βιλίων να ετοιμάσουν υλικά για την ανάφλεξη με πυρπόληση της τουρκικής ναυαρχίδας. Η απόφαση αυτή της πυρπόλησης της τουρκικής ναυαρχίδας ανετέθη στον σεμνό και αφανή ηρωικό Κωνσταντίνο Κανάρη, και η πυρπόληση της τουρκικής υποναυαρχίδας στον Ανδρέα Πιπίνο¹³.

Ο Κανάρης και οι συναγωνιστές του μετέβησαν στον Ιερό Ναό Αγίου Νικολάου Ψαρών, προσευχήθηκαν γονατιστοί, επιζητώντας τη βοήθεια του Θεού, συμμετείχαν στη Θεία Λειτουργία ευλαβώς και κοινώνησαν των Αχράντων Μυστηρίων από τα χέρια του γενναίου εθνεγέρτη Πατριάρχη Αλεξανδρείας Θεόφιλου του Β'. Ο ατρόμητος μπουρλοτιέρης Κανάρης μετά το κατόρθωμά του έλεγε: **«Μια δύναμις θεϊκή γέμισε την καρδιά μου από τη Λειτουργία εκείνη, δύναμις που με έκαμε γίγαντα και μου έλεγε: Κωνσταντή θα πεθάνεις για την Ελλάδα»**¹⁴. Ο Κανάρης και ο Πιπίνος άναψαν από μια μεγάλη λαμπάδα στην εικόνα του Αγίου Νικολάου και της Αγίας Τριάδας δεόμενοι γονυπετείς στον Ύψιστο να τους οδηγήσει στον ιερόν αγώνα. Πομπή σχηματίστηκε από τον Άγιο Νικόλαο με προεξάρχοντα τον Πατριάρχη Αλεξανδρείας κι ακολουθούσαν ναύαρχοι, πλοίαρχοι, βουλευτές κ.ά. Ο Πατριάρχης τέλεσε αγιασμό, άγιασε τα πυρπολικά, διέταξε να κάμουν πανιά», με δακρυσμένους οφθαλμούς, εν ονόματι του Θεού, και ευχήθηκε αισία έκβαση του τολμηρού επιχειρήματος¹⁵.

Οι μπουρλοτιέρηδες ύψωσαν αυστριακές σημαίες για να εξαπατήσουν πιθανά εχθρικά πλοία και μετά από πολλούς ελιγμούς και τεχνάσματα κατευθύνθηκαν προς τη Χίο. Οι Τούρκοι διασκέδαζαν ανυποψίαστοι γιορτάζοντας το Μπαϊράμι. Ο Πιπίνος προσπάθησε να προσκολλήσει το πυρπολικό στην υποναυαρχίδα, ανεπιτυχώς, αλλά αυτή καταστράφηκε από τις φλόγες, όπως

¹² Jourdain (Πλοίαρχου), Memoires historiques et militaires sur les evements de la Grece depuis 1822 Jusque an combat de Navarin, Paris, 1828, σ. 67

¹³ Ν. Γιαννόπουλος, ο.π., σ. 11,12

¹⁴ Αρχιμανδρίτης, Ιωακείμ Αρχοντός, ο.π., σ. 389. – Ιωακείμ Χανιώτης, Η Χίος του 1822, σ. 253, Αθήναι 1973. – Πλοίαρχου Jourdain, ο.π.

¹⁵ Αρχιμανδρίτης Ιωακείμ Αρχοντός, ο.π., σ. 39, όπου υποσημείωση 393

μαρτυρεί ο Jourdain. Ο *spectateur Oriental* το επιβεβαιώνει. (16 έως 20 Ιουνίου 1822)¹⁶.

Ο Τούρκος ιστοριογράφος Αχμέτ Δζεβδεδ Πασάς, ο οποίος έγραψε την ιστορία της Τουρκίας για τα έτη 1773-1826 σε 12 τόμους, σχετικά με τα γεγονότα της Ελληνικής Επανάστασης μέχρι της καταστροφής του σώματος των γενιτσάρων (1826) αναφέρεται και στα σχετικά με την ανατίναξης της τουρκικής ναυαρχίδας υπό του Κανάρη¹⁷. Η στιγμή της επίθεσης για τον έμπειρο Κανάρη ήταν η ευνοϊκότερη. Η ναυαρχίδα του Καρά Αλή, τρίκροτο 84 πολυβόλων, λαμπρά στολισμένη και φωταγωγημένη για τον εορτασμό του Μπαϊραμιού. Ο Κανάρης πλησίασε με ψυχραιμία και ηρωισμό. Εισηγάγε τον πρόβολο ίσια στην ανοικτή κανονιοθυρίδα και την προσέδεσε ασφαλώς στην επωτίδα, ανάβοντας τη θρυαλλίδα. Το πυρ μετεδόθη τάχιστα στην πυριτιδαποθήκη και με τρομερή έκρηξη ανατινάχθηκε η ναυαρχίδα. Φλεγόμενος ιστός κτύπησε τον Καρά Αλή στην κεφαλήν, ο οποίος συντόμως εξέπνευσε και ετάφη εντός του φρουρίου, όπου μέχρι σήμερα διακρίνεται ο τάφος του με τουρκική επιγραφή.¹⁸ Συνολικά έχασαν τη ζωή τους περίπου 3000 άτομα, που βρίσκονταν στη ναυαρχίδα μαζί με κάποιους αλυσοδεμένους στο αμπάρι σκλάβους που περίμεναν την εκτέλεσή τους.

Όπως γράφει ο Τούρκος ιστοριογράφος Δζεβδέτ, τα πληρώματα ολόκληρου του τουρκικού στόλου θορυβήθηκαν, ορίσθηκε νέος αντιναυαρχεύων και νέος αρχιναύαρχος από τον Σουλτάνο.

Το κατόρθωμα του Κανάρη υπήρξε μοναδικό στην ελληνική Ιστορία. Το θαύμασαν σε ολόκληρο τον κόσμο και σχολιάσθηκε με διθυραμβικά λόγια. Σπουδαίες ειδήσεις για την πυρπόληση της τουρκικής ναυαρχίδας μας δίνει στο υπέροχο βιβλίο του «Ο Έλληνας εξόριστος», ο Χριστόφορος Πλάτωνος Καστάνης, που έζησε τα γεγονότα ως χιωτόπουλο, σε ηλικία οκτώ ετών και κατέγραψε τα ενθυμήματά του ως ώριμος λόγιος άνδρας¹⁹. Οι νικητές πυρ-

¹⁶ Π.Μ. Κοντογιάννης, ο.π., σ.30

¹⁷ Θ. Σαρικάκης, Η ανατίναξη της τουρκικής ναυαρχίδας, υπό του Κανάρη, κατά τας τουρκικάς πηγάς «Χιακή Επιθεώρηση», τεύχος 10, 1966. σ.26 κατά μετάφρασιν Ν, Μοσχόπουλου, Ιστορία της Ελληνικής Επαναστάσεως κατά τους Τούρκους ιστοριογράφους,

¹⁸ Π.Μ. Κοντογιάννης, ο.π., σ.32, όπου υποσημείωση 1

¹⁹ Χριστόφορος Πλ. Καστάνης, Ο Έλληνας Εξόριστος, Μετάφραση Χρήστου Γεωργίου Γιατράκου, β' έκδοσης, «Άλφα-Πι», Παληός, Χίος 2021, σ. 80, 81, 82.

πολητές με το πλοίο του Ζάκκα επέστρεψαν στα Ψαρά²⁰. Η υποδοχή που τους επιφυλάχθηκε ήταν θριαμβευτική και συγκινητική. Κατευθύνθηκαν στον ιερό ναό του Αγίου Νικολάου Ψαρών. Ο γενναίος ήρωας Κανάρης με δάκρυα στα μάτια προσκύνησε την εικόνα της Παναγίας και τον Άγιο Νικόλαο και μετέλαβε των Αχράντων Μυστηρίων με φόβο Θεού, από τα χέρια του Επισκόπου Μυρίνης, Σωφρονίου. Όπως παιάνισε ο Γ. Δροσίνης σε στίχους του,

«... το χέρι που άτρομο έσπειρε τον θάνατο
με τον δαυλό τον φοβερό στο χέρι
τώρα ταπεινωμένο και τρεμάμενο
στην Παναγιά ανάφτει εν' αγιοκέρι».

Μεγάλοι ποιητές απαθανάτισαν στα ποιήματά τους την πυρπόληση της τουρκικής ναυαρχίδας υπό του Κανάρη. Ο Κανάρης έχει και πολλούς άλλους ναυτικούς άθλους και πυρπολήσεις εχθρικού στόλου στο ενεργητικό του. Με τη σωφροσύνη και το ήθος του ανήλθε στα υψηλότερα αξιώματα της πολιτείας μετά την απελευθέρωση. Έφθασε στον βαθμό του ναυάρχου. Έγινε γεροϋσιαστής, υπουργός, κατ' επανάληψη πρωθυπουργός και Αντιβασιλέας. Έλαβε κι άλλες υψηλές τιμητικές θέσεις και του ανατέθησαν κι άλλες υπεύθυνες και τιμητικές αποστολές. Σεμνός, ευσεβής χριστιανός, φιλακόλουθος, με μυστηριακή ζωή, αφανής, ταπεινός και πράος. Δεν εκαυχάτο για προσωπικά κατορθώματα, δεν μίλαγε για λογαριασμό του εαυτού του, αλλά χρησιμοποιούσε για τα κατορθώματά του το πρώτο πρόσωπο πληθυντικού αριθμού, μιλώντας για λογαριασμό των Ελλήνων γενικά.

Πέθανε επί των επάλξεων της πολιτικής στις 2 Σεπτεμβρίου 1877, και κηδεύτηκε στο Α' Νεκροταφείο Αθηνών, όπου βρίσκεται ο τάφος αυτού και της συζύγου του.

Στο Μουσείο της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος μέσα σε ασημένα λήκυθο φυλάσσεται η καρδιά του με την επιγραφή «Χαίρε καρδιά ναυάρχου Κανάρη».

Μια τέτοια αγνή, ηρωική καρδιά συνέβαλε τα μέγιστα στην ελευθερία μας. Υποκλινόμαστε με ευγνωμοσύνη, συγκίνηση και σεβασμό μπροστά σε μια τόσο μεγαλειώδη, ενάρετη, ηρωική μορφή.

²⁰ Αρχιμ. Ιωακείμ Αρχοντός, ο.π., σ.390, 391

Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ (1909-1916) ΚΥΡΙΛΛΟΣ Β΄*

ΚΩΣΤΗ ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑ,
ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΩΝ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΚΥΚΚΟΥ

Το χωριό Πρόδρομος στην περιοχή Μαραθάσας κατέχει το μεγάλο προνόμιο να είναι γενέτειρα τεσσάρων Αρχιεπισκόπων των νεότερων χρόνων, των Μακαρίου Α΄ (1854-1865), Σωφρονίου Γ΄ (1865-1900), Κυρίλλου Β΄ (1909-1916) και Μακαρίου Β΄ (1947-1950), γεγονός μοναδικό στην κυπριακή εκκλησιαστική ιστορία. Σε χρονικό διάστημα δηλαδή εκατό περίπου χρόνων, από το 1854 έως το 1950, κατά το οποίο υπηρέτησαν στον αρχιεπισκοπικό θρόνο της Εκκλησίας της Κύπρου έξι Αρχιερείς, οι τέσσερις είχαν γεννηθεί στον Πρόδρομο, όπου και έζησαν τα πρώτα χρόνια της ζωής τους¹.

* Δημοσιεύτηκε στην *Επιστημονική Επετηρίδα Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών* 14 (2021) 189-198.

¹ Γενικά για την περιοχή της Μαραθάσας και τις κοινότητές της βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Ιστορική επισκόπηση των δεκατεσσάρων χωριών της Μαραθάσας», *Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών*, 28 (2002), σσ. 119-158.

Ο πρώτος από τους ανωτέρω, Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Α΄, υπήρξε μία από τις ευγενέστερες μορφές Αρχιερέων των χρόνων της Τουρκοκρατίας, και διακρίθηκε για τη συνέπεια, με την οποία υπηρέτησε την πνευματική και μορφωτική πρόοδο του υπόδουλου Ελληνισμού της Κύπρου. Ο Μακάριος επικέντρωσε μεγάλο μέρος των δραστηριοτήτων του στην ανάπτυξη της παιδείας και ανέδειξε μία πλειάδα μορφωμένων και πνευματικά καλλιεργημένων κληρικών και διδασκάλων, οι οποίοι προσέφεραν, κατά την ύστερη Τουρκοκρατία και την πρώιμη Αγγλοκρατία, πολύτιμες υπηρεσίες στην εθνική, εκκλησιαστική και κοινωνική ζωή του νησιού. Ανάμεσά τους περιλαμβάνονται τόσο ο διάδοχός του στον αρχιεπισκοπικό θρόνο Σωφρόνιος Γ΄, τον οποίο, στα μέσα περίπου του 19ου αιώνα, έθεσε κάτω από την προστασία του και κατέβαλε τις δαπάνες για τις σπουδές του στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, όσο και ο μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Κύριλλος Β΄, προς τον οποίο προσέφερε φιλοξενία στο αρχιεπισκοπικό μέγαρο και μερίμνησε για τη φοίτησή του στην Ελληνική Σχολή Λευκωσίας².

Παρόμοια με αυτήν του Μακαρίου Α΄ υπήρξε η διακονία και του Αρχιεπισκόπου Σωφρονίου Γ΄, καθόλο το μακρό χρονικό διάστημα της τριανταπεντάχρονης αρχιερατείας του, οπότε πολιτεύτηκε με σύνεση και ορθοφροσύνη, αξιοποιώντας με μεγάλη επιδεξιότητα και διπλωματική ικανότητα την παράδοση του εθναρχικού ρόλου των Κυπρίων Αρχιερέων³. Ο διάδοχός του, όμως, στον αρχιεπισκοπικό θρόνο, Κύριλλος Β΄, υπήρξε εντελώς διαφορετικός χαρακτήρας, δυναμικός και άτεγκτος σε αιτήματα και εθνικές διεκδι-

² Για τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Α΄ Ανδρέα Βίττη, *Οι Αρχιεπίσκοποι της Κύπρου επί Οθωμανοκρατίας 1570/1-1878*, Παραλίμνι - Αγία Νάπα 2010, σ. 238-248· Ανδρέα Μιτσιδής, «Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας», στον τόμο: Θεόδωρου Παπαδόπουλλου (επιμ.), *Ιστορία της Κύπρου*, τ. ΣΤ΄, *Τουρκοκρατία. Οθωμανική κατάκτησις. Απόπειραι χειραφετήσεως. Δίκαιον - Οικονομία. Παιδεία - Γράμματα. Εκκλησία*, Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄, Λευκωσία 2011, σ. 767-780· Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου (1854-1865) Μακάριος Α΄ και η συμβολή του στη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων», *Η Δέλτος* 2 (2018) 23-26. Επίσης βλ. Αριστείδη Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920*, τ. Α΄, Λευκωσία 2018, σ. 437, όπου σύντομο βιογραφικό σημείωμα και η βασική σχετική βιβλιογραφία.

³ Για τον Αρχιεπίσκοπο Σωφρόνιο Γ΄ βλ. Θεόδωρου Παπαδόπουλλου, «Εθναρχικός ρόλος της Ορθοδόξου Ιεραρχίας. Αρχιεπισκόπου Σωφρονίου βιοτή», *Κυπριακαί Σπουδαί* 35 (1971) 95-121· Γεώργιου Γεωργιάδη, *Ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Σωφρόνιος (1865-1900) και η συμβολή του στην ανάπτυξη σχέσεων προς την Υψηλή Πύλη και τη Βρεττανική Κυβέρνηση*, Λευκωσία 1996 (διδασκαρική διατριβή στη Θεολογική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης)· Α. Μιτσιδής, «Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας», *ό.π.*, σ. 780-802. Επίσης βλ. Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920*, τ. Β΄, *ό.π.*, σ. 791.

κήσεις, ενσαρκώνοντας ένα νέο πνεύμα, που διαδόθηκε ευρέως στο νησί και καθόρισε την ιστορική του πορεία, καθόλη τη διάρκεια των χρόνων της Αγγλοκρατίας. Την πολιτική αυτή υιοθέτησε πιστά και ο ανεψιός και πνευματικό του ανάστημα, αρχικά Μητροπολίτης Κυρηνείας (1917-1947) και στη συνέχεια Αρχιεπίσκοπος Κύπρου (1947-1950) Μακάριος Β΄, όπως μαρτυρεί η όλη δυναμική εμπλοκή του στους εθνικούς αγώνες, είτε ως εθελοντής στρατιωτικός ιερέας στο σώμα των Κρητών κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους, το 1912-1913, είτε με τη διεξαγωγή εράνων για την αγορά του αεροπλάνου «Κερύνεια» για την ενίσχυση των ενόπλων δυνάμεων της Ελλάδας στα χρόνια του Μεσοπολέμου, είτε ακόμη με την εμπλοκή του στο κίνημα των Οκτωβριανών, το 1931, που επέφερε και την εξορία του από το νησί. Ο Μακάριος Β΄ ακολουθούσε στην πολιτική του συμπεριφορά πολλά από τα ιδιαίτερα στοιχεία, που χαρακτήριζαν τον Αρχιερέα θείο του, και κυρίως την αντίθεση σε κάθε είδους συμβιβασμό με τους Βρετανούς, προτάσσοντας πάντοτε την άμεση και άνευ όρων Ένωση του νησιού με την Ελλάδα⁴.

Ο Κωνσταντίνος Παπαδόπουλος, όπως ήταν το λαϊκό όνομα του μετέπειτα Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Β΄, γεννήθηκε στο χωριό Πρόδρομος, στις 26 Οκτωβρίου 1845, από γονείς τους παπα-Μάρκο και Μαρία, και ήταν ο δεύτερος από επτά αδέρφια⁵. Αυτά ήταν ο προύχοντας της κοινότητας Χατζηγιάννης Παπαπαδόπουλος (†1911)⁶, πατέρας των διακεκριμένων λογίων Σωκράτη (1870-1954), Κωνσταντίνου (1874-1962) και Κλεόβουλου (1878-1953) Μυριανθόπουλου⁷, ο ευεργέτης των εκπαιδευτηρίων της Λευκωσίας και σημαντικός παιδαγωγός, με σπουδές στο Διδασκαλείο των Αθηνών (1884-1886) και στο Πανεπιστήμιο της Γενεύης (1897-1898), Χαράλαμπος

⁴ Για τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Β΄ βλ. «Ο Μακαριώτατος Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος Β΄ ο από Κυρηνείας», *Απόστολος Βαρνάβας* 11 (1950) 249-261· «Ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος Β΄. Βιογραφικόν σημείωμα», *Ελληνική Κύπρος* 16 (1950) 207-216· Χριστόδουλου Παχουλίδη, *Μητροπολίτης Κυρηνείας Μακάριος Μυριανθέας (1917-1947) μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος Β΄ (1947-1950)*, Λευκωσία 2015. Επίσης βλ. Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920*, τ. Α΄, ό.π., σ. 437-438.

⁵ Αναφορά στα ονόματα των γονέων, το λαϊκό όνομα και το έτος γεννήσεώς του γίνεται από τον ανεψιό του, Κωνσταντίνο Μυριανθόπουλο, «Οι δύο τελευταίοι Αρχιεπίσκοποι της Κύπρου», στον τόμο: Ιωάννου Χατζηγιάννου (επιμ.), *Πανελλήνιον Λεύκωμα Εθνικής Εκατονταετηρίδος 1821-1930. Η Χρυσή Βίβλος του Ελληνισμού*, τ. Ε΄, Παιδεία - Νεοελληνική Φιλολογία, Αθήνα 1930, σ. 47.

⁶ «† Χατζή Ιωάννης Παπαδόπουλος», *Εκκλησιαστικός Κήρυξ* 1 (1911) 333.

⁷ Βιογραφικά σημειώματα των τριών αδελφών δημοσιεύτηκαν από τον Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920*, τ. Α΄, ό.π., σ. 535-537.

Μαραθεύτης (1862-1929)⁸, ο απόφοιτος της Θεολογικής Σχολής του Σταυρού Ιεροσολύμων, του έτους 1874, αρχικά διδάσκαλος και αργότερα Οικονόμος του Κύπριου Αρχιεπισκόπου, Χριστόδουλος Παπαδόπουλος (1850-1929)⁹, καθώς και τρεις αδελφές. Η πρώτη από αυτές, ονόματι Δέσποινα (†1913), σύζυγος Χαράλαμπος Οικονόμου (†1914)¹⁰, η οποία έζησε όλη τη ζωή της στον Πρόδρομο, είναι η μητέρα του προαναφερθέντος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Β', ενώ οι άλλες δύο, Ελένη και Αθηνά (†1942), είχαν εγκατασταθεί στις γενέτειρες των συζύγων τους, Αρμίνου και Άγιο Δημήτριο, αντιστοίχως¹¹.

Ο φιλομαθής Κωνσταντίνος, όπως και τα υπόλοιπα αδέρφια του, έμαθε τα πρώτα του γράμματα από τον ιερέα πατέρα του, ο οποίος επαγγελλόταν, ανάμεσα στα άλλα, και τον διδάσκαλο. Σύμφωνα με σχετική μαρτυρία του αδελφού του Χριστόδουλου, η διδασκαλία των μαθητών του περιλάμβανε τα λεγόμενα «Κοινά Γράμματα», δηλαδή ανάγνωση από διάφορα εκκλησιαστικά βιβλία, όπως την Οκτώηχο, χωρίς, όμως, γραφή, αλλά με εκμάθηση της βυζαντινής μουσικής¹². Στη συνέχεια, όπως αναφέρθηκε, σε ηλικία δεκαπέντε περίπου ετών, ο Κύριλλος τέθηκε κάτω από την προστασία του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Α' και παρακολούθησε, μεταξύ των ετών 1860 και 1865, τα μαθήματα της Ελληνικής Σχολής Λευκωσίας. Την περίοδο αυτή Σχολάρχης ήταν, από το 1861, ο Ιεροδιάκονος και μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Σωφρόνιος Γ'¹³, ο οποίος ξεχώρισε τον νεαρό ομοχώριό του για την ευφυία και την εργατικότητα

⁸ Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920*, τ. Α', ό.π., σ. 451. Επίσης βλ. «† Χαράλαμπος Μαραθεύτης», *Φωνή της Κύπρου*, 2.3.1929· *Ελευθερία*, 2.3.1929, όπου δημοσιεύονται νεκρολογίες του με πολλές σχετικές πληροφορίες για τη ζωή του.

⁹ Κλεόβουλου Μυριανθόπουλου, *Η παιδεία εν Κύπρω επί Αγγλοκρατίας 1878-1946*, Λεμεσός 1946, σ. 202-203. Επίσης, για τη ζωή του γίνεται αναφορά στον τύπο της εποχής, με την ευκαιρία του θανάτου του. Ενδεικτικά βλ. «† Χριστοδουλος Παπαδόπουλος», *Απόστολος Βαρνάβας* 1 (1929) 744· *Ελευθερία*, 12.11.1929· *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 13.11.1929· *Φωνή της Κύπρου*, 16.11.1929.

¹⁰ «† Χαράλαμπος Οικονόμου», *Κήρυξ*, 11.7.1914.

¹¹ Για την Αθηνά και την οικογένειά της βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, *Άγιος Δημήτριος Μαραθάσας*, Λευκωσία 2007, σ. 221-223. Τα σχετικά με την Ελένη και την εγκατάσταση στην Αρμίνου καταγράφηκαν από αφήγηση της εγγονής της Αθηνάς Παπαμάρκου, Αθηνάς Λοϊζίδη από τον Άγιο Δημήτριο (καλοκαίρι 1988). Για τα ονόματα των επτά παιδιών του παπα-Μάρκου βλ. επίσης: «Ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου, ο επονομασθείς "Πατήρ του Λαού"», *Κήρυξ*, 5.8.1916 (α' μέρος).

¹² Βλ. Ιερώνυμου Περισιτιάνη, *Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων. Από της Τουρκικής κατακτήσεως μέχρι της Αγγλικής κατοχής (1571-1878)*, Λευκωσία 1930, σ. 272, 278-279, όπου, όμως, το όνομα του αφηγητή καταγράφεται ως Χαράλαμπος, αντί του ορθού Χριστόδουλος.

¹³ «Βιογραφία Κυρίλλου Μητροπολίτου Κιτιέων», στον τόμο: Ιωάννη Κηπιάδη (επιμ.), *Λεπταί Γραμμαί*, Κύπρος 1894, σ. 167-168· «Ο Μητροπολίτης Κιτίου Κύριλλος», στον τόμο: Μ.Γ. Κοντόπουλου - Δ.Ι. Μελά (επιμ.), *Κυπριακόν Ημερολόγιον*, Λευκωσία 1908, σ. 89-90.

του. Γι' αυτό, ένα χρόνο ύστερα από την άνοδό του στον αρχιεπισκοπικό θρόνο, έστειλε τον νεαρό ομοχώριό του για σπουδές στη Θεολογική Σχολή του Σταυρού Ιεροσολύμων, τις οποίες ολοκλήρωσε το 1872¹⁴. Στη συνέχεια επέστρεψε στην Κύπρο και το αμέσως επόμενο έτος χειροτονήθηκε Ιεροδιάκονος και διορίστηκε Ιεροκήρυκας της Αρχιεπισκοπής και διδάσκαλος στην Ελληνική Σχολή της κυπριακής πρωτεύουσας, διακονήματα στα οποία υπηρέτησε κατά τις δεκαετίες του 1870 και του 1880¹⁵. Δραστηριοποιήθηκε επίσης από νωρίς στη δημόσια ζωή, αρθρογραφώντας στον κυπριακό τύπο, αρχικά στο «Νέον Κίτιον» της Λάρνακας και ακολούθως στην «Αλήθεια» της Λεμεσού, ασκώντας με νευρώδη άρθρα δριμεία κριτική στους κυβερνώντες για τα κακώς κείμενα και τις παραλείψεις τους¹⁶.

Κατά το χρονικό αυτό διάστημα ο Κύριλλος κάλεσε κοντά του τον νεότερο αδελφό του Χαράλαμπο και φρόντισε για τις σπουδές του στην Ελληνική Σχολή Λευκωσίας¹⁷, τις οποίες, όπως έγινε λόγος προηγουμένως, συνέχισε αργότερα στην Αθήνα και στη Γενεύη. Ακολούθως το ίδιο έπραξε με τον ανεψιό του Μιχαήλ, δηλαδή τον μετέπειτα Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Β΄, τον οποίο έστειλε ως υπότροφό του στη Μεγάλη του Γένους Σχολή και στο Γυμνασιακό Τμήμα της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης. Τον στήριξε δε στη συνέχεια για περαιτέρω σπουδές στη Θεολογική Σχολή Αθηνών, όπως επίσης και για εκμάθηση της γαλλικής γλώσσας στη Γενεύη και για ευρύτερη θεολογική κατάρτιση στην Οξφόρδη¹⁸.

Στο μεταξύ, στις 30 Απριλίου 1889, ο Κύριλλος εξελέγη Μητροπολίτης Κυρηνείας¹⁹ με έδρα τη Μονή του Αγίου Παντελεήμονα στη Μύρτου²⁰,

¹⁴ Αντίγραφο του πτυχίου του σώζεται στο Αρχείο Πατριαρχείου Ιεροσολύμων, *Χειρόγραφον Θεολογικής Σχολής* 45, σ. 273. Για την περίοδο των σπουδών του βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Η Θεολογική Σχολή του Σταυρού Ιεροσολύμων και η Κύπρος», *Κυπριακά Σπουδαί* 71 (2009) 107-108.

¹⁵ «Βιογραφία Κυρίλλου Μητροπολίτου Κιτιέων», *ό.π.*, σ. 169. «Ο Μητροπολίτης Κιτίου Κύριλλος», *ό.π.*, σ. 90-91. Ανάμεσα στους μαθητές του περιλαμβάνονταν και ο Ι. Περισιτιάνης, *Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων. Από της Τουρκικής κατακτήσεως μέχρι της Αγγλικής κατοχής (1571-1878)*, *ό.π.*, σ. 121.

¹⁶ «Ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου, ο επονομασθείς "Πατήρ του Λαού"», *Κήρυξ*, 12.8.1916 (β΄ μέρος).

¹⁷ «Ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου, ο επονομασθείς "Πατήρ του Λαού"», *Κήρυξ*, 5.8.1916 (α΄ μέρος).

¹⁸ Κλεόβουλο Μυριανθόπουλο, *Η συμβολή της Μαραθάσας εις την Εκκλησίαν*, Λεμεσός 1939, σ. 54-55.

¹⁹ Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Κώδιξ Α΄*, σ. 357.

²⁰ Η έδρα της Μητρόπολης μεταφέρθηκε στην πόλη της Κερύνειας από τον νεοεκλεγέντα Μητροπολίτη Κυρηνείας και μετέπειτα Αρχιεπίσκοπο Κύπρου Μακάριο Β΄, το 1917. Βλ. Χριστό-

όπου υπηρέτησε μέχρι το 1893, περίοδο κατά την οποία εργάστηκε για τον επανευαγγελισμό των Λινοβαμβάκων της Τηλλυρίας. Εγκαταστάθηκε για τον λόγο αυτό, το καλοκαίρι του 1890, στο χωριό Βαρίσεια, όπου εκχριστιάνισε τους κατοίκους του και μερίμνησε για την ανέγερση εκκλησίας, αφιερωμένης στον Άγιο Γεώργιο²¹. Το 1889, ταυτόχρονα δηλαδή με την εκλογή του στον μητροπολιτικό θρόνο, ο Κύριλλος εξελέγη μέλος του Νομοθετικού Συμβουλίου, ενός αιρετού σώματος, που ασκούσε κοινοβουλευτικό έλεγχο στη διοίκηση, πρότεινε, τροποποιούσε ή καταψήφισε νομοσχέδια και προϋπολογισμούς, αλλά βρισκόταν κάτω από τον έλεγχο των Βρετανών αποικιοκρατών. Ο Κύριλλος υπηρέτησε στο Συμβούλιο αυτό για 22 ολόκληρα χρόνια, μέχρι το 1911, και για πέντε συνεχείς βουλευτικές περιόδους, εκλεγόμενος κάθε φορά κατά τρόπο πανηγυρικό, λόγω της ευρείας λαϊκής απήχησης, που απολάμβανε η πολιτική του. Υπήρξε, όπως μαρτυρείται, ο ηγέτης της σκληρής αντιπολιτευτικής πτέρυγας έναντι των Βρετανών, προασπιζόμενος με μαχητικότητα και μεγάλη ευσυνειδησία τα συμφέροντα του κυπριακού λαού και του τόπου²².

Ακολούθως, ύστερα από τετραετή υπηρεσία στον μητροπολιτικό θρόνο Κυρηνείας ο Κύριλλος εξελέγη, στις 5 Απριλίου 1893²³, νέος Μητροπολίτης Κιτίου, οπότε εγκαταστάθηκε στη Λάρνακα, σε οίκημα πλησίον του ναού του Σωτήρος, όπου, σε νεότερο κτήριο, στεγάζεται η Μητρόπολη και στις μέρες μας. Κατά το διάστημα της εκεί παραμονής του επέδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη βελτίωση των οικονομικών της Μητρόπολης, ώστε να μπορεί να ανταποκρίνεται επαρκώς στην αποστολή της. Ιδίως φρόντισε για τη διάσωση της κτημοσύνης της από τις μεθοδεύσεις της αποικιοκρατικής κυβέρνησης και κατάφερε, ύστερα από σκληρούς αγώνες, να κατοχυρώσει στις Μονές του Αγίου Νικολάου των Γάτων και του Τιμίου Προδρόμου Μέσα Ποταμού τις εκτάσεις γης που τις περιέβαλλαν. Επίσης, κατά το ανωτέρω διάστημα, ως μέλος της Επιτροπής του Νοσοκομείου της Λάρνακας εργάστηκε για να αποκτήσει η πόλη λιθόκτιστο νοσοκομείο σε αντικατάσταση του ξύλινου, που

δουλου Παχουλίδη, *Μητροπολιτική επαρχία Κερύνειας, η δική μας γη*, Λευκωσία 2001, σ. 41, 90.

²¹ Κωστή Κοκκινόφτα, *Εξισλαμισμοί και Επανεκχριστιανισμοί στην Κύπρο*, Λευκωσία 2019, σ. 101-103.

²² Χρίστου Κυριακίδη, *Το Κυπριακό Νομοθετικό Συμβούλιο (1878-1931). Ίδρυση, λειτουργία και κοινοβουλευτικές αντιπαραθέσεις: Συνταγματικές ελευθερίες υπό περιορισμό και αμφισβήτηση*, Λευκωσία 2016, σ. 104-105, 152-153, 191-192, 243-244, 264-265, 279-280, 301-308, 317-325 κ.ά.· Του ιδίου, «"Αντί Νομοθετικού Σώματος, Ιερά Σύνοδος": Κλήρος και Νομοθετικό Συμβούλιο (1883-1931)», *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου* 12 (2019) 423-427.

²³ Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Κώδιξ Α΄*, σ. 361.

ήταν σε χρήση μέχρι το 1898²⁴.

Την περίοδο αυτή ο Κύριλλος ενεπλάκη στο περίφημο Αρχιεπισκοπικό Ζήτημα, το οποίο είχε οδυνηρές επιπτώσεις στη ζωή των κατοίκων και στην εξέλιξη της πολιτικής ζωής στο νησί. Το ζήτημα αυτό είχε τις απαρχές του στον Ιανουάριο του έτους 1899, όταν απεβίωσε ο τότε Μητροπολίτης Πάφου (1890-1899) Επιφάνιος, οπότε δεν κατέστη δυνατόν, για διάφορους λόγους, να πληρωθεί ο κενός μητροπολιτικός θρόνος. Κορυφώθηκε δε το αμέσως επόμενο έτος, όταν, τον Μάιο του 1900, απεβίωσε ο Αρχιεπίσκοπος Σωφρόνιος Γ΄, με αποτέλεσμα να απομείνει η Εκκλησία τη Κύπρου με μόνο δύο Αρχιερείς: τους Μητροπολίτες Κιτίου (1893-1909) Κύριλλο Παπαδόπουλο, τον εκ Προδρόμου, και Κυρηνείας (1895-1916) Κύριλλο Βασιλείου, τον εκ Πραστιού Αμμοχώστου²⁵. Λόγω της συνωνυμίας τους, ο κυπριακός λαός τους αποκαλούσε με τα προσωνύμια «Κυριλλάτσος» και «Κυριλλούδι», με βάση τη διάκριση που προσδιόριζε και επέβαλλε η σωματική τους διάπλαση και οι χαρακτήρες τους, αφού ο μεν πρώτος ήταν δυναμικός και ευέξαπτος, ο δε δεύτερος ταπεινός και νηφάλιος. Αμφότεροι προβλήθηκαν ως διεκδικητές του αρχιεπισκοπικού θρόνου, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν γύρω τους δύο παρατάξεις, η Κιτιακή και η Κυρηνειακή, που κάθε μία υποστήριζε με φανατισμό την επικράτηση του εκλεκτού της. Η διαμάχη αυτή, αν και αρχικά ξεκίνησε ως καθαρά εκκλησιαστική, στην πορεία προσέλαβε ευρύτερες πολιτικές και κοινωνικές προεκτάσεις και προκάλεσε μεγάλη αναταραχή στον τόπο.

Οι κύριοι υποστηρικτές του «Κυριλλάτσου» βρίσκονταν στις τάξεις των επιστημόνων της νέας γενιάς, οι οποίοι είχαν σπουδάσει στα ελληνικά πανεπιστήμια και έζησαν, χωρίς να γνωρίσουν την Τουρκοκρατία. Η παράταξη αυτή εκπροσωπούσε τη λεγόμενη «αδιάλλακτη» μερίδα του πολιτικού κόσμου, ονομασία που της δόθηκε από τη στάση της έναντι της βρετανικής διακυβέρνησης και της άποψής της για δυναμική διεκδίκηση του αιτήματος της Ένωσης. Αντίθετα, το «Κυριλλούδι» είχε τους βασικότερους υποστηρικτές

²⁴ Ιερομόναχου Σωφρόνιου Μιχαλίδη, *Ιστορία της κατά Κίτιον Εκκλησίας*, Λάρνακα 1992, σ. 313-331.

²⁵ Βιογραφικά για τον Κυρηνείας Κύριλλο, τον μετέπειτα Αρχιεπίσκοπο Κύπρου Κύριλλο Γ΄, βλ. Ανδρέα Βίττη, «Κύριλλος Γ΄: ο άγιος και λόγιος Αρχιεπίσκοπος (1916-1933)», *Επιστημονική Επετηρίς Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών* 5 (2001) 22-50· Έρικ Σεργίου, *Οργανωτικά ζητήματα στην Εκκλησία της Κύπρου επί Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ΄ (1916-1933)*, Λευκωσία 2017, σ. 38-87. Επίσης βλ. Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920*, τ. Α΄, ό.π., σ. 372-373.

του στους παλαιούς συντηρητικούς πολιτευτές, οι οποίοι έλεγχαν, μέσω των διασυνδέσεών τους, πολλές από τις τοπικές αρχές των χωριών του νησιού. Σε αντιδιαστολή προς τους αντιπάλους τους, αποκαλούνταν «διαλλακτικοί», λόγω της μετριοπαθούς στάσης τους έναντι των Βρετανών αποικιοκρατών και της αρχής της πολιτικής σύνεσης, που προέβαλλαν ως κύριο γνώμονα των ενεργειών τους, επιδιώκοντας την Ένωση εν ευθέτω χρόνω. Τελικά ύστερα από διαμάχη, η οποία κράτησε δέκα χρόνια, εξελέγη στον αρχιεπισκοπικό θρόνο, το 1909, ο από Κιτίου Κύριλλος²⁶.

Στο αξίωμα αυτό ο νέος Αρχιεπίσκοπος υπηρέτησε μέχρι τον θάνατό του, που συνέβη το 1916. Κατά το ανωτέρω διάστημα ανέπτυξε ποικίλη εθνική και εκπαιδευτική δράση, όπως κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων με τη στήριξη των Κυπρίων εθελοντών, που θα ενίσχυαν τις τάξεις του ελληνικού στρατού, και με η συμβολή του στους εράνους για την ενίσχυση της Ελλάδας, προσφέροντας εξ ιδίων το ποσό των εκατό λιρών²⁷. Παρόμοια ήταν η στάση του και κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οπότε τάχθηκε υπέρ της Αντάντ και των Βρετανών, οι οποίοι βρέθηκαν στο αντίπαλο στρατόπεδο από τη Γερμανία και τη σύμμαχό της Τουρκία και για τον λόγο αυτό βρήκαν την ευκαιρία και προσάρτησαν την Κύπρο στην αυτοκρατορία τους, στις 5 Νοεμβρίου 1914. Τότε ο Κύριλλος επέδωσε στον Αρμοστή Χάμιλτον Γκούλντ-Άνταμς (Hamilton Goold-Adams) έγγραφο που συνυπέγραψε, στις 8 Νοεμβρίου του ίδιου έτους, με τους εννέα Έλληνες βουλευτές του Νομοθετικού Συμβουλίου, με το οποίο εκφραζόταν η συμπαράσταση του κλήρου και του λαού του νησιού προς τη Μεγάλη Βρετανία και τους συμμάχους της, που αγωνίζονταν, όπως σημειωνόταν, για τα ιδανικά της ελευθερίας και του πολιτισμού. Επιπρόσθετα τονίζονταν ότι ήταν με χαρά, που οι Έλληνες κάτοικοι πληροφορούνταν για το νέο καθεστώς, αφού απάλλασσε οριστικά το νησί από την τουρκική κυριαρχία. Υπογραμμιζόταν, όμως, ότι το θεωρούσαν ένα προσωρινό σταθμό στην πορεία για την υλοποίηση των εθνικών τους δικαιών και την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα²⁸.

²⁶ Γεώργιου Φραγκούδη, *Ιστορία του Αρχιεπισκοπικού Ζητήματος Κύπρου (1900-1910)*, Αλεξάνδρεια 1911· Μητροπολίτη πρώην Λεοντοπόλεως Σωφρόνιου Ευστρατιάδου, «Η λύσις του Εκκλησιαστικού Κυπριακού Ζητήματος (1900-1910)», *Θεολογία* 12 (1934) 162-179, 254-314· Νίκου Χριστοδούλου, *Το Αρχιεπισκοπικό Ζήτημα της Κύπρου κατά τα έτη 1900-1910*, Λευκωσία 1999.

²⁷ Πέτρου Παπαπολυβίου, *Η Κύπρος και οι Βαλκανικοί πόλεμοι. Συμβολή στην ιστορία του Κυπριακού Εθελοντισμού*, Λευκωσία 1997, σ. 107-108.

²⁸ Για το περιεχόμενο του διαγγέλματος της προσάρτησης και του εγγράφου, που επιδόθηκε στον Αρμοστή, βλ. «Επί της προσαρτήσεως της Κύπρου», *Εκκλησιαστικός Κήρυξ* 4 (1914) 538-546.

Από τις σημαντικότερες πτυχές της περιόδου αυτής της ζωής του Κυρίλλου είναι η σύνταξη και ψήφιση του πρώτου Καταστατικού Χάρτη της Εκκλησίας της Κύπρου, που υπογράφηκε στις 21 Μαΐου 1914 από τους Κύπριους Αρχιερείς²⁹ και παρέμεινε σε ισχύ μέχρι και το έτος 1979, καθορίζοντας με τις διατάξεις του τις διοικητικές πρακτικές και την εσωτερική ζωή της Εκκλησίας³⁰. Ταυτόχρονα συνέχισε την προσφορά του στον τόπο ως μέλος του Νομοθετικού Συμβουλίου έως το έτος 1911, ελέγχοντας τις ενέργειες της αποικιακής κυβέρνησης, ενώ διετέλεσε επίσης πρόεδρος των Ελληνικών Εκπαιδευτηρίων, από το 1911 έως το 1916³¹.

Καθόλο το διάστημα της μακράς αρχιερατείας του, είτε ως Μητροπολίτης, είτε ως Αρχιεπίσκοπος, ο Κύριλλος διατηρούσε στενούς δεσμούς με τα χωριά της περιοχής Μαραθάσας και ιδίως με τον Άγιο Δημήτριο, όπου ήταν εγκατεστημένη η αδελφή του Αθηνά. Συνήθιζε μάλιστα να διαμένει στη φιλόξενη κατοικία της για αρκετές ημέρες, κατά τη θερινή περίοδο, χάριν αναπαύσεως και ιαματικών λουτρών, με νερό που μεταφερόταν στο χωριό από τη γειτονική κοινότητα των Τριών Ελιών, αφού έπασχε από ρευματισμούς. Η τελευταία επίσκεψή του στον Άγιο Δημήτριο πραγματοποιήθηκε το καλοκαίρι του 1916, οπότε απεβίωσε απροσδόκητα, στις 6 Ιουλίου 1916, ύστερα από σύντομη ασθένεια μερικών ημερών³². Η σορός του μεταφέρθηκε στη γενέτειρά του Πρόδρομο, όπου και τάφηκε στο προαύλιο του ομώνυμου ναού, ενδεδυμένος την αρχιερατική του στολή και καθήμενος, κατά το έθος, σε καρέκλα, κρατώντας ιερό ευαγγέλιο. Άφησε φήμη εθνικού αγωνιστή, ανυποχώρητου στο ζήτημα των διεκδικήσεων των δικαιωμάτων του λαού, πολλές φορές ευέξαπτου και απότομου, ωστόσο φιλόπονου, λιτού στην προσωπική του ζωή και έντιμου³³.

²⁹ Βλ. «Καταστατικόν της Αγιωτάτης Αποστολικής Εκκλησίας της Κύπρου», *Εκκλησιαστικός Κήρυξ* 4 (1914) 291-321, όπου παρατίθενται οι διάφορες διατάξεις του Καταστατικού Χάρτη.

³⁰ Βλ. Έρικ Σεργίου, *Η Καταστατική Νομοθεσία της Εκκλησίας της Κύπρου μέχρι και την ψήφιση του Καταστατικού Χάρτη του 1979*, Λευκωσία 2007, σ. 64-82, όπου διεξοδική παρουσίαση των εφαρμογών των διατάξεων του Καταστατικού Χάρτη, του 1914.

³¹ Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920*, τ. Α΄, ό.π., σ. 372.

³² Για τους δεσμούς του Κυρίλλου με τον Άγιο Δημήτριο βλ. Κ. Κοκκινόφτα, *Άγιος Δημήτριος Μαραθάσας*, ό.π., σ. 69-74.

³³ Εκτενής περιγραφή των σχετικών με την ασθένεια και την κηδεία του Κυρίλλου γίνεται στον τύπο της εποχής. Ενδεικτικά βλ. «† Ο Κύριλλος Β΄, Αρχιεπίσκοπος Νέας Ιουστινιανής και πάσης Κύπρου», *Εκκλησιαστικός Κήρυξ* 6 (1916) 369-386. *Αλήθεια*, 8.7.1916. *Κήρυξ*, 8.7.1916, 15.7.1916. *Ένωσις*, 8/21.7.1916. *Φωνή της Κύπρου*, 9/22.7.1916. *Ελευθερία*, 9/22.7.1916. *Αιών*, 9/22.7.1916. *Νέον Έθνος*, 9/22.7.1916. *Κυπριακός Φύλαξ*, 12.7.1916. *Σάλπιγξ*, 13/26.7.1916. *Πατρίς*, 13/26.7.1916. *Ένωσις*, 15/28.7.1916.

Ο ΑΓΩΝΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΜΑΣ ΘΗΣΑΥΡΩΝ ΣΥΝΕΧΙΖΕΤΑΙ...

Ο ΕΠΑΝΑΠΑΤΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΒΗΜΟΘΥΡΩΝ
ΤΟΥ ΕΙΚΟΝΟΣΤΑΣΙΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ
ΤΗΣ ΚΑΤΕΧΟΜΕΝΗΣ
ΠΕΡΙΣΤΕΡΩΝΟΠΗΓΗΣ - ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΥ

ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ ΜΑΣ

Με αισθήματα βαθύτατης συγκίνησης και εσωτερικής εγκαύχησης η Ηγεσία και το ποίμνιο της Εκκλησίας της Κύπρου υποδέχτηκαν τα βημόθυρα του εικονοστασίου της εκκλησίας του Αγίου Αναστασίου της κατεχόμενης Περιστερωνοπηγής Αμμοχώστου, τα οποία επαναπατρίστηκαν από την Ιαπωνία με την αγαστή συνεργασία της Εκκλησίας και της Πολιτείας, στις 26 Αυγούστου 2021.

Το Τμήμα Αρχαιοτήτων «ευχαριστεί θερμά την Εκκλησία της Κύπρου και ιδιαίτερα τον Προκαθήμενό της, Αρχιεπίσκοπο Χρυσόστομο τον ΙΙ, για τη στήριξη και τη συμβολή του στις προσπάθειες επαναπατρισμού με τον οποίο ήταν σε άμεση επικοινωνία καθ' όλη τη διάρκεια των διαδικασιών».

Ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου κ.κ. Χρυσόστομος εξέφρασε τη βαθύτατή του ικανοποίηση και για το νέο αυτό επίτευγμα της επιστροφής της συλημένης μας εκκλησιαστικής κληρονομιάς και δήλωσε ότι η Εκκλησία Κύπρου θα βρίσκεται πάντοτε στην εμπροσθοφυλακή των χρεωστικών αυτών αγώνων για την ανεύρεση, διάσωση και επιστροφή στην πατρώα γη του ορθόδοξου πνευματικού μας πολιτισμού. Σε καμία περίπτωση – συνέχισε – δεν θα φεισθούμεν

κόπων ή εξόδων προκειμένου να επαναπατρίσουμε ό,τι οι πρόγονοί μας με την ευσέβειά τους και τον τίμιο μόχθο τους κληροδότησαν σε μας ως εκκλησιαστικό πλούτο και παράδοση.

Ικανοποίηση για τον επαναπατρισμό των βημοθύρων του εικονοστασίου του Αγίου Αναστασίου της κατεχόμενης Περιστερωνοπηγής από την Ιαπωνία εξέφρασε με δηλώσεις του και ο Μητροπολίτης Κωνσταντίας – Αμμοχώστου κ. Βασίλειος, στη μητροπολιτική περιφέρεια του οποίου βρίσκεται η εκκλησία του Αγίου Αναστασίου Περιστερωνοπηγής. «Αισθανόμαστε βαθύτατη ικανοποίηση για τον επαναπατρισμό των βημοθύρων του εικονοστασίου της εκκλησίας του Αγίου Αναστασίου της κατεχόμενης Περιστερωνοπηγής Αμμοχώστου. Σήμερα, ένα μέρος του πολιτισμού μας επιστρέφει και πάλι στον δικό του τόπο. Ελπίζουμε και άλλοι συλημένοι θησαυροί μας, όχι μόνο από την εκκλησία του Αγίου Αναστασίου της Περιστερωνοπηγής, αλλά και από όλη την κατεχόμενη γη μας, να βρουν το δρόμο της επιστροφής».

Ο Μητροπολίτης Κωνσταντίας ανέφερε επίσης πως «έχει ιδιαίτερη σημασία η επιστροφή των συγκεκριμένων βημοθύρων, γιατί ο Άγιος Αναστάσιος είναι Κύπριος. Εκεί έχουμε τον τόπο που ασκήτεψε, που αγίασε και τον αρχαίο του ναό. Συνεπώς, η επιστροφή τους αποκτά ιδιαίτερη σημασία». Προσέθεσε δε ότι «τα βημόθυρα θα συντηρηθούν, κατ' αρχάς, από το τμήμα Αρχαιοτήτων και θα τοποθετηθούν στο Βυζαντινό Μουσείο του ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου του Γ'. Σε δεύτερο στάδιο, ελπίζουμε ότι θα έχουμε τη δυνατότητα, σε αγαστή συνεργασία με τον Μακαριώτατο, να τα τοποθετήσουμε στο Βυζαντινό μας Μουσείο στην Αγία Νάπα».

Κληθείς να αναφέρει κατά πόσον υπάρχει κάποιο άλλο εκκλησιαστικό κειμήλιο για επαναπατρισμό, το οποίο κλάπηκε από τους Τούρκους στα κατεχόμενα, ο Κωνσταντίας είπε: «Για την ώρα δεν γνωρίζω να υπάρχει κάτι στο προσκήνιο. Το ζήτημα είναι να αναδειχθεί στο διεθνές προσκήνιο η πολιτιστική καταστροφή της πατρίδας μας, που υπέστη καίριο πλήγμα από την εισβολή του Αττίλα, η οποία αποτελεί έγκλημα πολέμου. Πρέπει κάποια στιγμή να υψώσουμε το κεφάλι μας και να πούμε τα πράγματα με το όνομά τους, γιατί δεν μπορούμε να σιωπούμε και να δεχόμαστε όλες αυτές τις προκλήσεις από την Τουρκία που κατέχει την Κύπρο μας, καταστρέφει, λεηλατεί και ακόμα θέλει να κάνει την πατρίδα μας δική της κτήση. Νομίζω ότι ο επαναπατρισμός των βημοθύρων μας αποτελεί για μας μια χρυσή ευκαιρία την οποία επιβάλλεται να αξιοποιήσουμε και πολιτικά και γεωστρατηγικά για να γνωρίσει ο κόσμος όλος το έγκλημα που διέπραξε και εξακολουθεί να διαπράττει η Τουρκία

σε βάρος της μικρής μας πατρίδας».

Σε άλλη ερώτηση ο Κωνσταντίας κ. Βασίλειος απάντησε πως «πρέπει να αναπτύξουμε μια πολιτιστική διπλωματία, δεδομένου ότι οι άνθρωποι συγκινούνται πολύ περισσότερο για την καταστροφή των πολιτιστικών θησαυρών μιας χώρας, παρά με την πολιτική διπλωματία».

Τέλος, ευχαρίστησε θερμά όλους εκείνους οι οποίοι συνέβαλαν αποτελεσματικά για την επιτυχία αυτή, ιδιαίτερα το Τμήμα Αρχαιοτήτων για τις προσπάθειες που κατέβαλε, και συνεχώς καταβάλλει, σε αγαστή συνεργασία με την Εκκλησία για την επαναφορά των βημοθύρων στη Κύπρο.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΒΗΜΟΘΥΡΩΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΠΕΡΙΣΤΕΡΩΝΟΠΗΓΗΣ.

Τα βημόθυρα της Εκκλησίας του Αγίου Αναστασίου **χρονολογούνται στο έτος 1778**. Η εικονογραφική παράδοση της περιόδου αυτής διαφοροποιείται κάπως, από τον υπόλοιπο ορθόδοξο κόσμο. Σημαντικό παράδειγμα αποτελούν τα βημόθυρα του Αγίου Αναστασίου.

Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, το πάνω μέρος των βημοθύρων είναι συνήθως διακοσμημένο με παραστάσεις του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου, ενώ το κάτω μέρος συνήθως διακοσμείται με παραστάσεις των Τριών Ιεραρχών και ενίοτε με Κύπριους Αγίους, όπως ο Άγιος Σπυρίδωνας, σ' αυτή την περίπτωση.

Εκτός από την αρχαιολογική τους σημασία, τα βημόθυρα έχουν σημαντική συμβολική και θρησκευτική σημασία, ως αναπόσπαστο μέρος της πολιτιστικής λαμπρότητας και παράδοσης της Εκκλησίας της Κύπρου. Τα βημόθυρα του Αγίου Αναστασίου σύμφωνα με τις επιγραφές, οι οποίες ευκρινώς διαβάζονται, στο άνω μέρος φιλοτεχνείται ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου και στο κάτω μέρος φιλοτεχνούνται, σε μετωπική στάση, οι Τρεις Ιεράρχες και ο Άγιος Σπυρίδων.

Σύμφωνα με την επιγραφή, τα βημόθυρα φιλοτεχνήθηκαν από τον Ιερομόναχο Φιλάρετο από το Ψημολόφου, ο οποίος διετέλεσε Πρωτοσύγκελος στη Μονή του Αγίου Ηρακλείδιου, Προϊστάμενος της οποίας ήταν ο Ιερομόναχος Λεόντιος. Την περίοδο εκείνη ο Άγιος Ηρακλείδιος ήταν φημισμένο εικονογραφικό κέντρο. Τα βημόθυρα έγιναν επί Αρχιεπισκόπου Χρυσάνθου, τα

δε έξοδα κατέβαλε ο ευσεβής κάτοικος Περιστερωνοπηγής Χατζηγιασουμής.

Ανακοίνωση του τμήματος Αρχαιοτήτων του Υπουργείου Μεταφορών, Επικοινωνιών και Έργων αναφέρει ότι «τα βημόθυρα εντοπίστηκαν στην Ιαπωνία τη δεκαετία του 1990, στο Κολλέγιο Τέχνης της πόλης Kanazawa και ο επαναπατρισμός τους κατέστη δυνατός μετά από συντονισμένες προσπάθειες του Τμήματος Αρχαιοτήτων, της Πρεσβείας της Δημοκρατίας στο Τόκιο και της Εκκλησίας της Κύπρου, με τις αρμόδιες αρχές του Κολλεγίου Τέχνης που τα κατείχε». Και συνεχίζει: «τα βημόθυρα επιστρέφουν στην Κύπρο μετά από συντονισμένες πολύχρονες προσπάθειες, οι οποίες εντατικοποιήθηκαν τα τελευταία δύο χρόνια, δίδοντας επιτυχή κατάληξη σε μια από τις πιο πολύπλοκες υποθέσεις επαναπατρισμού».

Σύμφωνα με την ανακοίνωση του Τμήματος Αρχαιοτήτων, τα βημόθυρα θα συντηρηθούν από το Τμήμα Αρχαιοτήτων και θα παραδοθούν στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Κύπρου, μέχρις ότου καταστεί εφικτή η επιστροφή και επανατοποθέτησή τους στην εκκλησία του Αγίου Αναστασίου, όπου και ανήκουν.

Όπως σημειώνει το Τμήμα Αρχαιοτήτων «η περίπτωση της σύλησης της εκκλησίας του Αγίου Αναστασίου από τον τουρκικό κατοχικό στρατό και τους συνεργάτες του και η πώληση των κατακερματισμένων ξυλογλύπτων, αλλά και ιερών σκευών του ναού, η τύχη των οποίων ακόμη αγνοείται, αποδεικνύει για μια ακόμη φορά τις καταστροφικές συνέπειες της τουρκικής εισβολής στην πολιτιστική κληρονομιά του τόπου».

Επίσης, «ευχαριστεί θερμά τις αρμόδιες Διευθύνσεις του Υπουργείου Εξωτερικών για τη στενή και αγαστή συνεργασία, την Εθνική Επιτροπή για την Πάταξη της Σύλησης και της Παράνομης Διακίνησης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, καθώς και όλες τις εμπλεκόμενες κυβερνητικές υπηρεσίες, όπως το Τμήμα Τελωνείων, το Τμήμα Πολιτικής Αεροπορίας και την Αστυνομία Κύπρου, ιδιαίτερα το Γραφείο Καταπολέμησης Παράνομης Κατοχής και Διακίνησης Αρχαιοτήτων του Αρχηγείου Αστυνομίας για τις διευκολύνσεις που παρείχαν κατά την επιστροφή των βημοθύρων στην Κύπρο».

Το Τμήμα Αρχαιοτήτων, ως το αρμόδιο Τμήμα της Κυπριακής Δημοκρατίας για την προστασία και τη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου, διαβεβαιώνει ότι «θα συνεχίσει τις εντατικές του προσπάθειες για διάσωση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, η οποία υπέστη ανυπολόγιστες ζημιές, ως συνέπεια της τουρκικής εισβολής». Καταλήγοντας, αναφέρει: «η συνεργασία με όλους τους αρμόδιους φορείς για τον δύσκολο αυτό αγώνα του

επαναπατρισμού της συλημένης πολιτιστικής μας κληρονομιάς είναι άκρως αναγκαία και απαραίτητη και μόνο οι συντονισμένες προσπάθειες μπορούν να φέρουν τα ποθητά αποτελέσματα».

Επίσης, ο υπεύθυνος του γραφείου καταπολέμησης, παράνομης κατοχής και διακίνησης Αρχαιοτήτων του Αρχηγείου της Αστυνομίας κ. Μιχάλης Γαβριηλίδης, αναφερόμενος στον επαναπατρισμό από την Ιαπωνία των βημοθύρων του εικονοστασίου της εκκλησίας του Αγίου Αναστασίου της κατεχόμενης Περιστερωνοπηγής Αμμοχώστου δήλωσε:

Είναι η πρώτη φορά που επαναπατρίζονται αντικείμενα από ασιατική χώρα και αυτό είναι κάτι το πολύ ευχάριστο. Υπογράμμισε πως καταλυτικό ρόλο στην έκβαση της υπόθεσης αυτής διαδραμάτισε η ενδυνάμωση των διπλωματικών σχέσεων Κύπρου – Ιαπωνίας με την έναρξη λειτουργίας Πρεσβειών της Ιαπωνίας στη Λευκωσία και της Κύπρου στο Τόκιο.

Ο κ. Γαβριηλίδης χαρακτήρισε τον επαναπατρισμό αυτό ιδιαίτερα σημαντικό και ανέφερε: «ευελπιστούμε σε περαιτέρω συνεργασία με χώρες της Ασίας, οι οποίες πλέον είναι μια αγορά που άνοιξε όσον αφορά τη διακίνηση αρχαιοτήτων, πέραν των ευρωπαϊκών χωρών και της Αμερικής».

Εξήγησε πως «ύστερα από τη διασύνδεση της παράνομης διακίνησης αρχαιοτήτων με την τρομοκρατία και το οργανωμένο έγκλημα, οι ευρωπαϊκές χώρες και οι Η.Π.Α. προβαίνουν σε πολύ πιο αυστηρούς ελέγχους. Για τον λόγο αυτό οι αγορές μεταφέρονται σε άλλες χώρες που είναι πιο προσβάσιμες στους αρχαιοκάπηλους και βλέπουμε να υπάρχει μια νέα τάση προς τις χώρες της Ασίας».

Ερωτηθείς σε σχέση με άλλες τέτοιες περιπτώσεις επαναπατρισμού αντικειμένων που εκκρεμούν, σημείωσε πως υπάρχουν τουλάχιστον τρεις άλλες υποθέσεις που «τρέχουν».

Από την πλευρά του, ο Πρέσβης της Κύπρου στην Ιαπωνία, κ. Χάρης Μορίτσης, ανέφερε πως η Πρεσβεία της Δημοκρατίας στο Τόκιο είχε εμπλοκή στην υπόθεση από το 2019, όταν άρχισε τη λειτουργία της στην Ιαπωνία.

«Κληθήκαμε να συνδράμουμε στο έργο της αρμόδιας αρχής που είναι το Τμήμα Αρχαιοτήτων. Επειδή ο στόχος ήταν ξεκάθαρος, η συνεργασία των εμπλεκόμενων, επίσης, άψογη και οι οδηγίες που η Πρεσβεία λάμβανε από το Υπουργείο Εξωτερικών ήταν σαφείς, λόγω της πρότερης εμπειρίας στα θέματα αυτά. Οι δυσκολίες ήταν απλώς διαδικαστικές. Ως εκ τούτου η προσπάθεια

ολοκληρώθηκε, με τη διακριτικότητα και αποτελεσματικότητα που της αρμόζει».

Η Σύνταξη του περιοδικού μας «ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΒΑΡΝΑΒΑΣ» εκφράζει και αυτή τη χαρά και τη συγκίνησή της για το εκκλησιαστικό και πολιτιστικό αυτό επίτευγμα του επαναπατρισμού των βημοθύρων του Αγίου Αναστασίου, συγχαίρει θερμά όλους τους αρμοδίους Φορείς για το ζήλο που επέδειξαν και εκφράζει την ευχή, όπως σύντομα επαναπατρισθούν όλοι μας οι πολιτιστικοί θησαυροί και τοποθετηθούν στη φυσική τους θέση.

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΝΑΟΥ
ΑΓΙΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΥ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΟΠΟΙΟ ΣΥΛΗΘΗΚΑΝ ΤΑ ΠΑΝΤΑ.
ΤΗ ΛΑΜΠΡΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΜΑΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΑΝΤΙΚΑΤΕΣΤΗΣΕ Η ΒΑΡΒΑΡΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΑΤΤΙΛΑ

«Κύριε, ἐνεπύρισαν ἐν πυρὶ τὸ ἁγιαστήριόν σου, εἰς τὴν γῆν ἐβεβήλωσαν
τὸ σκῆνωμα τοῦ ὀνόματός σου» (Ψαλμ.73,7).

Η ΔΟΞΟΛΟΓΙΑ ΣΤΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ

ΔΡΟΣ ΣΟΛΩΝΟΣ Ι. ΧΑΤΖΗΣΟΛΩΜΟΥ

Γενικά

Από τους αρχαιότερους χριστιανικούς ύμνους της Εκκλησίας μας είναι η Δοξολογία, τόσο για την Ορθόδοξη Ανατολική όσο και για τη Δυτική. Διακρίνεται δε σε μικρή και μεγάλη Δοξολογία.

Η μικρή Δοξολογία λέγεται το «*Δόξα Πατρί και Υἱῷ και Ἁγίῳ Πνεύματι. Καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν*».

Η μεγάλη Δοξολογία ἀρχεται ἀπό το «*Δόξα σοι τὸ δείξαντι τὸ φῶς...*» ἢ «*Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη...*». Ἴχει ως θέμα τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ καὶ διακρίνεται γιὰ τὸν δοξαστικὸ καὶ διθυραμβικὸ τῆς χαρακτῆρα.

Παραλλαγή τῆς Μεγάλῃς Δοξολογίας εἶναι καὶ αὐτὴ που ἀναγινώσκειται στὸν κοινὸ Ὄρθρο, μετὰ τὸ «*Σοὶ δόξα πρέπει...*», καθὼς καὶ τὰ ἀποσπάσματα που ἀναγινώσκονται στὸν Ἑσπερινό, μετὰ τὸ «*Καταξίωσον, Κύριε, ἐν τῇ ἐσπέρᾳ ταύτῃ...*» καὶ ἐκεῖνη ἐπίσης που διαβάζεται στα Ἀπόδειπνα.

Οι ρίζες τῆς Μεγάλῃς Δοξολογίας πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν στὸ κατὰ Λουκάν Ευαγγέλιο, ὅπου ὁ ὕμνος τῶν Ἀγγέλων τῆς Βηθλεέμ, κατὰ τὴ Γέννηση τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, «*δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία*» (Λουκ. β' 14), καθὼς καὶ στὴν ὠδὴ τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου «*μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον...*» (Λουκ. α' 46 κ.ε.) καὶ ἐν μέρει καὶ στὴν ὠδὴ τοῦ Ζαχαρία, πατέρα τοῦ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ «*εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ...*» (Λουκ. α' 68 κ.ε.).

Στοιχεῖα ἐξάλλου τῆς Μεγάλῃς Δοξολογίας ἀνευρίσκουμε καὶ στὸς Ψαλμοὺς τοῦ Δαβίδ, ὅπως τὸ «*εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, δίδαξόν με τὰ δικαιώματά σου*» (Ψαλμὸς 118, 12 - Ἄμωμος), καὶ ἀλλαχού, καθὼς καὶ στὸν ὕμνο τῶν τριῶν Παίδων «*εὐλογητὸς εἶ, Κύριε ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, καὶ αἰνετὸς καὶ ὑπερυψούμενος εἰς τοὺς αἰῶνας...*» (Δαν. γ' 28) καὶ ἐν γένει σὲ ὅλες τὶς οκτῶ ὠδὲς τῆς Π.Δ.

Ιδιαίτερα δε, αποτελεί αποφασιστικό σημείο, **για τη δόξα του Θεού και τη διατύπωση του τριαδικού δόγματος**, για ολόκληρη την εκκλησιαστική υμνογραφία, Ανατολικής και Δυτικής Εκκλησίας, **ο τρισάγιος ύμνος από τα Σεραφείμ, όπως τον άκουσε ο προφήτης Ησαΐας, «Άγιος, Άγιος, Άγιος Κύριος Σαββαώθ, πλήρης πάσα ή γή τής δόξης Αύτου»** (Ήσ. Στ', 3), που είναι και μέρος της Θείας Λειτουργίας.

Με την έκδοση δε του Συμβόλου της Πίστεως από τις α' και β' Οικουμενικές Συνόδους (325 μ.Χ. και 381 μ.Χ. αντίστοιχα) και τη σαφή διατύπωση του Τριαδικού και Χριστολογικού δόγματος, η Μεγάλη Δοξολογία διαμορφώνεται στα ελληνικά, με το ανάλογο δογματικό περιεχόμενο και παίρνει την οριστική της μορφή, όπως τη γνωρίζουμε μέχρι και σήμερα, με κεντρική αναφορά στη **δόξα του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος ήτοι του Τριαδικού Θεού.**

Στην Ορθόδοξη Χριστιανική Λατρεία η Μεγάλη Δοξολογία αποτελεί το επιστέγασμα του Όρθρου και την έναρξη της Θείας Λειτουργίας. Στον ελληνικό δε χώρο δεσπόζει των εθνικών επετείων και της προσευχής του Νέου έτους.

Στη Δυτική Εκκλησία η μικρή Δοξολογία είναι ταυτόσημη με αυτήν της Ορθοδόξου Εκκλησίας.

Στα λατινικά: *“Gloria Patri et Filii et Spiritui Sancto. Sicut erat in principio, et nunc et semper et in saecula saeculorum. Amen”*.

Ψάλλεται δε κατά το Γρηγοριανό μέλος.

Η Μεγάλη Δοξολογία *“Gloria in excelsis Deo...”*, στα λατινικά, (βλ. παράρτημα στο τέλος), είναι μία παράφραση και σύντμηση της Μεγάλης Δοξολογίας από τα ελληνικά, δεδομένου ότι η Χριστιανική Λατρεία, μεταξύ Ανατολικής και Δυτικής Εκκλησίας, μέχρι του οριστικού Σχίσματος του 1054 μ. Χ., ήταν κοινή, τουλάχιστο στους τύπους.

Ψάλλεται δε κατά τη διάρκεια της **Mass** (Θεία Λειτουργία) ως β' μέρος, μετά το **«Κύριε έλέησον» και «Χριστέ έλέησον»**, στα ελληνικά. Τα δύο άλλα μέρη είναι, **“Sanctus...”** (Άγιος...) και **“Agnus Dei...”** (Άμνος του Θεού).

Και εδώ, το Γρηγοριανό μέλος (plain chant), που αρχικά δέσποζε, σταδιακά θα εξελιχθεί σε πολυφωνικό άσμα, αρχικά χωρίς μουσικά όργανα (a capella), όπως θα έχει διαμορφωθεί από τον μεγάλο μουσουργό της σχολής της Ρώμης και αρχιμουσικό του Βατικανού **Giovanni Pierluigi da Palestrina** (1525 – 1594), για τους σκοπούς της **Αντιμεταρρύθμισης**, μετά από τη μεγά-

λη Σύνοδο του Τριδέντου (1545 - 1563). Στον ίδιο τον Palestrina θα ανατεθεί επίσης και η αποκάθαρση του Γρηγοριανού μέλους.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η Εκκλησία της Ρώμης είναι θεμελιωμένη πάνω στο αίμα εκατομμυρίων Μαρτύρων της Χριστιανικής μας πίστεως και το γεγονός αυτό δεν μπορεί να αγνοείται!

Πλην άλλων, μεγάλοι μουσικοί συνθέτες της Baroque, όπως οι J. S. Bach (1685 - 1750), G. F. Haedel (1685 - 1759) και Antonio L. Vivaldi (1678 - 1741), έχουν καταπααστεί με τη μουσική σύνθεση της πιο πάνω Δοξολογίας, για χορωδία και ορχήστρα, στο πολυφωνικό σύστημα.

Λέγεται δε ότι ο **J. S. Bach** διατύπωσε τη γνώμη ότι **«σκοπός της μουσικής είναι η δόξα του Θεού και η κάθαρση των ανθρώπων».**

Στη Δύση, εξάλλου, η Μεγάλη Δοξολογία, θεωρείται ως ο κατ' εξοχήν **ύμνος των Χριστουγέννων**, με πολλά θρησκευτικά άσματα να περιστρέφονται γύρω από αυτό το θέμα.

Η ΜΕΓΑΛΗ ΔΟΞΟΛΟΓΙΑ ΣΤΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Μόλις, κατά τα μέσα του 10^{ου} αιώνα παρουσιάζεται η πρώτη βυζαντινή μουσική γραφή. Μέχρι τότε οι εκκλησιαστικοί ύμνοι διαδίδονταν προφορικά, από στόματος σε στόμα και διά της «Χειρονομίας» (όπως πράττει και ο σημερινός μαέστρος), η οποία, κατά τις μεσαιωνικές μουσικές θεωρίες, *«ἐστὶ νόμος παραδεδωμένος τῶν ἁγίων πατέρων τοῦ τε Κοσμᾶ τοῦ ποιητοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ»* (κώδ. Μ. Λαύρας 1656, L. Tardo Melurgia σ. 226).

Η Οκτώηχος Ἰωάννου του Δαμασκηνοῦ καταρτίζεται κατά τον 8^ο αι., χωρίς μουσικό γραφικό σύστημα, βασισμένη και αυτή στους Ἔχους, όπως τους διαμόρφωσε νωρίτερα ο σοφός Πάπας Ρώμης Γρηγόριος ο Στ' ο Διάλογος (590 - 604) και όχι μόνο, αφού και αυτός βασίστηκε προηγουμένως στους **Τρόπους της αρχαίας ελληνικής μουσικής**, στη θεωρία μόνο και όχι στις μελωδίες. Εφεξής, και, από πολύ νωρίς, η εκκλησιαστική μουσική των Βυζαντινών θα αναπτυχθεί αυτοτελώς και θα πάρει τον δικό της ελληνικό δρόμο.

Ατυχώς, φαίνεται να απουσιάζει η Μεγάλη Δοξολογία από τα μεσαιωνικά βυζαντινά μουσικά χειρόγραφα, όπως είναι το Στιχηράριο, το Κοντακάριο ή Ψαλτικό, το Ειμολόγιο κλπ. και στα τρία παλαιότερα μουσικά συστήματα,

Chartres Notation (10^{ος} αι.), Coislin Notation (11^{ος} αι.) και Round Notation (12^{ος} - 14^{ος} αι.).

Ο λόγος είναι ότι η Δοξολογία υπήρξε ανέκαθεν λίαν προσφιλής στο εκκλησίασμα, γι' αυτό και οι χριστιανοί την γνώριζαν από στήθους. Κάτι ανάλογο συμβαίνει και με τους ύμνους του Πάσχα, γι' αυτό και σπάνια καταχωρίζονται στα μεσαιωνικά Στιχηράρια. (Βλ. και Σόλων Ι. Χατζησολωμός, «Άγγελοι σκιρτήσατε...», ένας σπάνιος αγγελικός ύμνος για τη γιορτή του Πάσχα..., «Βυζαντινές Μουσικολογικές Μελέτες...», Πάφος - Κύπρος 2018, σσ. 243 - 264).

Άγνωστη δε τυγχάνει η αρχική μελωδία της Μεγάλης Δοξολογίας στα ελληνικά. Εικάζεται ότι ακολουθούσε ένα είδος εμμελούς απαγγελίας (recitativo), όπως και στο Γρηγοριανό άσμα, με εξαίρεση το τελικό «Άγιος ό Θεός...», που χαρακτηρίζεται αργότερα ως «**Άσματικόν**», δηλ. αργό μέλος.

Συστηματικά, παρακολουθούμε τη Μεγάλη Δοξολογία στη μεταβυζαντινή μουσική γραφή από τον 17^{ον} αι. και μετά (βλ. και Μελχισεδέκ ο Ραιδεστινός - περί το 1620, αργή Δοξολογία σε πλ. α' Ήχο, χειρόγραφο Σινά 1480 - Ανθολογία).

Αρχικά, και κατά βάση η δοξολογία επενδύεται με σύντομο συλλαβικό μέλος, για να εξελιχθεί αργότερα σε έντεχνο αργό μουσικό είδος, για τους σκοπούς **των παννουχίδων** και της χρονικής προέκτασης των ιερών ακολουθιών.

Το ίδιο φαινόμενο παρακολουθούμε και στους **ύμνους του Στιχηραρίου**, από τον 13^ο αι., με τη μελισματική ανάπτυξη, που επιχειρείται στο αρχικό συλλαβικό μουσικό κείμενο ή και ανεξάρτητα, από τους μεγάλους βυζαντινούς μουσουργούς, όπως είναι ο Λέων ο Αλμυριώτης (13^{ος} αι), Ιωάννης ο Γλυκός (13^{ος} - 14^{ος} αι), Νικηφόρος ο Ηθικός (13^{ος} - 14^{ος} αι.), Ιωάννης ο Κουκουζέλης ο Μαΐστωρ (14^{ος} αι.), Ξένος ο Κορώνης (14^{ος} αι.) κ.ά., ενώ ως ο πρώτος συνθέτης των Οίκων του Ακαθίστου Ύμνου, στη μελισματική τους μορφή, θεωρείται ο Μιχαήλ Ανανεώτης (13^{ος} αι). (Χαρακτηριστικός επί του προκειμένου είναι ο Σιναΐτικός μουσικός κώδικας 1234 του 15^{ου} αι., καθώς και το Κοντακάριο Ashburnham 64, του 13^{ου} αι. της Λαυρεντιανής βιβλιοθήκης της Φλωρεντίας).

Ανάλογο φαινόμενο παρακολουθούμε και στη Δυτική Εκκλησία, για τον ίδιο πιο πάνω λόγο, κάτω από τον όρο **machicotage** (επιμελισματοθεσία).

Η μελισματική ανάπτυξη της αρχικής απλής μελωδίας, σε πλαταιασμούς και διανθίσματα, κάτω από τον όρο «**ἐξήγησις**», θεωρήθηκε, πολύ εσφαλμένα,

από μη ειδικούς επί του θέματος, ως δήθεν «έρμηνεία» ή «μετάφραση» από το ένα μουσικό σύστημα στο άλλο. Αλλά, πώς εξηγείται να συμβαίνει αυτό εντός του ιδίου μουσικού γραφικού συστήματος, από διάφορους μουσικούς και επί του ιδίου μουσικού τεμαχίου;

Όμως υπάρχει, ευτυχώς, και το παράδειγμα του Πέτρου του Πελοποννησίου (+1777), ο οποίος συνθέτει τη σύντομη Δοξολογία του στον Δ' Ήχο (Λέγετος) και παράλληλα την αργή στον ίδιο Ήχο (Άγια). Το ίδιο έπραξε και με το τροπάριο της Κασσιανής, «Κύριε ή έν πολλαῖς άμαρτιαῖς...». Και εδώ, συνέθεσε ένα μελισματικό και ένα σύντομο, πράγμα που σημαίνει ότι στην εκκλησιαστική βυζαντινή μουσική παράδοση ισχύουν και τα δύο είδη. (Βλ. σχετικά και Σόλων Ι. Χατζησολωμός, «Η «εξήγηση» στη βυζαντινή μουσική και η παρεξήγησή της», «Βυζαντινές Μουσικολογικές Μελέτες...», Πάφος – Κύπρος 2018, σσ. 160 - 196).

Με τη γραφική μουσική μεταρρύθμιση των τριών Διδασκάλων του 1814, Χρυσάνθου του εκ Μαδύτων, Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος και Γρηγορίου Πρωτοψάλτου, μεταφέρεται στο νέο σύστημα και σε όλους τους Ήχους **πλήθος αργών και σύντομων Δοξολογιών** διακεκριμένων μουσικών, κυρίως του 18^{ου} και 19^{ου} αι., με προεξάρχοντα τον διαφωτιστή, πατέρα και αναμορφωτή της σύγχρονης εκκλησιαστικής μουσικής μας παράδοσης, **Πέτρο Λαμπαδάριο τον Πελοποννήσιο (1730 - 1777), που πρέπει να θεωρείται ως ο Palestrina (αναμορφωτής) της ορθοδόξου Εκκλησίας στον τομέα αυτό.**

Έκτοτε πολλοί σύγχρονοι μουσικοί, στον Ορθόδοξο Ελληνικό χώρο, επεχείρησαν να ανασυνθέσουν, σε αργό και σύντομο μέλος και σε όλους τους Ήχους, τη Μεγάλη Δοξολογία, βασισμένοι πρωτίστως σε προσωπικά αισθητικά κριτήρια. Αυτό όμως, όπως και κάθε άλλη σύγχρονη θρησκευτική μουσική σύνθεση, **δεν είναι «βυζαντινή μουσική»,** γιατί δεν προέρχεται από το Βυζάντιο. Απλά, η μουσική, όπως και η γλώσσα, είναι **ζωντανά στοιχεία της κοινωνικής συνείδησης και εξελίσσονται.**

Η μακρόχρονη τουρκοκρατία, ατυχώς, δεν επέτρεψε την ελεύθερη μουσική αναδημιουργία και ανάπτυξη του μουσικού πολιτισμού στην Ανατολή, σε αντίθεση με την ελεύθερη Δύση.

Εμφανώς αρνητική υπήρξε και εξακολουθεί να υπάρχει η επίδραση από το τουρκοκρατούμενο ισλαμικό περιβάλλον με αποτέλεσμα την αλλοίωση και αυτής της ίδιας της κλασσικής μουσικής παράδοσης του μεγαλοφυούς Πέτρου του Πελοποννησίου, στην οποία στηρίζεται η σύγχρονη μουσική πρακτι-

κή της Ορθοδόξου Ανατολικής Εκκλησίας.

Απόλυτη δε υπήρξε η αποξένωση από το αρχέγονο μεσαιωνικό βυζαντινό άσμα κι ας μιλούν όλοι για «βυζαντινή μουσική», που καθόλου δεν είναι.

Υπάρχουν βέβαια οι αφελείς και αδαείς επί του θέματος, που αυθαίρετα υποστηρίζουν και τούτο, ότι δήθεν «οι Τούρκοι πήραν από μας...»(!), για να δικαιολογήσουν προφανώς τους αδόκιμους και άτεχνους αυτοσχεδιασμούς, στους οποίους επιδίδονται εντός του εκκλησιαστικού χώρου, ενώ αγνοούνται **οι κλασσικές μουσικές εκδόσεις** της Κων/πόλεως του 19^{ου} αιώνα. Επ' αυτού όμως, τον λόγο έχει η **συγκριτική Μουσικολογία** και δεν είναι ζήτημα γνώμης.

Υπάρχουν οι χιλιάδες των μεσαιωνικών βυζαντινών μουσικών κωδίκων (Εθνική Βιβλιοθήκη Αθηνών, Μονή Σινά, Άγιον Όρος, ξένες βιβλιοθήκες κλπ.), όπου μπορεί να ανατρέξει οιοσδήποτε ειδικός το επιθυμεί, για να γνωρίσει τον πραγματικό βυζαντινό μουσικό πολιτισμό, συγκρίνοντάς τον και με τις μουσικές καταβολές άλλων λαών, καθώς και με τα σημερινά πενιχρά δεδομένα. Δυστυχώς, όμως, στον ελλαδικό χώρο, «τυφλός τυφλόν οδηγεί...». (Ματθ. ιε', 14).

Αλλά οι «ειδικοί», κατά τα άλλα δε αδαείς, ως επί το πλείστον, για να καλύψουν την άγνοιά τους, σε σχέση με την ανάγνωση των μεσαιωνικών βυζαντινών μουσικών κωδίκων, θα προβάλουν τον ισχυρισμό, ως συνήθως, περί «κλείδας» την οποία δήθεν δεν μας κατέλειπαν οι τρεις Διδάσκαλοι!

Αλλά οι τρεις Διδάσκαλοι διέσωσαν μόνο την παράδοση της εποχής τους και όχι τη μεσαιωνική. Και εάν υπήρχε τέτοια «κλείδα», που δεν υπάρχει, θα την γνώριζαν και οι ίδιοι, παρουσιάζοντας κάποια δείγματα έστω της τεράστιας βυζαντινής μουσικής κληρονομιάς των μέσων χρόνων. Παράλληλα δε, αγνοούνται ή παρεξηγούνται θεμελιώδεις όροι της βυζαντινής μουσικής, όπως είναι η «μετροφωνία», η «παραλλαγή», το «άπό παραλλαγών μέλος» κλπ., γεγονός που προκαλεί διαχρονικά τεράστια σύγχυση στους Έλληνες, ειδικά, μελετητές. (Βλ. σχετικά πιο πάνω, Σ. Ι. Χατζησολωμός, «Η εξήγηση...»). Και εδώ ερωτώ, γιατί τότε οι ξένοι μελετητές τα καταφέρνουν και χωρίς «κλείδα»;

Ευτυχώς, κατά το δεύτερον ήμισυ του 20^{ου} αιώνα, δέσποξε στον ελληνικό χώρο η μεγάλη φυσιογνωμία του **θεσπέσιου, του ουράνιου και ανεπανάληπτου πρωτοψάλτου της Μητροπόλεως Αθηνών, αείμνηστου Σπυρίδωνος Δ. Περισιτέρη (+1998)**, που, κατά τη γνώμη μου, πρέπει να θεωρείται **ο μεγα-**

λύτερος ιερός υμνωδός των μεταβυζαντινών χρόνων. Με τους πολυμελείς χορούς, την άρτια καλλιτεχνική κατάρτιση και τέλεια οργάνωση, την κατασκευτική και ορθή ερμηνεία των ιερών βυζαντινών ύμνων, μέσω του ραδιοφώνου και της τηλεόρασης, πρόβαλε και τίμησε τον Ελληνισμό και την Ορθοδοξία στον έξω κόσμο, όσο ουδείς άλλος. Ορθώς ελέχθη ότι η άψογη ερμηνεία του άγγιζε τα όρια της τελειότητας και τα επίπεδα των χορών της του Θεού Σοφίας, κατά τα χρόνια της ακμής.

Συχνότατα δε, και με πολύ αριστοτεχνικό τρόπο, παρουσίαζε και ερμήνευε υποδειγματικά και σε όλους τους Ήχους τις κλασικές αργές Δοξολογίες, κάτι που συνέβαλε στην ευρύτερη διάδοση και αυτής της πρακτικής.

Εν τέλει, ο Θεός δεν δοξάζεται μόνο με τον ύμνο, αλλά και μέσα από τα καλά έργα των ανθρώπων και, προπάντων, μέσα από τα θαυμαστά έργα του ίδιου, του πάνσοφου Δημιουργού, κατά το ψαλμικό, «οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ...». (Ψαλμός 18,1).

Αλλά και μεις οφείλουμε αγωνιζόμενοι, συνεχώς, να εφαρμόζουμε τους λόγους του ίδιου του Κυρίου, «Οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλά ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (Ματθ. ε', 16).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Η Μεγάλη Δοξολογία, όπως ψάλλεται στη Δυτική Εκκλησία στα Λατινικά και στο Γρηγοριανό μέλος.

*“Gloria in excelsis Deo
Et in terra pax hominibus
bonae voluntatis.
Laudamus te.
Benedicimus te.
Adoramus te.
Glorificamus te.
Gratias agimus tibi
propter magnam gloriam tuam.*

*Domine Deus,
Rex caelestis,
Dues Pater omnipotens.
Domine Fili unigenite,
Jesu Christe.
Domine Deus, Agnus Dei, Filius Patris,
Qui tollis peccata mundi, miserere nobis.
Qui tollis peccata mundi, suscipe deprecationem nostram.
Qui sedes ad dexteram Patris, miserere nobis.
Quoniam tu solus Sanctus.
Tu solus Dominus.
Tu solus Altissimus, Jesu Christe.
Cum Sancto Spiritu in Gloria Dei Patris. Amen.”*

Ο ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΝΔΟΣΗΣ ΕΠΕΤΕΙΟΥ ΤΟΥ ΟΧΙ

ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ ΜΑΣ

Μέσα σε κλίμα εθνικής ανάτασης και ιστορικής εγκαύχησης ο κυπριακός Μελληνισμός τίμησε και φέτος την ένδοξη επέτειο της 28ης Οκτωβρίου 1940.

Δοξολογίες στους ιερούς ναούς, εκφωνήσεις πανηγυρικών, καταθέσεις στεφάνων και παρελάσεις έλαβαν χώρα σε όλες τις πόλεις της ελεύθερης Κύπρου.

Επίκεντρο των εορτασμών ήταν, όπως πάντα, η Λευκωσία. Η Δοξολογία εφέτος τελέστηκε στον νέο καθεδρικό ναό του Αποστόλου Βαρνάβα, χοροστατούντος του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Κύπρου κ.κ. Χρυσόστομου Β΄.

Στον επίσημο αυτό εορτασμό παρέστησαν ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας κ. Νίκος Αναστασιάδης, η Πρόεδρος της Βουλής κ. Αννίτα Δημητρίου, ο Πρέσβης της Ελλάδας στην Κύπρο κ. Ιωάννης Παπαμελετίου, Υπουργοί, Πρόεδροι και εκπρόσωποι των κοινοβουλευτικών κομμάτων, οι Αρχηγοί των Σωμάτων Ασφαλείας, Μέλη της πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας και αντιπρόσωποι σχολείων της Αρχιεπισκοπικής περιφέρειας, φέροντες τα λάβαρα και τις σημαίες των σχολείων τους. Την Ελληνική Κυβέρνηση εκπροσώπησε ο Αναπληρωτής Υπουργός Εξωτερικών, κ. Μιλτιάδης Βαρβιτσιώτης.

Τιμητικό απόσπασμα της Εθνικής Φρουράς και η φιλαρμονική της Δύναμης απέδωσαν τιμές στο χώρο μπροστά από τον Καθεδρικό Ναό.

Τον πανηγυρικό της ημέρας εκφώνησε ο Υπουργός των Εσωτερικών κύριος Νίκος Νουρή, ο οποίος έχει ως ακολούθως:

Εξοχότατε κύριε Πρόεδρε της Κυπριακής Δημοκρατίας, Μακαριώτατε, Κύριε πρέσβη της Ελλάδας, Εκπρόσωποι της Πολιτείας, Ελληνίδες, Έλληνες,

Υπάρχουν ξεχωριστές στιγμές στην ιστορία των εθνών, που σηματοδοτούν την πορεία τους στο διάβα του χρόνου. Στιγμές αποφασιστικές, που καθορίζουν τη θέση και την κατάταξή τους στον παγκόσμιο πολιτικό και ιστορικό χάρτη.

Η 28η Οκτωβρίου του 40 είναι μια τέτοια ημερομηνία ορόσημο. Όχι μόνο για τον Ελληνισμό αλλά για ολόκληρη την ανθρωπότητα. Μέσα στο διάβα του, ο αένας αδυσώπητος χρόνος, σέρνει μαζί του ιστορικά γεγονότα και στιγμές ηρωισμού, αλήστου μνήμης. Ο ίδιος, ο πανδαμάτορας χρόνος, όσο κι αν υπηρετεί τη λήθη, δεν στέκεται άξιος να θέσει στη φθορά το στίγμα και το αποτύπωμα του πατριωτισμού και της αυτοθυσίας των Ελλήνων.

Είτε το γνωρίζουμε είτε όχι, πατάμε σε αχνάρια και ζωγραφίζεται η ψυχή μας από τον Έλληνα του '21, του 1912, αλλά και της 28ης Οκτωβρίου του '40. Η μάχη της Ελλάδας, όπως αποκαλείται ο Ελληνοϊταλικός πόλεμος στην ιστοριογραφία, υπήρξε ένα μικρό συγκριτικά επεισόδιο μέσα στη δίνη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, με καθοριστική, ωστόσο, επίδραση στην τελική του έκβαση. Ήταν όμως η στιγμή, που το θαύμα συνάντησε την ατέρμονη ελληνική ιστορία. Που η αυγή, φώτισε το προαιώνιο χρέος, κι ύψωσε την προγονική

δόξα στην αρχαία κοιτίδα της. Που η φιλοπατρία έλαμψε στην Ελλάδα, με την καθαρότερη μορφή της και συνδέθηκε με την έμπρακτη διακήρυξη της ελευθερίας.

Η ασυμβίβαστη ελληνική στάση απέναντι στους Ιταλούς, απετέλεσε την πρώτη πράξη αυθόρμητης και γενναίας αντίστασης απέναντι στην αυθαίρετη και απροκάλυπτη βία και τη φασιστική υστεροβουλία. Ο Ιωάννης Μεταξάς πυροδότησε τη θρυαλλίδα της αντίστασης. Και οι παλιάνες κάλεσαν τους Έλληνες στον αγώνα κατά των βαρβάρων. Οι ιαχές του λαού ξεσηκώνουν τους Έλληνες από φτωχόσπιτα και αρχοντικά. Τους εμπνέουν και τους μεταρσιώνουν να ορειβατήσουν μέχρι τις κορυφές. Να πολεμήσουν τον ιταμό εισβολέα που με κομπασμούς, φανφάρες κι απειλές, κανονιοβολούσε το δίκαιο στην ιστορική του αφετηρία. Σε αυτό το αντάμωμα της ιστορίας, το στεντόρειο «ΟΧΙ» γίνεται η εθνική κατακραυγή στις απαιτήσεις της φασιστικής Ιταλίας και αντιλαλεί στα όρη. Γίνεται ο «αγέρας» που βρυχάται και «τινάζει» τον αδιτάρακτο γαλήνιο ύπνο των βουνοκορφών.

... Και η Ελλάδα, μπαίνει στο χαράκωμα της ελευθερίας.

Με τους Έλληνες να μάχονται στην αρένα των κακοτράχαλων βουνών και

να σκάβουν με τις μπότες τη γη σαν πολεμούν θαρρείς ότι υπερίπταντο του κόσμου. Αντιπάλευαν την αντάρα και την καταχνιά, το κρύο, τις αρρώστιες και την πείνα. Άσκιαχοι, αψηφούσαν τον θάνατο με ακατάβλητη θέληση, ζυμώνοντας τα κορμιά τους στη λάσπη και στο χιόνι.

... Και από δίπλα, η Πίνδος. Η Πίνδος αχολόγησε από τις λεβέντισσες γυναίκες που έταξαν τον εαυτό τους στην προσφορά. Ατελείωτες οι φάλαγγες ηρωισμού, πίστης, τόλμης και αντοχών, να κουβαλούν στους ώμους τους μια ολόκληρη Ελλάδα. Δαιμονική δύναμη, αφιονισμένη, να εφορμά από μέσα τους. Γι' αυτό και οι Έλληνες νίκησαν, τα βουνά, τα ποτάμια, τη βροχή, το χιόνι, την πείνα, τον ύπνο, την κούραση, τον φασισμό, τη βία, το υπεράριθμο του εχθρού. Δοκιμάστηκε ο λαός «έν πυρί ως χρυσός έν χωνευτηρίω», άντεξε και αναδείχθηκε νικητής την ώρα που οι ευρωπαϊκές χώρες συνθηκολογούσαν η μια μετά την άλλη.

Φωτίζει μέσα από την πένα του ο Στρατής Μυριβήλης την εθνική αφύπνιση του λαού: «Σηκώθηκε ολάκαιρη η φυλή και οι Πανέλληνες απάντησαν μ' ένα ομόψυχο, «Παρών».

Εξοχότατε κύριε Πρόεδρε, Μακαριώτατε, Ελληνίδες και Έλληνες,

Τα μονοπάτια μάς οδηγούν σήμερα σε μια ώρα της ιστορίας θαυμαστή. Επιμηκύνουν τη μνήμη μας και μας θυμίζουν ότι στο πέτρινο αυτό ακρωτήριο της Μεσογείου, ο λαός αντιστάθηκε απέναντι στη φασιστική Ιταλία και τη χιτλερική Γερμανία με όπλο τον συλλογικό αγώνα του.

Με αισθήματα εθνικής υπερηφάνειας, σήμερα, 28 Οκτωβρίου, γιορτάζουμε το έπος του '40. Τιμούμε τους ηρωικούς μαχητές, πρωτεργάτες και δημιουργούς του **«Ελληνικού θαύματος»**. Τιμούμε αυτούς που προέταξαν ανάχωμα τα στήθη τους, μπροστά στην επέλαση των σιδερόφραχτων στρατιωτικών δυνάμεων, αντίκρυ στις πύλες της πατρίδας Ελλάδας και έπεσαν για την τιμή και τη λευτεριά της, **«στήνοντας τα τίμια λείψανά τους, ισχυρότατο προπύργιο και οδόφραγμα στον φασισμό»**.

Βουρκώνει η ψυχή για εκείνα τα μάτια που έσβησαν πρόωρα με οδηγό τη θέα του γαλάζιου, «για να μπορούμε εμείς σήμερα να βλέπουμε με αχαμήλωτο βλέμμα προς τις κορφές». Δίκαια περηφανευόμαστε, για την αντρειοσύνη και τη λεβεντιά των παλικαριών, που θυσιάστηκαν για να κρατήσει η Ελλάδα ψηλά το σπαθί της τιμής και να σταθεί όρθια στη λαίλαπα του χιτλερισμού και του φασισμού.

Η 28η Οκτωβρίου είναι ακόμα ένα φανέρωμα του πνεύματος της φυλής μας, επαληθεύοντας τα κλέη της αρχαίας ελληνικής ιστορίας μας. Μετά από μια διαρκή και εξουθενωτική οικονομική κρίση στην Ευρώπη, στη Γερμανία και την Ιταλία, ο Χίτλερ και ο Μουσολίνι, καταλαμβάνουν την εξουσία και επιβάλλουν στις χώρες τους το έρεβος της νέας τάξης πραγμάτων: το σκοτάδι του ναζισμού και του φασισμού. Η Κεντρική Ευρώπη είχε υποδουλωθεί και διαμελισθεί. Ερείπια κάπνιζαν παντού.

Κι ενώ οι ανθρώπινες αξίες ποδοπατούνται κάτω από τις ερπύστριες των αρμάτων και η σιωπή του θανάτου κάλυπτε το ένα μετά το άλλο τους πληθυσμούς της γης, ο μικρός στο μέγεθος ελληνικός λαός, με την ελληνοπρεπή στάση του, την ηρωική του αντίσταση και θυσία, δείχνει στην ανθρωπότητα ότι η δύναμη της ψυχής μπορεί να σταθεί ισάξια απέναντι στη βία των όπλων. Βροντοφώναξε, ότι οι ιδέες μπορούν να λυγίσουν τον χάλυβα, ότι το πνεύμα νικά την ύλη, ότι η περηφάνια αγνοεί την αριθμηση.

Και όταν το πρωινό της 28ης Οκτωβρίου του '40 ο Ιταλός πρεσβευτής επιδίδει το τελεσίγραφο παράδοσης και πλήρους υποταγής της Ελλάδας στον Μεταξά, ο δρόμος ήταν μόνο ένας και προκαθορισμένος από τη λαμπρή ιστορία του ελληνισμού. Το μυριόστομο και βροντερό «ΟΧΙ» σήμανε την αρχή ενός αγώνα δύσκολου, αλλά κορυφαίου.

Το πλήθος πλημμύρισε τους δρόμους της Αθήνας. Οι άντρες ξεκίνησαν για το μέτωπο. Οι γυναίκες, τους ξεπροβοδούσαν. Τα παιδιά έδιναν το στερνό αποχαιρετιστήριο φιλί σε ένα πόλεμο που γι' αυτά έμοιαζε πανηγύρι. Ναι, για τους Έλληνες, αυτός ο πόλεμος, ήταν γιορτή: **η γιορτή της μονάκριβης λευτεριάς.**

Στο Αλβανικό μέτωπο, μέσα στο κρύο και το χιόνι, οι Έλληνες στρατιώτες αμύνονταν με ελλιπέστατο και παλιό οπλισμό. Το χέρι τους όμως όπλιζε η δύναμη της ψυχής και η πίστη στο Θεό. Με λίγες σταφίδες στις τσέπες, με μισό άρβυλο στο πόδι, παλεύοντας με όλες τις αντιξοότητες, σκαρφάλωναν στις απάτητες βουνοκορφές. Τα παλληκάρια έσφιγγαν τα δόντια και βροντοφώναζαν «ΑΕΡΑ» κάνοντας τα όρη να συγκινηθούν και τα εχθρικά ασκέρια να διασκορπιστούν.

Έτσι απώθησαν τον εχθρό...

Ελληνίδες, Έλληνες,

Κανέναν δεν άφησαν ασυγκίνητο τα κατορθώματα των Ελλήνων στην Πίνδο, στην Κορυτσά, στους Άγιους Σαράντα, στο Αργυρόκαστρο, στη Χειμά-

ρα, στην Κλεισούρα. Το έπος που έγραψαν με το αίμα τους οι Έλληνες συγκίνησε την ανθρωπότητα με τον Ουίνιστων Τσώρτσιλ να δηλώνει πως: «Άλλοτε λέγαμε: οι Έλληνες μάχονται σαν ήρωες. Τώρα θα λέμε: οι ήρωες μάχονται σαν Έλληνες».

Κυρίες και κύριοι, Στον αγώνα αυτό δεν μπορούσε να απουσιάζει ο ελληνισμός της Κύπρου. Αψευδής μάρτυρας ο αιώνιστος Πρόεδρος Γλαύκος Κληρίδης, ο οποίος υπήρξε εθελοντής και αιχμάλωτος πολέμου. Η αντίδραση των Κυπρίων στο ιστορικό «ΟΧΙ» και τις πρώτες νίκες του Ελληνικού Στρατού εναντίον των Ιταλών, στα Ελληνοαλβανικά σύνορα και την Ήπειρο, πήρε τη μορφή εθνικού συναγερμού στην Κύπρο. Τι κι' αν οι αποικιοκράτες απαγόρευαν την ανάρτηση της ελληνικής σημαίας. Η γαλανόλευκη, κυμάτιζε απ' άκρου εις άκρον στο νησί. Εκατοντάδες Κύπριοι άφησαν την τελευταία τους πνοή στα πεδία των μαχών, αγωνιζόμενοι για την ελευθερία και την αξιοπρέπεια του ανθρώπου, επιβεβαιώνοντας παράλληλα τους άρρηκτους και αδελφικούς δεσμούς με τον Μητροπολιτικό Ελληνισμό.

Εξοχότατε κύριε Πρόεδρε, Πρόεδρε, Μακαριώτατε, Ελληνίδες και Έλληνες,

Στην κρίσιμη ώρα, όλος ο ελληνισμός βρήκε τον δρόμο της εθνικής τιμής, σε έναν αγώνα που αφήνει διαχρονικά μηνύματα ενάντια σε οποιαδήποτε δύναμη καταδυναστευσης και στέρησης ελευθεριών. Στο σταυροδρόμι της ιστορίας, η Ελλάδα είχε να επιλέξει μεταξύ της υποταγής και της ατίμωσης, του αγώνα και της θυσίας. Και έγινε μια μάζα, μια σημαία, μια ψυχή. Έτσι νίκησε.

Στην Κύπρο μας, που για 47 χρόνια στενάζει κάτω από τον τουρκικό ζυγό, οφείλουμε, γαλουχημένοι στα ιερά νάματα της ένδοξης φυλής μας, να σταθούμε άξιοι συνεχιστές. Σε αυτή τη μοιρασμένη πατρίδα, που βιώνει τη συστηματική προσπάθεια απονεύρωσης της εθνικής μας καταβολής, οφείλουμε να σταθούμε **«Ακρίτες που φυλάνε Θερμοπύλες»**, συνεχιστές της Ελλάδας των Μηδικών, της Ελλάδας του '21, της Ελλάδας του '40 και όλων των προγόνων μας που άφησαν την πνοή τους στα ιερά τούτα χώματα για τις ίδιες αξίες και τα ίδια ιδανικά.

Η βαριά κληρονομιά που κουβαλούμε, μας υπαγορεύει να αντλήσουμε τα μηνύματα και να βιώσουμε το ιστορικό τους δίδαγμα. Να αγωνιστούμε ανυποχώρητα για τον τερματισμό της κατοχής, με καθολική συμμετοχή και αδιάσπαστη ενότητα λαού, δίδοντας το μήνυμα ότι ο κυπριακός Ελληνισμός, δεν θα γονατίσει μπροστά στις βουλές του κατακτητή. Με εθνική ομοψυχία και συσπείρωση, θα πρέπει να καταστήσουμε σαφές ότι δεν είμαστε διατεθειμένοι

να ξεγράψουμε δικαιώματα και να λησμονήσουμε τα δίκαια.

Ενωμένοι πρέπει να στηρίζουμε τις προσπάθειες που καταβάλλει ο Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας για επανέναρξη των διαπραγματεύσεων, με στόχο μια δίκαιη και βιώσιμη λύση του κυπριακού προβλήματος, που θα αποκαθιστά τις βασικές ελευθερίες και τα ανθρώπινα δικαιώματα όλων των Κυπρίων, στη βάση των ψηφισμάτων του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών. Μιας λύσης που θα επανενώνει τον λαό και τη μοιρασμένη μας πατρίδα και θα την απαλλάσσει από την απαράδεκτη κρατούσα κατάσταση, μετεξελίσσοντας την σε ένα σύγχρονο κράτος, που θα εγγυάται την ανεξαρτησία, την κυριαρχία και την εδαφική ακεραιότητα, απαλλαγμένο από κάθε αναχρονιστικό σύστημα εγγυήσεων, ξένης κηδεμονίας, παρεμβατικά δικαιώματα και στρατεύματα κατοχής.

Μέσα από το ιμπεριαλιστικό της παραλήρημα, την αναληγσία και την άκρατη αυθαιρεσία, η Τουρκία του Ερντογάν, με τις παράνομες ενέργειες της στην περικλειστή περιοχή της Αμμοχώστου και εντός της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης της Κυπριακής Δημοκρατίας, απεργάζεται τη διχοτόμηση της Κύπρου. Ούτε εμείς, αλλά ούτε και η διεθνής κοινότητα αποδέχεται μια τέτοια εξέλιξη. Δεν θα αμφιταλαντευτούμε ούτε θα εκτροχιαστούμε ούτε και θα προσαρμοστούμε στις τουρκικές αξιώσεις.

Ελληνίδες και Έλληνες, Σε αυτόν τον αγώνα αναχαίτισης της προσπάθειας κατάλυσης της Κυπριακής Δημοκρατίας και διαιώνισης των τετελεσμένων της εισβολής του 1974, επιβάλλεται να συνενώσουμε δυνάμεις, διεκδικώντας το αυτονόητο: την ελευθερία και τα ανθρώπινα δικαιώματα για όλους ανεξαιρέτως τους νόμιμους κατοίκους αυτού του πολύπαθου τόπου. Έχουμε επιλέξει και ανήκουμε στην Ενωμένη Ευρώπη. Και αυτό γιατί πιστεύουμε στις Ευρωπαϊκές αρχές και αξίες. Πιστεύουμε και οραματιζόμαστε ένα κράτος δικαίου, στο οποίο τα ανθρώπινα δικαιώματα, οι αρχές και οι αξίες θα είναι απόλυτα διασφαλισμένες.

Έγραψε ο μεγάλος ποιητής μας Πάννης Ρίτσος: «Τούτη η γαλάζια πολιτεία δεν χαμπαρίζει τον θάνατο. Όταν της κόβουν το ένα χέρι πολεμάει με το άλλο» για να τον συμπληρώσει ο Μυριβήλης: «Κείνη την μέρα απαντήσαμε με τον ύμνο του Σολωμού. Κείνη την μέρα δεν υπήρχαν ανάξιοι και άτιμοι Έλληνες. Κείνη την μέρα κανένας οχτρός δεν υπήρξε ανάμεσα μας. Έτσι γιορτάσαμε τη χαρά της ενωμένης, της ομόψυχης, της ομοούσιας Ελλάδας». Γαλουχημένοι με το πνεύμα, τη δύναμη και την ανδρεία του '40, με γνήσια εθνική περισυλ-

λογή, παραμένουμε στις επάλξεις του καθήκοντος και λέμε «ΟΧΙ» σε όσους καπηλεύονται σήμερα την ιστορία μας, αλλά και «ΜΟΛΩΝ ΛΑΒΕ» σε εκείνους που εποφθαλμιούν την ακεραιότητα της πατρίδος μας. Γιατί κατανοούμε αυτό που ήμασταν, που είμαστε και θα συνεχίσουμε να είμαστε στον αιώνα των αιώνων.

Έλληνες. «Ψηλά λοιπόν τις καρδιές οι Πανέλληνες. Ψηλά τις Σημαίες».

Χρόνια Πολλά σε όλους τους απανταχού Έλληνες.

Πρόελασις, πίνακας Αλέξανδρου Αλεξανδράκη.